

TÜRKİYE'DE KIRSAL VE KENTSEL EKONOMİLERİN ENTEGRASYONU

-ARAŞTIRMA RAPORU-

**T.C. SANAYİ VE
TEKNOLOJİ BAKANLIĞI**

**T.C. SANAYİ VE
TEKNOLOJİ BAKANLIĞI**

**TÜRKİYE'DE
KIRSAL VE KENTSEL
EKONOMİLERİN
ENTEGRASYONU
-ARAŞTIRMA RAPORU-**

ANKARA, 2021

TÜRKİYE'DE KIRSAL VE KENTSEL EKONOMİLERİN ENTEGRASYONU - ARAŞTIRMA RAPORU

Dr. Öğr. Üyesi Candan Türkkhan Ghosh (Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Özyeğin Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi Ali İlhan (Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Özyeğin Üniversitesi), Murat Bayramoğlu (Sürdürülebilirlik Platformu, Özyeğin Üniversitesi), Okan Pala (Sürdürülebilirlik Platformu, Özyeğin Üniversitesi), Prof. Dr. Gökhan Özertan (İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Boğaziçi Üniversitesi), Doç. Dr. Faik Gür (Sosyal Bilimler Fakültesi, Özyeğin Üniversitesi), Funda Külerü (Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü, T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı), Burak Yardımcı (Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü, T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı), Gizem Serim (Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü, T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı)

Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü Yayını Sayı:
Araştırma Raporu Sayı:
ISBN:

TÜRKİYE'DE KIRSAL VE KENTSEL EKONOMİLERİN ENTEGRASYONU ARAŞTIRMA PROJESİ (KIRKEP) PROJE GRUBU

Bakanlık Grubu

Funda KÜLERÜ
Burak YARDIMCI (Bakanlık Koordinatörü)
Gizem SERİM

Araştırma Grubu

Dr. Öğr. Üyesi Candan TÜRKKAN GHOSH
Dr. Öğr. Üyesi Ali İLHAN
Murat BAYRAMOĞLU
Okan PALA
Prof. Dr. Gökhan ÖZERTAN (Akademik Danışman)
Doç. Dr. Faik GÜR (Akademik Danışman)

Proje Kurumsal Ortağı

Özyeğin Üniversitesi Sürdürülebilirlik Platformu

Araştırma Asistanları

Cansu Budak
Fadime Saman
Ömer Orhan Erbiş
Elif Çanga
Emre Bilgili
Hazal İrem Altınova

Ankara, 2021

Bütün hakları saklıdır. Bu yayının hiçbir parçası Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü'nün yazılı izni olmadan elektronik, mekanik, fotokopi ve benzeri yollarla çoğaltılamaz, aktarılamaz, yayınlanamaz. Bu çalışma T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının görüşlerini yansıtmaz.

TEŞEKKÜR

“Türkiye’de Kırsal ve Kentsel Ekonomilerin Entegrasyonu” araştırmasına sundukları değerli katkılarından dolayı Dr. Öğr. Üyesi Candan TÜRKKAN GHOSH’a, Dr. Öğr. Üyesi Ali İLHAN’a, Murat BAYRAMOĞLU’na ve Okan PALA’ya; akademik danışmanlarımız Prof. Dr. Gökhan ÖZERTAN’a ve Doç. Dr. Faik GÜR’e,

Araştırmanın kurumsal ortağı Özyeğin Üniversitesi Sürdürülebilirlik Platformu’na,

Bu projenin yıllar önce fikri tohumlarını atan eski mesai arkadaşımız Özcan TÜRKOĞLU’na,

Proje boyunca veri derleme ve analiz çalışmalarında desteklerini ve katkılarını esirgemeyen başta Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü uzmanları ile bütün kamu ve özel sektör kurum ve kuruluşlarına,

Projenin sahiplenilmesi ve çalışma ekibine sağladıkları yönlendirici katkılar nedeniyle Sanayi ve Teknoloji Bakan Yardımcısı Çetin Ali DÖNMEZ’e ve Kalkınma Ajansları Genel Müdürü Barış YENİÇERİ’ye teşekkürlerimizi sunarız.

Bakanlık Grubu

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	6
METİN KUTUSU.....	7
ŞEKİLLER.....	7
HARİTALAR	7
GRAFİKLER.....	7
TABLolar	8
GİRİŞ.....	9
01 DÜNDEN BUGÜNE: KALKINMA SÖYLEMLERİ, GELİŞME STRATEJİLERİ	11
02 ULUSAL KALKINMACILIK VE NEOLİBERAL DÖNÜŞÜM: TÜRKİYE’DEKİ ETKİLERİ	15
03 KIR-KENT İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA KALKINMA.....	21
3.1 Uluslararası Kuruluşlar ve Kalkınma: Yeni Söylemler ve Yaklaşımlar	23
3.2 Yeni Bir Söylem, Yeni Bir Yaklaşım: “Sürdürülebilir ve Entegre Kalkınma”	26
3.3 “Sürdürülebilir ve Entegre Kalkınma” ve Dünyadan Örnekler	29
3.3.1 Alan Odaklı Örnekler	30
3.3.2 Entegrasyon Odaklı Örnekler	32
3.4 “Sürdürülebilir ve Entegre Kalkınma”nın Birimi: İlçeler	34
04 KIRKEP ARAŞTIRMASI	39
4.1. Amaç	40
4.2 Kır-Kent Entegrasyonu Göstergeleri ve Ölçüm Yöntemleri Yazın Taraması.....	42
4.3 Araştırma Süreci	43
4.3.1 KIRKEP İlçelerinin Belirlenmesi	45
4.3.2 Veri Toplama	45
4.3.3 Veri Temizliği ve Birleştirme	45
4.3.4 Kullanılan Metotlar	46

05	AMİRİK UYGULAMA	49
5.1	Temel Bileşenler Analizi	50
	Bileşen 1. Esnaf/Zanaatkar	54
	Bileşen 2. Tarım	55
	Bileşen 3. Hizmetler	57
	Bileşen 4. Sanayi	59
5.2	Entegrasyon	60
06	SONUÇ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ	83
	Üretilen Sorular ve Önerilen Çalışma Alanları	85
EK 1	Göstergeler (Planlanan)	88
EK 2	Temin Edilen Değişkenler Listesi	94
EK 3	Analizde Kullanılan Değişkenler Listesi	97
EK 4	İlçeler	99
EK 5	Entegrasyon Bağlamında Küme Analizi	102
	REFERANSLAR	108

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
BKİ	Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı
BM	Birleşmiş Milletler
CBS	Coğrafi Bilgi Sistemleri
ESDP	Avrupa Mekânsal Kalkınma Perspektifi
FAO	Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü
GDO	Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar
IPARD	Katılım Öncesi Yardım Aracı - Kırsal Kalkınma Bileşeni
TTKMB	Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği
LEADER	Kırsal Ekonominin Kalkındırılması İçin Faaliyetler Arasındaki Bağlantılar
KIRKEP	Kırsal ve Kentsel Ekonomilerin Entegrasyonu Projesi
BKH	Binyıl Kalkınma Hedefleri
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OTP	Ortak Tarım Politikası
RURBAN	Sürdürülebilir Kentsel-Kırsal Kalkınma İçin Ortaklık
SKA	Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları
TBA	Temel Bileşenler Analizi
TKDK	Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu
UNCDF	Birleşmiş Milletler Sermaye Geliştirme Fonu
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
YEG	Yerel Eylem Grupları

METİN KUTUSU

Metin Kutusu 1. Entegrasyon ve İlçe Odaklı Yaklaşım	35
Metin Kutusu 2. Entegrasyon ve Kalkınma	61

ŞEKİLLER

Şekil 1. Sürdürülebilir ve Entegre Kalkınma Söyleminin Başlangıç Noktaları	13
Şekil 2. Türkiye’de Kalkınma Söylemleri	19
Şekil 3. Kalkınma Yaklaşımları: Bütüncül - Bütünleşik - Entegre	24
Şekil 4. Kır-Kent İlişkisinde Yaklaşımlar	27
Şekil 5. Entegrasyon Sınıflandırması	62
Şekil 6. Ekonomik Entegrasyon için Farklı Yaklaşımlar	84

HARİTALAR

Harita 1. Türkiye Haritasında Bileşen 1	54
Harita 2. Türkiye Haritasında Bileşen 2	56
Harita 3. Türkiye Haritasında Bileşen 3	58
Harita 4. Türkiye Haritasında Bileşen 4	59
Harita 5. Türkiye Haritasında Kümeler	102

GRAFİKLER

Grafik 1. Türkiye’de Kır ve Kent Nüfusu	17
Grafik 2. Tarım İstihdamının Toplam İstihdam İçindeki Payı	17
Grafik 3. Büyükşehirlerin (İstanbul, İzmir, Adana, Ankara, Diyarbakır) Net Göç Hızı	18
Grafik 4. Özdeğerleri Gösteren Yamaç Birikinti Grafiği	51
Grafik 5. 170 İlçenin Entegrasyon Durumu ve Yüzde 20’lik Dilimlere Dağılımı	69
Grafik 6. Entegre İlçelerin Yüzde 20’lik Dilimlere Dağılımı	69
Grafik 7. Entegrasyon Potansiyeli Yüksek İlçelerin Yüzde 20’lik Dilimlere Dağılımı	71
Grafik 8. Entegre olmayan İlçelerin Yüzde 20’lik Dilimlere Dağılımı	73

TABLolar

Tablo 1. AB Etkisiyle Türkiye'nin Kırsal Kalkınma Politikalarında Paradigma Değişikliği.....	36
Tablo 2. Temel Değişkenler ve Metrikler.....	50
Tablo 3. Bileşenler ve Göstergeler	52
Tablo 4. Bileşen 1'e Yüklenen Göstergeler	54
Tablo 5. Bileşen 1'de Yüksek Skor Alan 20 İlçe	55
Tablo 6. Bileşen 2'ye Yüklenen Göstergeler.....	55
Tablo 7. Bileşen 2'de Yüksek Skor Alan 20 İlçe	57
Tablo 8. Bileşen 3'e Yüklenen Göstergeler.....	57
Tablo 9. Bileşen 3'te Yüksek Skor Alan 20 İlçe.....	58
Tablo 10. Bileşen 4'e Yüklenen Göstergeler	59
Tablo 11. Bileşen 4'te Yüksek Skor Alan 20 İlçe	60
Tablo 12. 170 İlçenin Entegrasyon Durum ve Yüzde 20'lik Dilimlere Dağılımı	61
Tablo 13. 170 İlçenin Dağılımı.....	62
Tablo 14. Entegre İlçeler	70
Tablo 15. Entegrasyon Potansiyeli Yüksek İlçeler	71
Tablo 16. Entegre Olmayan İlçeler.....	74
Tablo 17. Entegre Olmayan İlçeler İçinde 4 Bileşende İkiserli Olarak Yüzde 20'lik Dilimlere Dağılmış	78
Tablo 18. Dağılımın Alt ve Üst Yüzde 20'lik Dilimlere Eşit Olduğu Entegre Olmayan İlçeler	80
Tablo 19. Hiç Entegre Olmayan İlçeler.....	81
Tablo 20. Kümelerdeki Entegre ve Entegrasyon Potansiyeli Yüksek İlçelerin Dağılımı	103
Tablo 21. A Kümesindeki Entegre İlçeler.....	103
Tablo 22. A Kümesinde Entegrasyon Potansiyeli Yüksek İlçeler	103
Tablo 23. B Kümesindeki Entegre İlçeler	104
Tablo 24. B Kümesinde Entegrasyon Potansiyeli Yüksek İlçeler.....	104
Tablo 25. C Kümesinde Entegrasyon Potansiyeli Yüksek İlçeler	105
Tablo 26. D Kümesindeki Entegre İlçeler	106
Tablo 27. D Kümesinde Entegrasyon Potansiyeli Yüksek İlçeler	106

GİRİŞ

Kır-kent entegrasyonu, Türkiye’de politika belgelerinde uzun yıllardır yer alan ancak uygulamada üzerine çok fazla eğilinmeyen bir konudur. **“Türkiye’de Kırsal ve Kentsel Ekonomilerin Entegrasyonu (KIRKEP) Araştırma Projesi Raporu”**, idari kayıt ve resmi istatistikler sayesinde uygulama odaklı politikaların geliştirilmesine katkı sağlayarak bu boşluğu doldurmayı hedeflemiştir. Araştırma genelde dünyada kalkınma literatürü ve uygulamalarını, özelde ise kır-kent entegrasyonunda yaşanan dönüşümü ve bu dönüşümün ülkemizdeki yansımalarını veri temelli bulgularla anlamayı amaçlamıştır. Ayrıca elde edilen bulgular ışığında politika önerileri de sunulmuştur.

Araştırmada, Birleşmiş Milletler (BM) Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları’nın (SKA) işaret ettiği alanlar, projenin üst ölçütlerinin geliştirilmesinde ve teorik çerçevesinin çizilmesinde belirleyici olmuştur.¹ Zira, SKA’lar eski kalkınma paradigmasının eleştirisi üzerinden geliştirilmişlerdir ve yeni bir kalkınma söylemi için temel oluşturacak niteliktedirler. Ayrıca SKA’lar, projenin temel bileşenlerini (sürdürülebilirlik, kalkınma ve kır-kent entegrasyonu) kapsamakta ve bu bileşenleri, daha geniş bir teorik ve söylemsel çerçeveye oturtmaktadır. Nitekim, araştırmada kullanılan göstergeler, SKA’lardan yola çıkılarak belirlenmiştir.² Yine raporun sonunda sunulan politika önerileri de SKA’lardan feyz alınarak geliştirilmiştir.

Türkiye’de kırsal ve kentsel ekonomilerin entegrasyonu üzerine yapılan bu araştırma, entegrasyonun üretim, tüketim, demografi ve toplumsal yaşamın tezahürleri gibi farklı eksenlere ayrılarak incelenmesini ve bu eksenler üzerinden geliştirilen yeni bir kalkınma söylemi dahilinde politika önerileri üretilmesini amaçlamaktadır. Ayrıca Türkiye’deki kalkınma uygulamalarında eksik olduğu görülen kır-kent entegrasyonunu somut olarak ölçmeye odaklı bir yöntem ve değişken setinin geliştirilmesini de hedeflemektedir.

Araştırma sonucunda hazırlanan bu raporda, kır ve kent ekonomilerinin entegrasyon noktası olarak öne çıkan ilçeleri merkezine alan yeni bir kalkınma söylemi geliştirilmektedir. Raporun ilk kısmında kalkınma söylemlerinin değişimi tarihsel bir çerçeveye oturtulduktan sonra, bu değişimin Türkiye’deki yansımaları özetlenmektedir. Akabinde, “Sürdürülebilir ve Entegre Kalkınma” söyleminin mekânsal odağı olan ilçeleri ve entegrasyon kavramını merkeze alan literatür taramaları sunulmaktadır. Bu kısım, uluslararası örgütlerin ve Avrupa Birliği’nin kırsal kalkınma yaklaşımlarının yanı sıra, dünyadan çeşitli örnek uygulamaları kapsamaktadır. Ayrıca, ortaya konan söylemin bu örneklerden ve yaklaşımlardan farklarının da altı çizilmektedir. Müteakip bölüm KIRKEP araştırmasına ayrılmıştır. Bu bölümde ilçelerin belirlenmesi, verilerin toplanması ve analizi süreçleri detaylı anlatıldıktan sonra analiz sonuçlarına ve haritalara yer verilmektedir. İlçelerin ayırt edici özelliklerinin belirlenmesi ve sınıflandırılabilmesine olanak sağlayan veri temelli analizleri içeren bu bölüm araştırma raporunun önemli bir ayağını oluşturmaktadır. Politika önerileri raporun son bölümünde sunulmuştur.

¹ BM Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları için bkz. <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals.html> (Erişim: 7 Aralık 2020)

² Bu göstergeler raporun sonunda ek olarak sunulmuştur.

01.

DÜNDEN BUGÜNE:
KALKINMA SÖYLEMLERİ,
GELİŞME STRATEJİLERİ

Kalkınma, II. Dünya Savaşı'nın ardından neredeyse tüm ülkelerin benimsediği bir gelişme stratejisi olarak öne çıkmış, dönemin ekonomik ve siyasi söylemlerinde hayli etkin olmuştur. 1970'lere kadar süren bu "iyimser" dönemde, devlet güdümünde ekonomik büyümenin modernleşmeyi getireceği, böylece büyüyen nüfusun refahının artırılarak ulusal ilerlemenin sağlanacağı düşünülmüştür (Keyder, 1993; Buğra & Keyder, 2003; Eskobar, 1994). 1980'lerdeyse bu kalkınma yaklaşımından uzaklaşmış, devletlerin bölüşümü düzenleyici rolü bir yana bırakılmıştır. Refahın artırılması için ihracatı ve küresel piyasalarla bütünleşmeyi önceleyen bir yaklaşıma geçilmiştir (Pamuk, 2014; Akbulut ve Adaman, 2018). Bu siyasi-ekonomik değişimler, bir yandan tarımda ve sanayide daha hızlı ve daha fazla sermaye birikimini mümkün kılmış, diğer yandan gelir eşitsizliğini ve toplumsal sorunları çoğaltmıştır (Candaş vd., 2010; Pamuk, 2014).

Hem yerel hem de küresel düzeyde yaşanan bu politik ekonomik değişimlerin etkileri, tarımda ve kırsal alanda da belirgindir (Aydın, 2010; Keyder, 2014). Örneğin, kendi içinde homojen olmamakla beraber, gelişmekte olan – "Küresel Güney" olarak da adlandırılan – ülkelerde küçük aile işletmeleri yerlerini ticarileşmiş tarım işletmelerine bırakmaya başlamıştır (Keyder ve Yenal, 2014).² Piyasalarla bütünleşme politikaları tarımda ticarileşmeyi körüklemiş, ancak aynı zamanda tarım girdi maliyetlerini dövize endeksleyerek bu işletmeleri zora sokmuştur (Kazgan, 1999). Öte yandan bu dönüşümün dışında kalanlar (ve/ya dışına itilenler) alternatif dönüşüm mekanizmaları ve hayatta kalma stratejileri geliştirmişlerdir (Türkkan, 2020).³ Bu bağlamda Küresel Güneyli köylülerinin başarılı pratiklerinin⁴, tarım ve gıdanın demokratikleştirilmesini önceleyen sivil toplum hareketlerinin⁵, kentli tüketici örgütlenmelerinin ve genetiği değiştirilmiş organizmalar (GDO) karşıtı hareketin altı çizilebilir (Türkkan, 2019).⁶

¹ Politik ekonomistlerin, kapitalizmin yükselişinin nedenleri üzerine geliştirdikleri yaklaşımlardan biri "dünya sistemleri analizi"dir. Bu yaklaşıma göre, kapitalizmin yükselişi şans eseri olmakla beraber, erken kapitalistleşen ülkeler (Küresel Kuzey), geç kapitalistleşen ülkeleri (Küresel Güney) siyasi-ekonomik hakimiyet altına almak suretiyle dünya kaynaklarına egemen olmuş ve böylece kapitalistleşme süreçlerini hızlandırabilmişlerdir (Wallerstein 1974; Wallerstein 2004).

Brezilya, Mısır, Guatemala, Hindistan, Tayland, Malezya, Nijerya, Arjantin "Küresel Güney" olarak değerlendirilebilir.

"Küresel Güney" ülkelerinin, tarihsel olarak ortaya çıkış süreçleri hala işlemekte olduğundan hem "Küresel Güney" in kategori olarak hem de bu kategoriye dahil olan ülkelerin değişebileceği (veya değişmeseler bile, oldukça heterojen bir grup oluşturdukları) her daim göz önünde bulundurulmalıdır.

² Ayrıca bkz. (Amanor, 2009; Borbora, 2014; Muchopa, 2013; Wise, 2019)

³ Ayrıca bkz. (Türkkan, 2018; Türkkan, 2017).

⁴ Bu konuya Brezilya'da ortaya çıkan *Movimento dos Trabalhadores Rurais Sem Terra*, kısaca MST örnek olarak verilebilir. Bkz. (Patel 2007).

⁵ La Via Campesina konunun en önemli örneklerinden biridir. Bkz. (La Via Campesina 2003).

⁶ Tüketici kooperatifleri ve alternatif gıda ağları için bkz. (Cone ve Kkaliouras 1995; Goodman, Dupuis ve Goodman 2012). Türkiye'de GDO tartışmasının değerlendirmesi için bkz. (Yağcı, 2018).

Bu çerçevede, araştırma, altı çizilen bu sorunların temelinde yer alan küresel piyasalarla bütünleşme politikalarının çelişkili politik, ekonomik ve sosyal etkilerini göz önünde bulundurarak, Türkiye'deki kır ve kent ilişkisine yönelik yeni bir yaklaşım ve Türkiye'nin sürdürülebilir kırsal kalkınma politikasına ilişkin olarak yeni bir söylem ortaya koymaktadır. "Sürdürülebilir ve entegre kalkınma" olarak ifade edilebilecek bu söylem, veriye dayalı ve literatürden gelen 3 temel gözlemden hareket etmektedir. Bunlardan ilki, uluslararası kurumların da altını çizdikleri üzere, kırsalın oldukça heterojen olduğudur (Augere-Granier, 2016; OECD, 2013). Bu nedenle de uygulamalarda ve analizlerde birim olarak hem kırsalın hem de kentin karakteristiklerini taşıyan ilçelere odaklanılmıştır. İkincisi, ilçelerdeki hanelerin aynı anda tarım ve tarım dışı sektörlerle dahil oldukları ve çoklu ve farklı gelir elde etme metotlarını kullandıklarıdır. Son olarak, işgücünün, sermayenin ve malların kır ve kent arasında hareketliliği ile ilçelerdeki hanelerin ekonomik, sosyal ve kültürel hareketliliği, küresel ve ulusal krizlere karşı birer direnç mekanizması olarak kurgulanmıştır. Ancak, önceki politik-ekonomik yaklaşımların aksine, bu farklı sektörlerden ve metotlardan sadece birini kalkınmanın motoru kabul etmektense, hanelerin dahil olduğu üretim süreçlerinin hepsi "sürdürülebilir ve entegre kalkınma"nın merkezine alınmaktadır. Üretilen politikalar ile bu hanelerin hareketliliğinin daha da artırılması ve/ya yönlendirilmesi suretiyle krizlere karşı daha da dayanıklı (*resilient*) hale gelmeleri amaçlanmaktadır. Özetle, "sürdürülebilir ve entegre kalkınma" söylemi, kır ve kentin sadece ilişkilendiği değil birbirine ekonomik, sosyal ve kültürel olarak entegre olduğu, sosyo-ekonomik hareketliliğin önemsendiği ve halihazırda kullanılan çoklu gelir elde etme metotları ile dahil olunan üretim süreçlerinin desteklendiği bir kalkınma yaklaşımını içerir.

Şekil 1. Sürdürülebilir ve Entegre Kalkınma Söyleminin Başlangıç Noktaları

Analiz ve Uygulama Birimi	Yaklaşım	Hedef
- Hem kır hem de kent karakteristiklerini taşıyan ilçelere odaklanılır. - Kalkınmanın motoru olarak tekli bir sektör - mekan (örneğin tarım - kır) ilişkisi a priori kabul edilmez.	Kalkınmanın motoru olarak kır ve kent ekonomileri dahilinde farklı sektörlerden, çoklu gelir elde etme metotlarını önemseyen entegre bir yaklaşım kabul edilir.	İlçelerin, sosyal, ekonomik ve kültürel hareketliliklerinin artırılarak krizlere karşı daha dirençli hale gelmeleri hedeflenir.

02.

**ULUSAL KALKINMACILIK
VE NEOLİBERAL DÖNÜŞÜM:
TÜRKİYE'DEKİ ETKİLERİ**

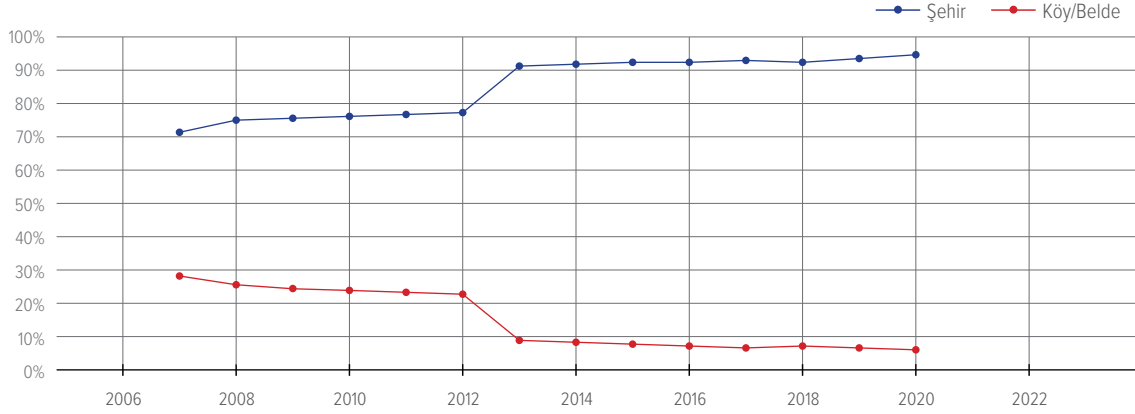
“Sürdürülebilir ve entegre kalkınma” söyleminin yeniliği, özellikle de kır-kent ilişkisinde ortaya koyduğu sahaya duyarlı yaklaşım, kendisinden önceki hâkim Ulusal Kalkınmacılık ve Neoliberal Dönüşüm söylemleriyle karşılaştırıldığında daha net anlaşılacaktır. Bunun için de öncelikle Ulusal Kalkınmacılık ve Neoliberal Dönüşüm söylemleri tanımlanmalı ve bu söylemlerin Türkiye’deki etkileri üzerinde durulmalıdır.

Ulusal Kalkınmacılık, dünya ekonomisinin daralma ve kriz sorunlarına bir çözüm olarak özellikle 1929 Bunalımı ile belirgin bir çıkış yoluna dönmeye başlamış, 1945 sonrası güçlenerek egemen iktisadi politikaların zeminini oluşturmuştur (Buğra & Keyder, 2003; Buğra & Keyder, 2006). Fordist dönem (İthal İkameci Sanayileşme) olarak da bilinen bu dönem, 1970’lere kadar sürmüş, esnek üretim modeli (post-Fordizm) üzerine oturan bir birikim rejiminin uluslararası alanda etkinlik kurması ile sona ermiştir (Boratav, 2007). Böylece 1980’lere kadar siyasi ve iktisadi politikaları önemli ölçüde belirleyen Ulusal Kalkınmacılık önce yavaş yavaş etkisizleşmiş, neoliberal dönüşümün temel taşları olan ticaret serbestisi ve bunun için gerekli olan yapısal uyum süreçleri ile de tedavülden kalkmıştır (Gülaip, 2015; Pamuk, 2018).⁷

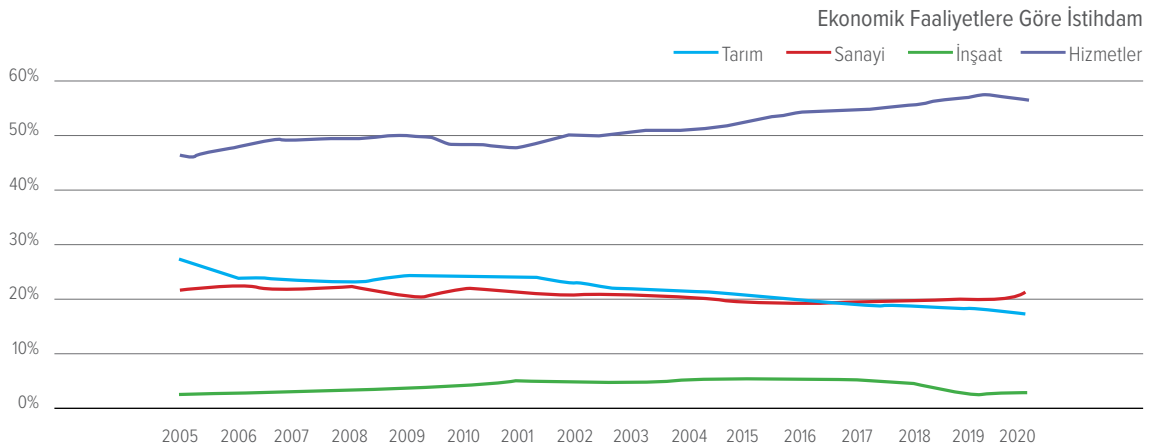
Türkiye her zaman dünya ekonomisinin bu genel gidişatına uyum sağlama eğiliminde olmuş; Ulusal Kalkınmacılık uygulamalarını da bu çerçeveden çok uzaklaşmadan gerçekleştirmiştir. Nitekim, 1929-1980 arasında hâkim olan ithal ikameci büyüme modelinde, **“acilen gelişme”** beklentilerinin arkasında modernleştirici bir devlet örgütlenmesi ve onun devletçi uygulamaları vardır (Pamuk, 2015). Bu uygulamalar ve Ulusal Kalkınmacılık söylemi, bir sektör olarak tarımı müdahaleye en açık ve sosyal-iktisadi bir bütün olan **“köy”**ü de dönüşüme en ihtiyaç duyan alan olarak belirlemiştir. Kırsala odaklanan kalkınma yaklaşımı ve çalışmaları ile tarım sektörünün ve **“köy”**ün dönüşmesi hedeflenmiştir (Köymen, 1999).

Ulusal Kalkınmacılık söylemi içindeki tarım ve köy odaklı bu kırsal kalkınma yaklaşımının etkileri, diğer sektörlerde ve özellikle ülkenin tarım politikalarında da hissedilmiştir. 1945 sonrası dış yardımların da etkisiyle tarıma dayalı sanayileşme stratejisi benimsenmiş ve devlet kontrolündeki ulusal tarım politikaları yapısal bir dönüşüme sahne olmuştur (Pamuk, 2018; Tekeli & İlkin, 1999). Erken Cumhuriyet döneminde devlet yatırımları ile başlayan kalkınma hareketi, 1950’lerde Marshall Yardımları’nın getirdiği tarımsal-teknolojik dönüşüm ile ivmelenmiş (Gür, 2014), ancak tarımda emek talebinin azalmasıyla kırdan kente göç de tetiklenmiştir (Bkz. Grafik 1). İstanbul başta olmak üzere Ankara, İzmir, Bursa, Gaziantep, Adana gibi tarihsel olarak da ticaret ve üretim ile ilişkilendirilmiş şehirler, bu dönemde kırsal nüfusu kendilerine çekmişler ve tarım dışı sektörlerle dayalı kent ekonomilerinin büyümesi için kritik emek arzının bu **“eski köylü”-“yeni kentli”** nüfustan karşılanmasıyla ciddi sosyo-ekonomik sıçramalar yapabilmişlerdir (Pamuk, 2014).

⁷ 1989 yılında SSCB’nin yıkılması ve aynı zamanlarda Çin’in kontrollü bir şekilde ekonomisini dünyaya açması ile bu yeni birikim rejiminin yani sermayenin sınırsız hareketliliğinin ve üretimin esnekliğinin önü tam olarak açılmıştır.

Grafik 1. Türkiye’de Kır ve Kent Nüfusu

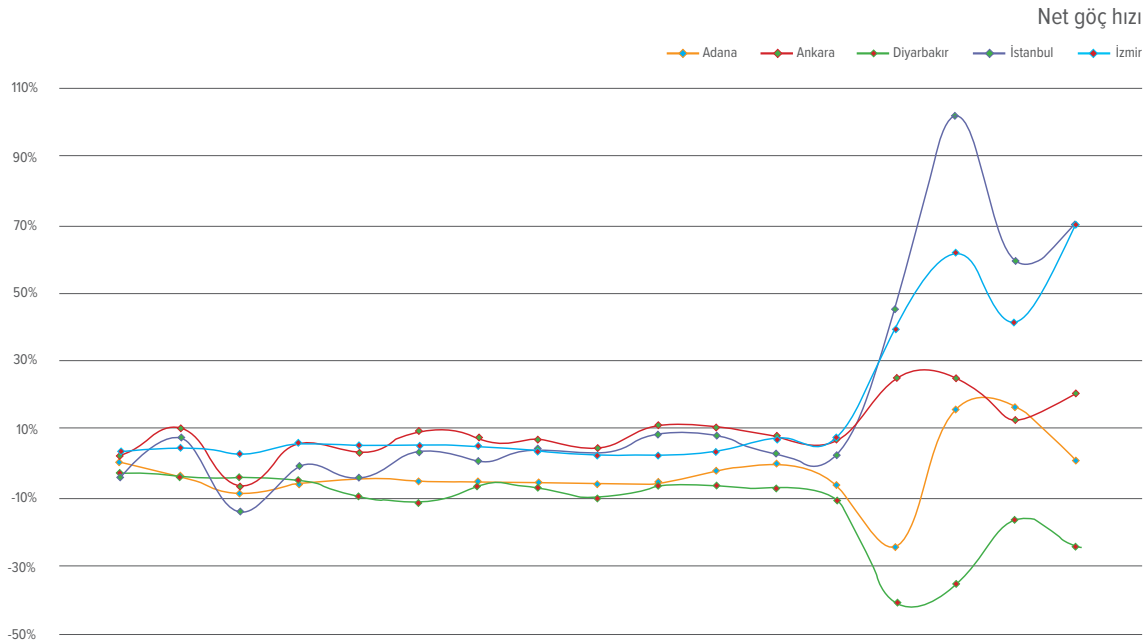
1980 ve 1990’larda yapılan politik ekonomik reformlar, kır ve kent arasındaki, kent yararına olan karşılıklı bağımlılık ilişkisini (*interdependency*) önce bozmuş, sonra da küresel sermaye yararına olacak şekilde tekrar kurgulamıştır. Öncelikle, devletin çiftçilere sağladığı tarım kredisi, girdi (motorin hariç) ve fiyat destekleri kaldırılmıştır (Tekeli, 1984; Boratav, 2016). Ayrıca, tarım ürünlerinin ithalatına izin verilmiş ve ürün fiyatlandırması yoluyla tarım sektörü küresel piyasalarla uyumlu hale getirilmiştir (Şenses, 2007). Bunların sonucunda tarımsal girdi fiyatlarının kurla endekslenmesi ile maliyetler artmış, ürün fiyatlarının küresel piyasalarda belirlenmesiyle fiyatlar düşmüş ve çiftçilik, birleşik ve büyük topraklarda makine ile yapılmadığı sürece kâr getirisi az, sermaye birikimi yavaş bir meslek haline dönüşmüştür (Keyder & Yenil, 2014). Yine bu değişimler sonucu, geçimlik tarım ciddi şekilde azalmış, iç pazara yönelik üretim yapan küçük ve orta büyüklükteki çiftçilerle dış pazara yönelik üretim yapan büyük çiftçiler arasındaki makas belirgin hale gelmiştir (Gür, 2014; Keyder & Yenil, 2014).

Grafik 2. Tarım İstihdamının Toplam İstihdam İçindeki Payı

1980 ve 1990'lardaki politik ekonomik dönüşümler, Ulusal Kalkınma söyleminden kopuşun yanı sıra tarım ve köy odaklı kırsal kalkınma yaklaşım ve uygulamalarının da değiştiğinin göstergesidir. Nitekim 2000'lerden sonra "köy kalkınması" yaklaşımını aşan ve Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) gibi uluslararası kuruluşların SKA'lar gibi yeni yönelimlerinin izlerinin görülebileceği projeler gerçekleştirilmeye başlanmıştır (Gür, 2014). Ulusal ve uluslararası kurumların sivil toplum kuruluşlarıyla birlikte hareket etmesi bir taraftan SKA'ların süreçlere yön vermesini sağlarken diğer yandan proje uygulama birimlerinin "köy"den ziyade "yöre, bölge ve/ya havza" olmasına vesile olmuştur.

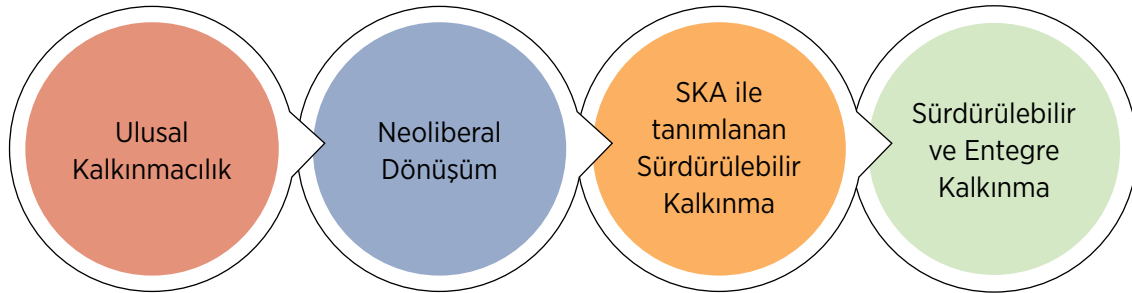
Burada özellikle üzerinde durulması gereken konu, tüm bu kalkınma projelerinin amaçlarında yer alan, uygulandıkları yerlerdeki gelir düzeyini yükselterek kırdan (özellikle de tarımdan ve köylerden) kentlere göçü durdurma hedeflerinin büyük ölçüde başarısız olmasıdır. Zira, 1950'lerde Marshall Yardımları'yla tetiklenen kırdan kente göç, 2000'lere kadar artarak sürmüştür; 2001-2002 ekonomik krizinde yavaşlasa da devam etmiştir (Keyder & Yenal, 2014). Diğer bir deyişle, 2008 küresel ekonomik krizinin etkilerinin Türkiye'ye sirayet etmeye başladığı 2010'lu yıllara kadar, kırdan kente göçü durduracak veya yavaşlatacak yapısal mekanizmalar geliştirilememiştir. Bu etkisizliğin arkasında bir oranda, kırdaki sosyal ve ekonomik olanakların sınırlılığı, diğer yandaysa kentlerde gelir yaratma olanaklarının çeşitliliği bulunmaktadır (Pamuk, 2018). Kalkınma projeleri ile kentlerin bu olanak çeşitliliği köylerde tekrar üretilenmiş, kırdaki sosyal ve ekonomik sınırlılık aşılanamamıştır.

Grafik 3. Büyükşehirlerin (İstanbul, İzmir, Adana, Ankara, Diyarbakır) Net Göç Hızı

Öte yandan, kırdan göç almaya devam eden kentler, hızla artan nüfusun getirdiği sosyal, ekonomik, kültürel ve altyapısal sorunlarla baş etmek zorunda kalmışlardır. 1950 ve 60'larda gelenler önce kent merkezlerine ve merkezlerdeki kamu arazilerine , bu alanlar azaldıkça da şehrin çeperlerindeki kamu arazilerine yerleşmeye başlamışlardır (Baydar, 1999; Tekeli, 2014). Bu organik genişleme, barınmadan eğitim ve sağlık hizmetlerine erişime bir dizi sorunu beraberinde getirmiştir (Eder, 2010). 1980 ve 1990'larda krizlerle sarsılrsa da pozitif yönde büyümeye devam etmiş kent ekonomileri, bu göçü emebilmiş, altyapı sorunları ve kamu hizmetlerine erişim sorunları kamu yatırımlarıyla bir nebze de olsa aşılabilmektedir (Boratav, 2007). Bu bağlamda, 2000'lere kadar kentler, göçle gelenler için kamu hizmetlerine erişimin daha kolay olduğu, ücretli iş bulmanın ve ailece yapılan tasarruflar ile biriktirilen kısıtlı sermayelerle küçük meta üretimi ve/ya esnaflık işlerine girişmenin mümkün olduğu yaşam alanları olmaya devam etmişlerdir (Kazgan, 2013). Ancak küreselleşme ile etkileri ağırlaşan ve 2001-2002 krizi ile tam bir darboğaza dönüşen kent ekonomisindeki yapısal sorunlar, özellikle göçle gelenlerin sosyal hareketliliklerinin yönünü aşağıya doğru çevirmiştir. Bu da 1950'lerden beri devam eden kırdan kente göçü önce yavaşlatmış, 2008 küresel krizinin etkilerinin Türkiye'ye sirayet etmeye başlamasıyla beraber de tersine dönmesine (kentten kıra) neden olmuştur (Keyder & Yenal, 2014).

Şekil 2. Türkiye'de Kalkınma Söylemleri

03.

KIR-KENT İLİŞKİLERİ
BAĞLAMINDA KALKINMA

Sürdürülebilir kalkınma düşüncesinin yayılması ile kent ve kır ilişkilerinin kalkınma bağlamında ele alınması farklı bir boyut kazanmıştır. 1950'lerde ekonomik kalkınma ve devlet temelli tarım politikalarına dayalı olan kırsal kalkınma⁸ stratejileri, ilk olarak 1970'lerde ekonomik, sosyal ve ekolojik etkenleri beraber düşünen daha bütüncül⁹ bir bakış açısına dönüşmeye başlamıştır. 1980'lerde, bu bütüncül bakış açısı, kadının sosyo-ekonomik statüsünü önemseyecek ve sivil toplum kuruluşlarını etkin aktörler olarak öne çıkaracak şekilde genişlemiş, 1990'larda ise sürdürülebilirlik üzerinden tekrar tanımlanarak kalkınmanın temel kriteri haline gelmiştir. Sürdürülebilir kalkınma anlayışının hâkim söylem haline gelmesi ise BM'nin "Binyıl Kalkınma Hedefleri" (BKH) ilan etmesi, 2015 itibarıyla da bu hedeflerin SKA'ya evrilmesi ile olmuştur. Nitekim, bütüncül, toplum temelli, kırsalda küçük aile çiftçiliğini koruyan ve güçlendiren (SKA 2), eşitlikçi değerleri önceleyen (SKA 10), doğayı kaynak değil varlık olarak gören, kır ve kent arasındaki ekonomik ve kültürel bağları kuvvetlendiren bu kırsal kalkınma yaklaşımı "sürdürülebilir ve entegre kalkınma" söyleminin de referans değerlerini oluşturmaktadır.

⁸ Kırsal kalkınma, kırsal alanda yaşayan insanların yaşam kalitelerini artırmak üzere kırsaldaki sosyal ve ekonomik koşulların iyileştirilmesi, böylece kırsal alanda yaşayan insanların refah düzeyinin yükseltilmesi olarak tanımlanabilir.

⁹ Raporda kullanılan "bütüncül", "bütünleşmiş" ve "entegre" terimleri, farklı oluşumları ifade etmektedir. "Bütüncül" ile kastedilen, farklı sosyal, kültürel, ekonomik ve ekolojik etkenlerin bir arada gözetilmesidir. Örneğin bütüncül bir kalkınma yaklaşımında, sosyal, kültürel vb. etkenler bir arada düşünülür, etkenlerden birinin diğerini öncelemediği varsayılır. Benzer şekilde, kent alanlarına bütüncül yaklaşıldığında kentlerin hem merkezleri hem de hinterlandları analize dâhil edilir.

"Bütünleşmiş" ise bir bütün içindeki parçaların her birinin birbirinden farklı, kendi karakteristiklerini koruyan ancak aralarında karşılıklı ve/ya tek taraflı bağımlılığa dayalı bir ilişki olan anlamına gelmektedir. Örneğin, Ulusal Kalkınmacılık ve Neoliberal Dönüşüm söylemlerinde kır ve kent bütünleşmiştir. Yani mekânsal, sosyo-ekonomik ve kültürel olarak ayrı ancak birbirlerine bağımlıdır. Benzer şekilde, kalkınmaya bütünleşik bir yaklaşım, farklı sosyal, kültürel, ekonomik vb. alanların birbirine bağlı ancak birbirinden farklı ele alındığı bir yaklaşımdır. Endeks çalışmaları genelde bu yaklaşımdan yola çıkarak yapılır. (Bkz, Koyuncu-Lorasdağı & Keymen 2020, İllerin Rekabetçilik Endeksi, İllerin ve Bölgelerin Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Sıralaması vb.)

"Entegre" ise bütünü oluşturan parçaların birbirine geçtiği, birbirlerinin karakteristiklerini aldığı durumları niteler. Bu bağlamda "Sürdürülebilir ve Entegre Kalkınma" söyleminin hedef aldığı ilçeler, "entegre"dir, yani hem kırın hem de kentin karakteristiklerine sahiptirler ve bu ilçelerde yaşayan haneler hem kır hem de kent ekonomilerine eklenmişlerdir.

3.1

ULUSLARARASI KURULUŞLAR VE KALKINMA: YENİ SÖYLEMLER VE YAKLAŞIMLAR

Ulusal Kalkınma söyleminden Neoliberal Dönüşüm söylemine, 2000'lerden, özellikle de 2008 krizinden sonra da "sürdürülebilir kalkınma" söylemine geçişin izleri uluslararası kuruluşların strateji metinlerinde, desteklemeyi seçtikleri projelerde ve proje raporlarında da görülebilir. Örneğin, II. Dünya Savaşı'nın hemen akabinde kurulan Birleşmiş Milletler (BM) ve aynı yıllarda BM yapısının içinden çıkan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), geliştirdiği insani gelişmişlik endeksi ile bir gelişmişlik ölçüsü yaratılmasına ve ülke bazında kalkınma politikalarının bu gelişmişlik ölçütleri uyarınca üretilmesine ön ayak olmuştur. Ancak BM gerek endeksin oluşturulmasında gerekse kalkınma politikaları önerileri ve projelerinde ülkelerdeki yerel şartları göz önüne almamış, her soruna aynı çözüm (*one size fits all*) yaklaşımı ile kalkınmayı, gelişmişlik seviyesi yüksek ülkelerin sosyo-ekonomik şartlarının, gelişmekte olan ülkelere de yapılandırılması olarak kurgulamıştır.

Özellikle kırsal kalkınma alanındaki yaklaşım değişikliği ise 2000'li yılların ortalarından itibaren görülmeye başlanmıştır. Örneğin, BM, 2004 tarihli *Kırsal Kalkınmaya Bütünleşik Bir Yaklaşım: Ekonomik ve Sosyal Konseyde Diyaloglar (An Integrated Approach to Rural Development: Dialogues at the Economic and Social Council)* adlı yayında, kırsal kalkınmanın – hatta ulusal düzeyde kalkınmanın – “dünyanın her yerindeki insanların hayatını, diğer bir deyişle sosyal, kültürel, ekonomik, çevresel ve coğrafi gerçeklikleri dikkate alması gerektiğini” söylemektedir (UN, 2004, s.10). Benzer şekilde, FAO 2008'de yayınladığı *Tarım ve Kırsal Kalkınmaya Yatırım (Investment in Agriculture and Rural Development)* adlı politika değerlendirme notunda, küresel veya ulusal seviyede yoksulluğun azaltılmasının yolunun, kırsal yoksullukla ilgili problemlere eğilmekten geçtiğini vurgulamakta ve tarım yatırımlarının gerekliliğinin altını çizmektedir. Dahası hem kırdaki hem de kentlerdeki gıda güvencesizliği ile baş etmek için FAO, 2010'lardan itibaren farklı girişim ve projelerle tarımda ve gıda sistemlerinde sürdürülebilirliği ve giderek kentleşen bir dünyada, kentleri besleyecek kır-kent ekosistemlerinin etkinleştirilmesini önceleyen kır-kent 'sinerjilerini' ve/ya 'bağlantılarını' vurgulamaktadır (FAO, 2020). Özellikle 2019'da yayımlanan *FAO Kentse/ Gıda Gündemi Çerçevesi (Framework for the Urban Food Agenda)* notu bu bağlamda oldukça önemlidir. Bu notla beraber, kalkınma ve kırsal kalkınma yaklaşımı neredeyse tamamen söylemden çıkmış, kent iaşesi ve sürdürülebilir gıda sistemleri ana amaç haline gelmiştir (FAO, 2019).

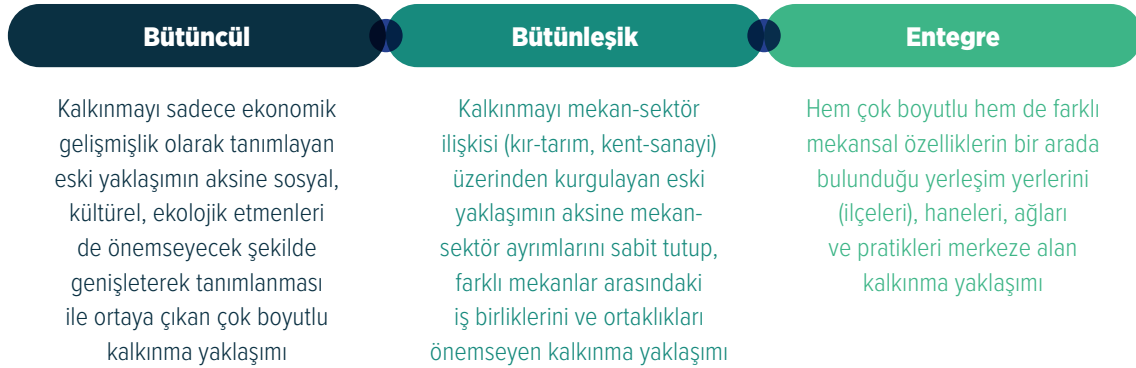
Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) de gıda güvencesizliğini önemsemiş ve FAO gibi (FAO, 2003), bu sorunun kırsal yoksulluk kaynaklı daha geniş bir problemin parçası olduğunu öne sürmüştür. Kırsal kalkınma içinse OECD, 2000'lerin başlarında kırsal bölgelerin rekabetçi sektörlerini desteklemeye yönelik sektörel sübvansiyonları tavsiye etmekteyken (OECD, 2006; OECD, 2013) 2019'da *Kırsal 3.0: İnsan Merkezli Kırsal Politika (Rural 3.0: People-Centred Rural Policy)* çerçevesinde yaklaşımını, kır-kent ilişkilerini politikaların müdahale odağına alacak şekilde de-ğiş-

tirmiştir (OECD, 2019). Bu bütünlük yaklaşımında kırsal kalkınma, kır-kent ortaklığı olarak tekrar tanımlanmış, kır ve kent kendilerine has nitelikleri, üretkenlikleri ve ihtiyaçları doğrultusunda birbirinden farklı ancak kültürel, sosyal ve ekonomik olarak birbirine karşılıklı bağımlı (*interdependent*) bir bütün olarak düşünülmüştür.

Bu noktada altı çizilmesi gereken, bu projenin dayandığı SKA'yı önemseyen, hatta SKA'yı ortaya koyan örgütlerin bile kalkınmayı, entegrasyondan ziyade bütünlük ve/ya bütüncül yaklaşımlar üzerinden kurgulamalarıdır. Tekrarlamak gerekirse, bütünlük bir yaklaşım, kır ve kentin kendine has özelliklerinin korunurken, bunların arasındaki sosyal, ekonomik ve kültürel ilişkilere odaklanıldığı ve potansiyel iş birliklerinin öne çıkarıldığı bir yaklaşımdır. Yukarıda bahsedilen BM 2004 tarihli Kırsal Kalkınmaya Bütünlük Bir Yaklaşım: Ekonomik ve Sosyal Konseyde Diyaloglar raporu buna örnek gösterilebilir. Bütüncül yaklaşımsa, kalkınmayı, sadece ekonomi odaklı değil, sosyal, kültürel ve ekolojik etmenleri de ekonomik etmenlerle beraber düşünen, sosyal, kültürel ve ekolojik etmenlerin ekonomik etmenlere etkisini (ve tam tersini) önemseyen bir yaklaşımdır.

Entegrasyon odaklı yaklaşımsa, kırsal ve kentsel özelliklerin aynı yaşam alanında bir arada bulunmasını, bu yaşam alanında faaliyet gösteren aktörlerin hem kır hem de kent ekonomilerine ve sosyo-kültürel ağlara, pratiklere ve tahayyüllere eklenmesini önemseyen bir yaklaşımdır.¹⁰ Üst ölçütler, SKA'lardan feyz alarak veriye dayalı, ilçelerin farklı sektörel eklenmelerini ve iş birliklerini ve aynı anda hem kentli hem de kırsal ağlara ve pratiklere dahil olabilme kapasitelerini önemseyen entegrasyon yaklaşımını öne sürer.

Şekil 3. Kalkınma Yaklaşımları: Bütüncül - Bütünlük - Entegre

¹⁰ Bu bağlamda, projenin yaklaşımına en yakın yaklaşım, UNDP ve Birleşmiş Milletler Kapital Geliştirme Fonu (UNCDF)'nin Türkiye'de desteklediği kırsal kalkınma projelerini özetleyen Entegre Yerel-Kırsal Kalkınma Yaklaşımı: Türkiye (*Turkey: Integrated Local Rural Development Approach*) raporunda bulunabilir. Raporda, kırsal kalkınma, "entegre yerel kırsal gelişme" olarak tekrar tanımlanmış ve kırsal yoksulluğun azaltılması ile BKH'nin tutturulması ana amaçlar olarak vurgulanmıştır (UNDP & UNCDF, 2011). Ancak, bu raporun da kırsal kalkınma odaklı olduğunun, entegrasyonu, sadece kırsal kalkınma çerçevesinden değerlendirdiğinin altı çizilmelidir.

Diğer taraftan Avrupa Birliği (AB) politikalarında da kır-kent ilişkileri bağlamında kalkınma anlayışında diğer uluslararası kuruluşlara paralel -özellikle OECD ile- bir değişim gözlenmektedir. Bu minvalde, Türkiye'yi en çok etkileyenin de üyelik süreci ve uyum politikaları sebebiyle AB olduğu söylenebilir.

Kent odaklı kalkınma politikalarının kır aleyhine doğurduğu sonuçlar, aynı zamanda kentlerin artan nüfus yoğunluğu ile baş etmekte yaşadığı zorluklar ve AB'nin özellikle genişlemeden sonra daha derinden deneyimlediği bölgeler arası eşitsizlikler, kır-kent etkileşimlerini güçlendirecek politikaların daha yüksek sesle dile getirilmesine ve kır ile kent arasında ekonomik, sosyal, kültürel ilişkilerin, formların strateji belgeleri ve metinlerinde yeniden tarif edilmesine zemin hazırlamıştır.

Bu bağlamda kırsal bölgelerin rekabet edebilirlik düzeylerinin artırılması, küçük şehirlerin kırsal yerleşim birimlerini de içine alacak biçimde gelişme stratejilerini yeniden planlamaları, ekonomik ve sosyal uyum, ekonomik kaynakların ve kültürel mirasın korunması ve yönetimi, daha dengeli bir rekabetçiliğin benimsenmesi gibi temel hedefler belirlenmiştir. Bu hedefler ayrıca kalkınma alt başlıkları olarak *Avrupa Mekansal Kalkınma Perspektifi* (European Spatial Development Perspective, ESDP) çerçeve belgesiyle kamusal alanda tanımlanmış ve kalkınma politikaları odağına alınmışlardır.

Kır ve kent bağlamında ESDP, rekabetin değil, iş birliğinin altını çizmiş ve kırsal-kentsel ortaklıkların bölgesel aidiyeti artırarak bölgesel ve ulusal kalkınmayı teşvik edici olması gerektiğini belirtmiştir (ESDP, 1999). Nitekim ana başlıklar altında, Çok Merkezli Mekânsal Gelişme alt başlığı özellikle dikkat çekicidir. Bu yaklaşıma göre, kırsal alanlar homojen olmadıkları gibi ekonomik, altyapısal, demografik sorunları da farklı ölçek ve biçimlerde deneyimlerler. Dahası, büyükşehirler, kırsal alanlara doğru tarım arazilerini yutarak büyümekte ve çeper ve hinterlandlarında ki kırsal ve yarı-kırsal yerleşimlerle farklı ve yeni şekillerde ilişkilenebilmektedirler. Bu dinamikler daha iyi anlaşılmalı ve kentsel ve kırsal bölgeler arasındaki ilişkiler yeniden değerlendirilmelidir. Sorunların çözümü ve kalkınmanın ivmelendirilmesi için yerele odaklanılması, küçük şehirlerin, kasabaların, ilçelerin, beldelerin önemsenmesi ve bütüncül uygulamaların geliştirilmesi şarttır (ESDP, 1999).

2010 yılında AB Parlamentosunda kabul edilen *Sürdürülebilir Kentsel-Kırsal Kalkınma İçin Ortaklık* (RURBAN) tedbiri de kır ve kent arasında bağları güçlendirecek bir yaklaşımın üye ülkeler için ortak bir kalkınma politikası olarak benimsenmesini öngörmektedir. RURBAN;

- İlçeler, şehirler ve kırsal alanlar için bölgesel ortaklıkların analiz edilmesini,
- Kentsel-kırsal girişimlerin geliştirilmesi ve uygulanmasında aktörler arası iş birliklerinin daha etkin kılınmasının sağlanmasını,
- Çok katmanlı yönetişimi teşvik etmeyi,
- Kırsal-kentsel iş birliğinden elde edilecek olası ekonomik ve sosyal kazanımları değerlendirmeyi
- Bölgesel rekabet edebilirliği ve yönetişimi güçlendirmek için kentsel-kırsal ortaklığın potansiyel rolünü belirlemeyi amaçlamaktadır (RURBAN, 2010).

Öte yandan AB bütçesinin yüzde 40'ından fazlasını oluşturan Ortak Tarım Politikası (OTP) ve bu politikanın en önemli ikinci ayağını oluşturan kırsal kalkınmanın, önümüzdeki yıllarda da AB için önem taşımaya devam edeceği öngörülebilir. Nitekim, Mart 2021'de düzenlenen *Kırsal Vizyon Haftası'nda* (*Rural Vision Week*) kırdaki süregelen dinamiklere ve değişimlere bakarak 2040 için farklı senaryolar geliştirilmiş, politikalara yön verecek yeni yaklaşımlar tartışılmıştır. Bunların içinde en dikkat çekici olanları kırsal ekonomilerin krizlere karşı dirençlerinin (*resilience*) artırılması ve entegrasyon yaklaşımına benzer “kent-kır sinerjileri” vurgusu olmuştur. Buradan yola çıkarak uzun vadede, “Sürdürülebilir ve Entegre Kalkınma” söyleminin AB'nin kırsal kalkınma yaklaşımı ve politikalarıyla benzerlikler göstereceği de söylenebilir.

3.2

YENİ BİR SÖYLEM, YENİ BİR YAKLAŞIM: “SÜRDÜRÜLEBİLİR VE ENTEGRE KALKINMA”

“Sürdürülebilir ve Entegre Kalkınma”, küreselleşmenin etkileriyle kırsal ve kentsel alanlar arasındaki geleneksel ayrımın giderek bulanık hale geldiğini kabul etmektedir. Kırsal ve kentsel alanların demografi, işgücü piyasası, mal ve hizmet piyasaları, kamu hizmetleri ve çevresel dışsallıklar gibi farklı etkileşim kanalları üzerinden; tek taraflı değil, aksine karşılıklı olarak birbirlerine bağımlı olduklarını varsaymaktadır. Daha önemlisi, bu karşılıklı bağımlılığı (interdependency) idari sınırlardan bağımsız, coğrafya veya fonksiyonel bölge perspektifinde ele alır. Mekân temelli, entegre ve her ne kadar kırsal alanların kentsel alanlara göre yüksek düzeyde tarım sektörüne bağımlılığı yadsınmasa da çok-sektörlülüğü önemseyen yeni bir kırsal politika yaklaşımı benimsemektedir.

Diğer bir deyişle, “Sürdürülebilir ve Entegre Kalkınma” söyleminde net bir kırsal ve kentsel ayrımının olmadığı varsayılır. İnsanların gün içerisinde daha uzak mesafelere seyahat edebildiği, sosyal, ekonomik ve kültürel etkileşimlerin küresel düzeye varacak kadar geniş alanlarda cereyan edebildiği kabul edilir. Buradan hareketle, kırsal ve kentsel alanların karşılıklı bağımlılığı ile başlayan, politika geliştirilmesinde kırsal ve kentsel bağıllık (etkileşim), kırsal ve kentsel iş birliği (ortaklık) ile devam eden ve nihayetinde kırsal ve kentsel entegrasyon ile sonuçlanan bir kalkınma süreci tahayyül edilir.

Konuyla ilgili yazın ve veriler de bu varsayım ve kabulleri doğrulamaktadır. Nitekim kentler artık nüfusun sadece yoğun olduğu basit yerleşimler olmadıkları gibi, kırsal alanlar da sadece tarım yapılan köylerden ibaret değildir. Kırsal istihdamda da artık kentlerle benzer çeşitlilik yakalanabilmektedir. Ayrıca bazı kırsal alanlar, tarımın yanı sıra sanayi ve hizmet sektörlerinde de ekonomik gelişme gösteren yerler haline gelmişlerdir. Zira tarım, artık kırsaldaki tek ve başat ekonomik faaliyet olarak görülmemektedir (OECD, 2006). Benzer şekilde kentsel alanlar, tersine veya mekik göçlerle (UKKS, 2015) işgücü piyasası veya mal ve hizmet piyasaları aracılığıyla ve çevresel dışsallıklarla kırsal alanlara bağımlıdırlar. Diğer taraftan kırsal alanlar da kentlere, kentlerin sahip olduğu gelişmiş hizmetler sektörü üzerinden bağımlıdırlar. Bu olgu, Türkiye’de Kentsel ve Kırsal Yerleşim

Sistemleri Araştırması Projesi (YER-SİS) sonuçlarıyla da örtüşmektedir. Buna göre, bütünleşik kırsal hizmet merkezleri yapısı bütünleşik kentsel hizmet merkezleri yapısı ile birlikte değerlendirildiğinde önemli bir bulgu elde edilmektedir. Yüksek derecede kentsel yerleşimlerin kümелendiği bölgelerde, sayıca fazla ve yüksek derecede kırsal yerleşimler de oluşmaktadır. Başka bir ifadeyle, güçlü kentsel sistemler genellikle güçlü kırsal sistemlerle desteklenmektedir. Bu da yerleşimler açısından kır ve kentin birbirlerine rakip ya da alternatif yerleşim biçimleri olmadığına, birbirlerinin tamamlayıcısı olduğuna ve güçlü kentsel sistemlerin güçlü kırsal yerleşim sistemlerini beraberinde getirdiğine işaret etmektedir (Yer-Sis, 2020a).

Şekil 4. Kır-Kent İlişkisinde Yaklaşımlar

Genellikle idari sınırlardan bağımsız olarak sosyal, ekonomik ve kültürel bağların kuvvetli olduğu yöreler ve/ya fonksiyonel bölgeler üzerinden devam eden bu karşılıklı bağımlılık, kalkınma söylem, politika ve uygulamalarında da ister istemez farklı bir yönetim (idare) usulünü veya yönetişimi gerekli kılmaktadır. Örneğin; günümüz işletmelerinin büyük bir kısmı komşu coğrafyalarıyla iş yaptıkları kadar ülkelerarası sosyal, kültürel ve ekonomik ağlara da dahil olabilmektedirler. Bu ağların sadece fiziksel uzaklıkla değerlendirilmesi söz konusu işletmelerin tüm kapasitelerinin harekete geçirilmesinde şüphesiz ki yetersiz kalacaktır (Dubois et al, 2011).

Kırsal ve kentsel bağılıklar (etkileşimler) hem kırsalın hem de kentin kalkınma sürecini güçlendirmektedir. Karmaşık olan bu bağıllık kanalları, piyasalaşmış veya piyasalaşmamış olmak üzere 5 ana kategoride temellendirilebilir:

- 1 → Demografi (mekik göçler ve göçler)
- 2 → Ekonomi (işgücü, mal ve hizmet piyasaları)
- 3 → Kamusal hizmetlerin sunumu
- 4 → Doğal kaynaklara erişim ve çevresel dışsallıklar (iklim, peyzaj vb.)
- 5 → Yönetişim (çok düzeyli)

Hem kırsal alanların hem de kentsel alanların kalkınma sürecine hizmet eden bu etkileşimler, kırsal ve kenti kendi yararları için iş birliği (ortaklık) yapmaya itmektedir. Bu kategorilerin ağırlıkları göz önüne alındığında, kırsal ve kentsel etkileşimler ve dolayısıyla kırsal-kentsel iş birlikleri (ortaklıklar) çoğunlukla ekonomik ilişkiler üzerindendir. Bu iş birlikleri tedarik zincirleri, özellikle tarım ve gıda sektöründe, bütünleşik ekonomik faaliyetler, kamusal hizmetlerin sunumu (ulaşım başta olmak üzere eğitim, sağlık, su ve diğer mahalli müşterek ihtiyaçlar), dışsallıkların idaresi gibi konularda somutlaşırken; beraberinde bunların hepsinin hayata geçirilebilmesi için iyi bir yönetişime de ihtiyaç duyulmaktadır. İyi yönetişimin çok düzeyli olması, merkezi, yerel (taşra), mahalli, bölgesel kurum ve kuruluşlar ile sivil toplumun ve özel sektörün, kırsalın ve kentin birlikte kalkınmasını sağlayacak ortak çıkarlar için aynı masa etrafında bir araya gelmesi demektir. Bu sayede kırsal ve kentsel ortaklığın tamamlayıcılık sağladığı iddia edilebilir. Nitekim insanların yaşam kalitesini ve refahını doğrudan etkileyen sonuçlara ulaşılacak kırsal ve kentsel ortaklıklarda, ekonomik ve sosyal gelişmeyi ivmelendirmek ve refahı tabana yaymak öncelikli olmalıdır. Bu husus kente odaklanmak yerine köy, belde, ilçe gibi ayrımlar gözetmeksizin bütün yerleşimlerin bir potansiyeli olduğunu kabul etmeyi gerektirmektedir.

3.3

“SÜRDÜRÜLEBİLİR VE ENTEGRE KALKINMA” VE DÜNYADAN ÖRNEKLER

Devletlerin ve uluslararası kuruluşların strateji metinlerinde “kır-kent entegrasyonu” sıkça atıf yapılan bir kalkınma yaklaşımı olarak öne çıkmaktadır (örnekler için bkz. OECD, 2006; OECD, 2013). Bu yaklaşımda kır, genelde tarım odaklı ekonomik faaliyetlerin gerçekleştirildiği, az nüfuslu ve nüfus yoğunluğu düşük, kamu hizmetlerine erişimde sıkıntıların yaşandığı bir yaşam alanı olarak resmedilmektedir. Entegrasyon, kırsal alanların, yakınlarındaki kentlerle idari ilişkilerinin ve ekonomik iş birliklerinin güçlendirilmesi olarak tahayyül edilir. Böylece kırsal kalkınma sağlanacak, kır ve kent arasında sosyal ve kültürel hareketlilik artırılabilecek ve kentlerin sosyal ve ekonomik etki alanlarının genişletilmesi suretiyle farklı sektörlerin birbirini beslemesine olanak tanınacaktır.

Dünyadan politika ve uygulama örneklerine bakıldığında, “kır-kent entegrasyonu” yaklaşımının iki ana ekseninde farklılaştığı görülebilir. Bu eksenlerden ilki, alansaldır. Yani, politikaların odaklanacağı, uygulamaların yapılacağı ‘entegre’ alanın nasıl tanımlanacağı sorusudur. Aşağıda daha detaylı tartışılacağı üzere, bu ekseninde 4 farklı kırılma görülmektedir:

- 1 → Büyük şehir merkezli çeperdeki kırsal alanları da kapsayan metropoliten alanlar
- 2 → Kent merkezli çeperdeki uydu kent, banliyö, kasaba gibi yerleşimleri kapsayan kentsel alanlar
- 3 → Kentleri ve çeperdeki kent-köyleri kapsayan kentsel alanlar
- 4 → Fonksiyonel bölgeler

Yazında da ortaya konulduğu üzere, bu kırılmalar aslında kır ve kent tanımlarındaki değişimlerden, özellikle de erken 21. yüzyıl kentleşme dinamiklerinin yarattığı yeni ‘melez’ kent-kır formlarının tasnif zorluğundan kaynaklanmaktadır.¹¹ Hem Küresel Kuzeyde hem de Küresel Güneyde ortaya çıkan bu melez formlar, politika geliştiricileri ve uygulayıcıları bir yandan yeni tanımlar ve tasnif kriterleri belirlemeye,¹² diğer yandan da melez formlar özelinde gelişen kaynakların ve iş birliklerinin daha etkili kullanımına odaklı politika ve uygulamalar geliştirmeye itmektedir. Burada

¹¹ Konuyla ilgili kapsamlı bir tartışma için, bkz. Sarı, Gökyurt & Doğan (2019).

¹² Örneğin, Kore Karasal Altyapılar ve Ulaştırma Bakanlığı, kırsal alanları, kentleşmeden arta kalan “artık alanlar” olarak tanımlamakta ve kentsel alanlar gibi sistematik bakım, onarım, yenileme ve yatırım gerektirmeyen alanları kent dışı alanlar, yani kırsal alanlar olarak değerlendirmektedir (OECD, 2021, s.22).

altı çizilmesi gereken husus, bu politika ve uygulamaların, ağırlıklı olarak kent odaklı olduğu ve kentleşmeyi öncelediğidir. İkinci eksen ise, kapsamdır. Diğer bir deyişle, tahayyül edilen entegrasyonun nasıl tanımlanacağı sorusudur. Bugüne kadar gerçekleştirilen politikalar ve uygulamalar entegrasyondan ziyade bütüncül ve/ya bütünleşik yaklaşımlardan yola çıkmışlardır.¹³ Müteakip bölümde entegre kalkınma yaklaşımına benzer yaklaşımdaki iki örnek ele alınmaktadır.

3.3.1

ALAN ODAKLI ÖRNEKLER

Kalkınma politika ve uygulamaları , kır odaklı ve kent odaklı olarak ikiye ayrılabilir. Fakat, özellikle 1980 sonrası ekonomilerin ve kentlerin yaşadığı dönüşümler, kırsal alanlar ve kentsel alanlar arasındaki mekânsal, sosyo-ekonomik ve kültürel farklılıkların erimesine neden olmuştur. Haliyle kalkınma politika ve uygulamalarının da hedefleri değişmiş, genişleyen kentlerin kırla birleştiği “melez” alanlar kimi uygulamaların odağına yerleşmiştir. Bu bağlamda, örnekler 4’e ayrılabilir:

1 Metropoliten kent alanlarını odağa alarak kurgulanan kentsel politikalar ve uygulamalar

Asya ve Güneydoğu Asya’nın büyük şehirlerinin çeperlerinde, kentsel ve kırsal alan kullanımlarında rekabetin sert olduğu bilinmektedir. Çeperlerde hala yaygın olan tarım faaliyetleri ve tarıma dayalı kırsal yaşam, sanayi odaklı kent ekonomisi ve kentsel dönüşümün arazi rantının baskısıyla dönüşmekte, bu problemlili kentleşme de sosyal, kültürel, ekonomik ve altyapısal sorunlara neden olmaktadır. Çözüm olarak, kenti merkezine alan ancak çeperlerin de dahil edildiği “geniş kent alanı” belirlenmekte ve kentleşmenin bu metropoliten bölgede planlanarak ilerlemesi hedeflenmektedir. Bu çalışmalarda kalkınmadan ziyade kentsel dönüşüme ve planlamaya, kır-kent entegrasyonundan ziyade de kentleşmeye odaklanıldığı için bu araştırmanın yaklaşımıyla ciddi farklılıklar göstermektedir. (Örneğin bkz. Kelly, 2002; Wong vd., 2018; Küresel Kuzeyden örnekler için bkz. OECD, 2013; OECD, 2021)

2 Uydu kentleri (*satellite towns*), banliyöleri (*suburbs*) ve kent çeperlerini odağa alarak kurgulanan kentsel politikalar ve uygulamalar

Asya, Avusturalya ve Kuzey Amerika’da sıkça görülebilen bu politika ve uygulamalar, kır-kent ayrımını kabul etmekte, ancak bu ayrımın muğlaklaştığı kent çeperlerine odaklanmaktadır. Burada amaç, kentlerin plansızca kıra genişlemesini engellemek ve kırsal faaliyetleri tamamıyla ortadan kaldırmadan genişlemeye yön vermektir. Bununla beraber, kentsel genişlemenin çeperlerdeki yansıması, kır odaklı sosyal ve ekonomik faaliyetlerden ziyade, kentte halihazırda devam eden sosyal ve ekonomik faaliyetlerin çepere taşınması şeklinde olmuştur. Dahası, kent merkezi ile kent

¹³ İyi bir örnek için bkz. T.C. Kalkınma Bakanlığı On Birinci Kalkınma Planı Kırsal Kalkınma ÖİK Raporu (2018).

çeperleri arasında sosyal ve ekonomik faaliyetler sektör temelinde paylaşılmış, bu da kent çeperlerinin işlevsel olarak da kent alanına dahil olmasıyla sonuçlanmıştır. Kent çeperlerinin kırsal karakteristikleri orta ve uzun vadede giderek silinmiş, çeperlerde oluşan yeni “uydu kentler” ve kent merkezine hızlı ulaşım ve bilişim teknolojileri ile bağlı banliyöler ortaya çıkmıştır.

Alansal ayrımın bu ikinci ayağı, kır-kent entegrasyonundan ziyade kentleşmeye ve kentliliğe vurgu yaptığından bu araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır. Konuyla ilgili daha detaylı ve güncel tartışmalar için bkz. Bartels vd., 2020; Keivani ve Mattingly, 2007; Owusu, 2008.

3 Kentin içine ve/ya çeperine kurulan kent-köyleri odağa alarak kurgulanan kentsel politikalar ve uygulamalar

Özellikle Çin’de görülen kent-köyler, bazı büyük ve orta büyüklükteki şehirlerin çeperlerinde, bu kentlerdeki gelişmiş sanayi sektörünün istihdam ettiği ve göçmen işçilerin yoğunlukla yaşadığı alanlar olarak ortaya çıkmışlardır. Bazı kentler, kent-köyleri mahalleler olarak çeperlerinde planlamış, bazılarıysa organik olarak oluşmalarına izin vermiştir. Kır kökenli kent-köy sakinleri, kentlerdeki sanayi tesislerinde çalışmaya devam ederken bir yandan da geldikleri kır hayatını sınırlı da olsa kent-köylerde sürdürmektedirler. Bu bağlamda Türkiye’deki farklı sektörlerden çoklu gelir elde etme yöntemleriyle geçimlerini sağlayan sosyal, kültürel ve ekonomik olarak oldukça hareketli hanelerle benzerlik gösterdikleri de söylenebilir. Konuyla ilgili tartışmalar için bkz. Chung, 2010; Hao vd., 2013; Wang vd., 2009.

4 Köy, kasaba, ilçe ve kentlerin bir arada bulunduğu fonksiyonel bölgeleri odağa alarak kurgulanan kalkınma politikaları ve uygulamalar

AB’nin kırsal kalkınma yaklaşımı buna örnek gösterilebilir. Bu yaklaşım, geleneksel kır-kent ayrımının artık geçerli olmadığı gözleminde hareket ederek, idari sınırların yerini sosyo-ekonomik ilişkilerin tanımladığı “fonksiyonel bölgelerin” alması gerektiğini savunur (Augere-Granier, 2016). Amaç, bu bölgeler içindeki kır-kent iş birliklerini desteklemek, güçlendirmek ve bölgeler içinde ve arasında, malların, hizmetlerin, paranın ve insanların hareketliliğine olanak tanıyacak alt ve üst yapıları geliştirmek olmalıdır¹⁴ (OECD, 2013).

Fonksiyonel bölgeler yaklaşımı, kır ve kent ekonomileri arasındaki iş birliklerini ve kırsal ve kentsel alanların entegrasyonunu önemsemektedir. Nitekim köylerin, kasabaların, ilçelerin ve küçük kentlerin fonksiyonel bölgelerin içerisinde olabilecekleri tahmin edilebilir. Bununla birlikte yukarıda kısaca tartışılan 4 grup örnekten hiçbirinin, Türkiye’deki durumla birebir benzediği/örtüştüğü söylenemez.

¹⁴ Fonksiyonel bölgeler yaklaşımının bir benzeri Meksika’da *Mikro-Bölgeler için Milli Strateji* adı altında uygulamaya konulmuştur (OECD, 2006, ss.87-90). Meksika, kır-kent yapısı ve kalkınma sorunları açısından Türkiye ile paralellik gösterse de kır ve kenti birbirinden ayrı ancak birbirine bağımlı olarak kurgulayan mikro-bölge yaklaşımı, bu araştırmanın ele aldığı ilçe odaklı entegre kalkınma yaklaşımından oldukça farklıdır.

3.3.2

ENTEGRASYON ODAKLI ÖRNEKLER

AB'nin önerdiği fonksiyonel bölgeler yaklaşımı, kır ve kent arasındaki ilişkiyi ekonomik, sosyal, kültürel ve ekolojik etmenleri kapsayacak şekilde çok boyutlu (bütüncül) kurgulaması açısından, entegrasyon yaklaşımına en çok benzerlik gösteren yaklaşım olarak öne çıkmaktadır. Ancak yukarıda da değinildiği gibi fonksiyonel bölgelerde, kırsal ve kentsel alanlar birbirlerinden ayrı olarak değerlendirilir ve çeşitli politikalarla ve uygulamalarla kır-kent ilişkilerinin güçlendirilmesi, iş birliklerinin artırılması amaçlanır. Bu bağlamda entegrasyon, kırsal ve kentsel alanların ekonomik, sosyal ve kültürel olarak birbirlerine karşılıklı bağlanmaları ancak kendilerine özel kentli ve kırlı karakterlerini korumaları olarak düşünülür (OECD, 2021, s. 116- 117). Yine yukarıda tartışılan metropoliten alanlar (veya “geniş kentsel alanlar”) yaklaşımının da (bu alanlardaki kır yerleşimlerinin kentleşmesi amaçlanmadığı sürece) benzer bir kalkınma yaklaşımı olduğu söylenebilir.

AB'nin fonksiyonel bölge yaklaşımını takip eden OECD de kırsal alanların heterojenliğinin altını çizmekte, tarımın artık kır ekonomisinin bel kemiği olmadığını belirtmektedir (OECD, 2006, s. 39). Ayrıca, yine AB gibi, hanelerin tarımın da dahil olduğu birçok sektörden gelir elde ettiğini ve aynı anda hem kırlı hem de kentli olma özelliklerini vurgulamakta, bu gelişmeleri tarımdaki ekonomik, ekolojik ve demografik sıkıntılara karşı geliştirilmiş adaptasyonlar olarak değerlendirmektedir. Ancak, OECD, bu pratiklerin bölgesel farklılık emarelerinden ibaret olduğunu iddia etmektedir (OECD, 2006, s. 41). Oysa bu gelişmeler; AB'nin kırsal alanlar için gelecek senaryolarının tartışıldığı *Kırsal Vizyon Haftası'nda (Rural Vision Week)* kırsal alanların, kırsal ekonomilerin ve kırdaki hanelerin değişim yönünü belirleyen faktörler olarak vurgulanmıştır. Yeni politikalar ve uygulamalar, dönüşmekte olan kırsal yapının kendi dinamiklerini anlamayı, desteklemeyi ve güçlendirmeyi amaçlamalıdır. Bu bağlamda da öncelikle “nasıl bir kır?” sorusu cevaplanmalıdır. Yani, kırın yenileneceği mi (*rural renewal*), kırsal bağlantı ve iş birliklerinin kuvvetlendirileceği mi, kırsal uzmanlaşmanın (*rural specialization*) destekleneceği mi, yoksa kırsal ve kentsel özelliklerin bir arada bulunduğu alanların (*rurbanites*) dijitalleşme gibi alt ve üst yapı yatırımlarıyla yaygınlaştırılacağı mı belirlenmelidir. Bu önemli soru, araştırmanın da temel sorularından biridir.

Bir diğer önemli ve ayrıca kırsal ve kentsel ekonomik entegrasyona hizmet ettiği söylenebilecek gelişme ise, IPARD¹⁵ kapsamında LEADER tedbirinin uygulanmasıdır. “Kırsal alan kalkınması için ekonomik faaliyetler arasında bağlantılar” ifadesi için kullanılan LEADER’ın AB üyesi ülkelerde, pilot düzeydeki uygulaması 1991 yılında başlatılmıştır. AB, kırsal kalkınma alanında uyguladığı LEADER yaklaşımından elde edilen olumlu sonuçlar ve çıkarılan dersler sonucunda, 2014-2020 dönemi LEADER temel ilke ve yaklaşımları ile küçük kentsel yerleşimleri de içerecek şekilde toplum temelli yerel kalkınma (*community-led local development*, CLLD) yaklaşımını hayata geçirmiştir. Bu yaklaşım farklı fonlar arasında (örneğin Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu, Kırsal Kalkınma İçin Avrupa Tarım Fonu ve Avrupa Sosyal Fonu) ve kentsel merkezler ile kırsal alanlar arasında geliştirilecek iş birliğini de mümkün kılmıştır.

AB kırsal kalkınma politikasının temel tedbirlerinden birini oluşturan LEADER/CLLD, mekân temelli kalkınma stratejilerini, tabandan tavana yaklaşımla yerel ortaklığı, entegre ve çok sektörlü eylemleri, ağ oluşturmayı, yenilikçiliği ve iş birliğini esas alan yedi temel özelliğe sahiptir (UKKS, 2018, s.18). Yaklaşımının mekan tanımlaması genellikle ortak gelenekleri, yerel kimlikleri, aidiyet duygusunu, ortak ihtiyaç ve beklentileri karakterize eden küçük, homojen ve sosyal olarak uyumlu toplulukların olduğu bir coğrafi alan olarak belirtilmektedir (UKKS, 2018, s.18).

Bu yaklaşıma paralel olarak, yerel aktörlerin uygulanacak projelerde karar alma süreçlerine katılmalarına olanak vermek üzere kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının temsilcilerinin bir araya gelmesiyle, Yerel Eylem Grupları (YEG) kurulmaktadır. Bugüne dek kurulmuş YEG vizyon ve misyon tanımlarına ve faaliyet alanlarına bakıldığında mekânsal özelliklerine uyumlu olarak bir yandan kırsal kalkınmaya konu olan, öte yandan belde/ilçe merkezlerinde yaşayan nüfusun taleplerini önceleyen çalışmaların hayata geçirilmeye başlandığı görülebilir. Kır-kent etkileşimi için potansiyel taşıyan bu faaliyet çeşitliliği, YEG yapılanmalarının yönetim kurullarına bakıldığında da görülebilir. Nitekim YEG’lerde tarımdan hizmet sektörüne geniş bir yelpazede temsilciler bulunmaktadır.

¹⁵ AB’ye üyelik süreci kapsamında yapısal uyum politikaları çerçevesinde Türkiye’nin kırsal kalkınma politikası ve uygulamaları, AB’nin kırsal kalkınma politika ve yaklaşımına yakınsamıştır. Bunların başında AB’nin; Katılım Öncesi Yardım Aracı - Kırsal Kalkınma Bileşeni (IPARD) gelmektedir. AB tarafından IPARD aracılığıyla, OTP müktesebatının uygulanması ve AB yapılarına uyum sağlanması konusunda Türkiye’de tarım ve kırsal kalkınma alanında önemli ölçüde mali destek sağlanmıştır. Bu bağlamda IPARD, AB ile Türkiye arasında mali yardım alanında kurulan iş birliğine ilişkin somut bir örnek teşkil etmektedir. 2014-2020 dönemini kapsayan “IPARD II” halen yürütülmektedir. AB IPARD II kapsamında, büyük ölçüde bir önceki programın devamı niteliğinde olmakla birlikte, yenilenebilir enerji altyapısına, toplumsal kalkınma girişimlerine ve tarımsal-çevre tedbirlerine destek vermek suretiyle yenilik ve beceri gelişimini daha fazla desteklemektedir. IPARD Programı, AB ve Tarım ve Orman Bakanlığı’nın eş fon mekanizması ve yararlanıcıların katkılarıyla kırsalda önemli bir yatırım aracı işlevi görmektedir.

3.4

**"SÜRDÜRÜLEBİLİR VE ENTEGRE KALKINMA" NIN
BİRİMİ: İLÇELER**

Türkiye, her ne kadar dünyayla uyumlu şekilde ulusal kalkınma politika belgelerinde kırsal ve kentsel alanların etkileşimine vurgu yapan ve kır-kent entegrasyonunu temel alan politikalar benimsemiş olsa da söz konusu politikaların özümsemesinde ve uygulamaya yansıtılmasında çok fazla ilerleme kaydedilmemiştir. Daha ziyade, kırsal alanları ve kentsel alanları kesin çizgilerle ayıran, kırdan tarımı, kentte tarım dışı sektörleri önceleyen bir yaklaşım hâkim olmuştur. Bu durum, kırsal ve kentsel alanların karşılıklı bağımlılığının yarattığı sosyal, ekonomik ve kültürel potansiyelin yeterince kullanılamamasına neden olmuştur. Diğer bir deyişle, kırsaldaki büyümenin hala sadece kentteki büyümeyi desteklediği kadar önemsendiği söylenebilir.

Ancak diğer bir yönüyle Türkiye, dünyada yaşanan paradigma değişimlerine uygulamada çok fazla adapte olamasa da en azından politika geliştirme konusunda yabancı kalmayıp, 2000'li yıllardan sonra özellikle AB'ye uyum süreciyle kırsal kalkınma politikalarının oluşturulmasında değişimi yakalamıştır.

1980'lerden itibaren artırılan altyapı yatırımları ile izlenen "yaşam alanlarının birbirine daha etkin bağlanması" politikası ve 1950'lerden beri devam eden kırdan kente göçün artık kent ekonomisi içinde eritememesi, kent-kır arası bir ara yüz olarak ilçeleri öne çıkarmıştır. İlçeler, bir yandan kentlerin insan kaynağı ve altyapı gelişkinliği ile diğer yandan kira, işgücü, taşıma gibi maliyetlerin düşük olması sebebiyle kentlerle rekabet etmektedirler. Nitekim bugün birçok ilçenin kent merkezlerinde gelişkin servis sektörünü destekleyen lojistik bağlantı noktaları olduğu gözlemlenebilir. Benzer şekilde, tarıma dayalı sektörler için de ilçeler, çevre köylerde üretilenlerin bir araya getirildiği, toptan fiyatlandırmasının, ayrıştırma ve paketlenmesinin, hatta kimi ürünlerde işleme ve analizinin yapıldığı kritik toplama merkezleri görevi görmektedir. Ayrıca ilçeler, çevre köylerde yaşayanların kamu hizmetlerine kent merkezine gitmek zorunda kalmadan daha hızlı ve rahat ulaşabilmelerini sağlarlar. Yani, köylerin ve köylülerin üretim arzı ve tüketim taleplerini, kentin ve kentlilerinkilerle birleştirirler. Yine bu olgu da, YER-SİS çalışmasının sonuçlarıyla doğrulanabilmekte ve Türkiye'de yerleşim türlerine göre kamu hizmetlerine erişim için göze alınan mesafe değişkenlik göstermektedir (Yer-Sis, 2020b) Bu durum, AB'nin, kırsal ve kentsel alanlar üzerine geliştirdiği politikalarındaki kırsal ve kentsel alanların karşılıklı bağımlılık (*interdependency*), etkileşim (*interaction*), ortaklık ve nihayetinde entegrasyon (*integration*) yaklaşımının Türkiye için hiç de yabancı olmadığının altı çizilir.

İlçelerin bu ikili (kentli ve kırlı) karakteri, bu alanlarda yaşayanların gelir elde etme stratejilerine de yansımıştır. Nitekim, birçok ilçede hanelerin hem kır ekonomisi dahilinde tarımda ve tarıma dayalı yan sektörlerde hem de kent ekonomisiyle bağdaştırılan imalat, hizmet hatta turizm gibi tarım-dışı sektörlerde çalıştıkları gözlemlenebilir. Ayrıca, formel sektörlerde düzenli ücretli bir iş hayatı,

geçmişinin sağladığı emekli maaşı ve/ya sosyal güvenlik de hane gelirlerinin başka bir parçasını oluşturabilir. Hatta hanedeki her bir yetişkin bireyin farklı bir sektörde formel ya da enformel çalışarak hane gelirine katkı sağlaması olağandır. Çok çeşitli gelir elde etme stratejileri hem kent hem de kır ekonomileriyle bütünleşmiş ilçe hanelerini ekonomik kriz ve darboğazlara karşı daha dirençli kılmaktadır.

Metin Kutusu 1 Entegrasyon ve İlçe Odaklı Yaklaşım

Entegrasyon ve İlçe Odaklı Yaklaşım

Araştırmaya konu olan ilçelerin önemi, son dönemde Türkiye üzerine yapılan kentleşme ve kalkınma araştırma ve raporlarına da yansımıştır (bkz. Koyuncu-Lorasdağı ve Keyman, 2020; Genç, Keyder, Keyman ve Köse Badur, 2021; TEPAV ve The WB, 2015; Gül ve Çevik, 2014). Ancak araştırma ve raporların odağı, GSYH'nın yoğunlaştığı kentler olmuş, ilçeler, bu kentlerle olan ilişkileri ve/ya kentlere olan mesafeleri üzerinden incelenmişlerdir. Kır-kent entegrasyonunu merkeze alan bir bakış açısı güdülmemiş, ilçeler odağa alınmamıştır.

Araştırma, tam da bu eksikliği kapatmayı hedeflemektedir. Kent odaklı ve/ya kır odaklı bir kalkınmadan ziyade, kent ve kıyın birbirine geçtiği, sektörlerin bir arada bulunduğu, hanelerin farklı sektörlerden gelir elde ettiği, sosyal ve kültürel olarak da hem kent hem kır özellikleri taşıyan ilçelere odaklanılmış, kalkınma, kent ve kır ekonomilerinin entegrasyonu üzerinden kavramsallaştırılmış ve politika önerileri, bu kalkınma yaklaşımını desteklemek üzere geliştirilmiştir.

İlçeleri merkezine alan “sürdürülebilir ve entegre kalkınma söylemi”, özellikle 2000’lerden itibaren yaşanan dönüşümleri göz önüne alarak kent ve kır arasındaki hareketliliğin hem sosyal hem ekonomik hem de kültürel olarak değer üreten ve doğru yönlendirilmesi ve desteklenmesi durumunda toplumu ve ekonomiyi ulusal ve uluslararası krizlere daha dayanıklı (*resilient*) hale getirebilecek bir olgu olarak kabul eder. Kent ve kır arasında hareketli olan nüfusun, sadece kent ekonomisine veya sadece kır ekonomisine eklenmiş değil de hem kent ekonomisinden hem de kır ekonomisinden beslenen, hatta aynı hane içerisinde farklı sektörlerden gelir elde eden bir yapıda olmasını önemser. Son olarak, yine bu hanelerin, kamu hizmetlerine kolay ve hızlı erişmeyi önceliklediklerini ve hâlihazırda eklemledikleri kır ve kent ekonomileriyle olan değer üretici ilişkilerini devam ettirebilmek için hem kent hem kır karakteristikleri taşıyan yerleşim alanlarını tercih edeceklerini öngörür.

Bunlar göz önünde bulundurularak, araştırmada, kalkınmanın stratejik birimi olarak kır ve kent arasında bir denge ve direnç noktası olma özelliğini koruyan ilçelere odaklanılmıştır.

İlçelerin ön plana çıkması ve yaşanan paradigma değişimi, 2007-2013 dönemini kapsayan I. Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (UKKS) döneminden itibaren üst ölçekli politikalarda da kendini göstermektedir. 2014-2020 dönemini kapsayan II. UKKS'de ve 2021-2023 dönemini kapsar şekilde hazırlanan III. UKKS'de de bu etki gözlemlenmektedir. Türkiye'nin bu paradigma değişikliğiyle beraber benimsediği yeni yaklaşım aşağıdaki tablodaki gibi özetlenebilir:

Tablo 1. AB Etkisiyle Türkiye'nin Kırsal Kalkınma Politikalarında Paradigma Değişikliği (Yardımcı 2021)

	Geleneksel yaklaşım	Yeni yaklaşım
Amaçlar	- Tarımsal üretim altyapısı yatırımları - Köy fiziki altyapı yatırımları	- Yerel ekonomik değer (kaynak) odaklı kalkınma projeleri
Araçlar	- Bütüncül kalkınma projeleri - Havza rehabilitasyon projeleri	- Kırsal kalkınma programları - Bölge kalkınma programları - Entegre kalkınma projeleri - Havza rehabilitasyon projeleri - Yerel kalkınma projeleri
Odak iller	- Az gelişmiş iller (özellikle Kalkınmada Öncelikli Yöreler)	- Tüm iller
Odak yerleşimler	- Köyler	- Köyler - Beldeler - İlçe merkezleri (ve hatta nadir durumlarda il merkezleri)
Kurumlar	- Bakanlıklar ve taşra teşkilatları	- Bakanlıklar ve taşra teşkilatları - Mahalli idareler ve birlikleri - Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu - Kalkınma Ajansları ve Bölge Kalkınma İdareleri - Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları - Çiftçi örgütleri - Sivil toplum kuruluşları

Yakın zamanda ve özellikle 2008 küresel krizinden sonra kentten kıra geri dönenlerin, göç ederken terk ettikleri köylerinde sahip oldukları ev ve toprak gibi mülkleri büyük oranda elden çıkarmadıkları ve toprak kiralama imkânının hâlâ aile ve akrabalık ilişkilerinden beslendiği ya da nüfus

hareketiyle değişen toprak/emek oranının kiralama imkânlarını hâlâ canlı tuttuğu görülmüştür (Gür ve Bayramoğlu, 2018). Yani, küçük üreticilikten koparak kente göçenler kolay kolay topraklarını elden çıkarma eğilimine girmemişlerdir.¹⁶ İlçeler, bu topraktan bir derecede kopmuş ancak toprağını elden çıkarmamış eski köylü-kentliler için hem topraklarına erişebilecekleri hem de özellikle yeni nesillerin alışkın oldukları kent hayatına ve kent ekonomisine dâhil olabilecekleri bir sosyal, kültürel ve ekonomik geçiş alanı niteliğindedir.

Buradan yola çıkarak ilçeleri önceleyen bir kalkınma yaklaşımının, bu ilçelere dayanan kır ve kent ekonomilerine pozitif etki yapacağı söylenebilir. Çoklu gelir elde etme stratejilerini kullanarak geçinen hanelerin yarattığı dinamizm, kalkınmanın yerelde ve yerelden ivmelenmesi için kilit olmaktadır. Bunun için de yerel değişkenlerin iyi anlaşılması, ekonomik destek ve planlamaların bu değişkenler önemsenerek yapılması gerekmektedir. Burada öncelikli hedef, ilçelerin büyüyerek kent statüsü kazanmaları değil, bulundukları bölgelerdeki farklı sektörlerin sürdürülebilir gelişmesine ön ayak olmasıdır. İkinci olarak, yine ilçelerdeki çoklu gelir elde etme stratejilerine dayanan hanelerin sosyal hareketliliklerinin yukarıya doğru seyretmesi için sosyal ve kültürel destek mekanizmaları geliştirilmesi öncelenmelidir. Son olarak da tarımsal üretimin tarım-dışı sektörlerle **iş birliği yapmak suretiyle direnç kazanması hedef alınmalıdır. Nitekim, ilçelerde ikamet eden ve çoklu gelir elde etme stratejileri ile geçinen hanelerin yarattığı dinamizm, yerelden ivmelenen “sürdürülebilir ve entegre kalkınma” söylemi için mihenk taşı niteliğindedir.**

¹⁶ Örnekler için bkz. Erman, 2016.

04.

KIRKEP
ARAŞTIRMASI

Bu bölümde yukarıda çerçevesi çizilen kırsal ve kentsel ekonomilerin entegrasyonuna örnek teşkil etmek üzere, belirlenen ilçe örneklemine dair araştırma süreci (veri toplama, analiz ve görselleştirme) ve araştırma sonuçları tartışılmaktadır.

4.1

AMAÇ

İlçeleri birer operasyon merkezi olarak kurgulamak için önce ilçelerin ne durumda oldukları anlaşılmıştır. Böylece operasyon merkezinin modellenmesi için gerekli olan bilimsel bilgi birikimi sağlanmış olacaktır. Bu sürecin, SKA'nın işaret ettiği birçok alan göz önünde bulundurularak yapılması gerekir. Çünkü SKA, eski kalkınma paradigmasının eleştirisi üzerinden geliştiğinden dolayı etkin bir kırsal kalkınma modeli ve sağlıklı bir kır-kent entegrasyonu için gerekli üst ölçütleri sağlamaktadır. Bu yüzden de son dönemde özellikle gelişmekte olan ekonomilerde yapılan çalışmalarda kırsal kalkınma ve kır-kent entegrasyonu konularının sıklıkla gündeme gelmesi şaşırtıcı değildir.

Bu iki alanın gelişmekte olan ekonomiler özelinde daha sık çalışılmasının bir başka sebebi de bu SKA'lardaki iktisadi dönüşüm süreçlerinin henüz tamamlanmamış olmasıdır. Bu ekonomilerde tarımın milli gelir ve istihdamdaki payı düşmesine rağmen tarımsal verimliliğin gelişmiş ülkeler düzeyine çıktığını söylemek güçtür. Öte yandan bu ülkelerin önemli bir bölümünde görülen erken sanayisizleşme, imalat sanayinin istihdam sağlama kapasitesini düşürmekte, doğru bir kent planlamasının yapılamaması da sanayi ve tarımsal faaliyetlerin iç içe geçtiği bölgelerin sayısını artırmaktadır. Bütün bu sorunlu alanlar birleştiğinde, SKA'nın önemli bir bölümünü yatay kesen kırsal kalkınma ve kır-kent entegrasyonunu bölge ayrımında ölçüp bu ölçümler doğrultusunda politikalar geliştirmek önem kazanmaktadır.

Konuyla ilgili gelişmekte olan ekonomiler özelinde yapılmış güncel yazın taraması, kır-kent entegrasyonu için somut bir ölçüm yöntemi ve değişken setinin geliştirilmediğini göstermiştir. Bununla birlikte kırsalın dönüşüm seviyesini ölçmek için bazı yaklaşımlar ortaya konmuştur. Bu yaklaşımların ortak noktası kırsal dönüşümün ya da entegrasyonun farklı eksenler etrafında incelenmiş olmasıdır. Bu bağlamda, kırsalın dönüşümü ile kır-kent arasındaki entegrasyon sağlanırken bölgenin üretim yapısı, toplumsal dinamikleri, kamu hizmetlerinin kalitesi ve kırsal kalkınma göstergelerinin farklılık gösterebileceğinin altı çizilmelidir. Dolayısıyla, kır-kent entegrasyonunun yapısını ve bölgenin kırsal dönüşümünü incelerken analizi, bölgenin ürettiği katma değer ya da milli gelir içindeki payı gibi makro göstergelerle sınırlandırmak yerine konuyu farklı eksenlerde ele almak daha kabul görmüş bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye'deki kırsal dönüşümün ve kır-kent entegrasyonunun farklı eksenlere ayrılarak incelenmesi; Türkiye'ye has, hâlihazırda devam eden dönüşümü belirginleştirmek, analiz etmek ve bu dönüşümden ivme alan yeni bir kalkınma yaklaşımı çerçevesinde politika önerileri üretebilmek için gösterge seti oluşturmayı, literatürde eksik olduğu görülen kır-kent entegrasyonu için somut bir ölçüm yaklaşımı ve değişken seti geliştirmeyi gerekli kılmaktadır.

4.2

KIR-KENT ENTEGRASYONU GÖSTERGELERİ VE
ÖLÇÜM YÖNTEMLERİ YAZIN TARAMASI

Yukarıda aktarılan kalkınma söylemlerindeki değişimin, özellikle de 2015'teki SKA'ya evrilen yaklaşım değişikliklerinin izdüşümlerini kalkınma yazınındaki çalışmalarda ve geliştirilen göstergelerde görmek mümkündür. Örneğin, Wang vd. (2013) kırsal dönüşüm için üç ana faktör belirlemiştir: teknolojik gelişim, tarımın kapitalistleşmesi ve şehirleşme/küreselleşme. Bu çerçeveden hareketle de kırsal dönüşüm için geliştirdikleri endeks çalışmasında bölgenin şehirleşme düzeyini, endüstriyel dinamiklerini, istihdam yapısını, tüketim eğilimlerini ve tarımsal ürün çeşitliliğini gösteren değişkenlerin ele alınmasını savunmuşlardır.

Abreu vd. (2019), Kageyama (2008) tarafından önerilen kırsal kalkınma endeksini geliştirerek kırsal kalkınmayı demografi, toplum, ekonomi ve çevre eksenlerinde inceleyecek göstergeler belirlemiştir. Demografik faktörler arasında nüfus yoğunluğu, net göç, demografik bağımlılık endeksi yer alırken; toplumsal faktörler arasında okuma yazma oranı, 15 yaş üstü nüfusta ortaokul diplomasına sahip olma oranı, sağlık görevlisi sayısı (1.000 kişi başına) ve elektrik, su gibi hizmetlerin kalitesi yer almaktadır. Ekonomik durumu gösteren değişkenler tarım yapan ailelerin tarım dışı sektörlerdeki kazanç durumu, aylık kazanç, kişi başı harcama gücü ve istihdam oranı olarak belirlenirken, çevre faktörleri de yerel yönetimlerin yaptıkları çevre harcamaları ve ıslah edilmiş toprak oranından oluşmaktadır.

Liu ve diğerlerinin (2018), Çin'de yoksulluğun yüksek olduğu alanlar için yaptıkları çalışmada ise sosyo-ekonomik veri, mekânsal veri ve köylü hane halkı verisi referans alınmıştır. Bununla beraber endekste kullanılması önerilen veriler yukarıda belirtilen çalışmalardan önemli bir farklılık göstermemektedir. Altı çizilebilecek tek farklılık, sosyo-ekonomik veri seti içinde kooperatifleşme oranı, gelir sigortası oranı (*endowment insurance*), kişi başı et tüketimi verileri kullanılması suretiyle sosyo-ekonomik göstergelerin geniş tutulmasıdır.

Bagsdad ve Shammin (2012), ABD'de Kuzeydoğu Ohio için yaptıkları çalışmada, kırsal bölgeler için gelişmişlik göstergeleri önermiştir. İlgili yazınla uyumlu olarak gelişmişliği ekonomi, toplum ve çevre eksenlerinde ayrı ayrı tanımlamışlardır. Ekonomik göstergeler arasında gelir dağılımına göre düzeltilmiş kişi başı tüketim, hane halkı emeğinin değeri, net sermaye yatırımları gibi değişkenler yer alırken, toplumsal göstergeler arasında suç, boşanma, seyahat süresi gibi değişkenlere yer vermişlerdir. Çevre faktörleri ise su, hava ve gürültü kirliliği, sulak arazi kayıpları, yenilenebilir olmayan kaynakların yok olması, sera gazı emisyonları olarak sıralanmaktadır.

Aktarılan bu yazın, kırsal kalkınma, dönüşüm ya da kır-kent entegrasyonu seviyesini ölçmek için önerilen göstergelerin birbirine benzediğini göstermektedir. Bununla beraber geliştirilen endekslerde ve sınıflandırma yöntemlerinde kullanılan göstergelerin düzenli aralıklarla ve sürdürülebilir

bir şekilde toplanamaması en sık karşılaşılan problemlerden biridir. Özellikle saha çalışmalarında toplanmasının yararlı olduğu ortaya çıkan değişkenlerin sonraki dönemlerde toplanarak tasnif edilmesi kolay değildir. Bu açıdan oluşturulan endeks ya da sınıflandırmalarda bazı kazanımlar ve kayıplar (*trade-off*) oluşmaktadır. İdari veriler düzenli olarak toplansa da mikro dinamiklerin doğru ölçülmesinde yetersiz kalınabilmektedir. Sahadaki verilerin ise düzenli toplanması ve nicelleştirilmesi kolay olmamaktadır.

4.3

ARAŞTIRMA SÜRECİ

Yukarıdaki argümandan hareketle ve yazınla uyumlu olarak, Türkiye için geliştirilen kırsal dönüşüm ve kalkınma göstergelerinin farklı eksenlerde ayrı ayrı değerlendirilmesi önemlidir. Yazına ek olarak Türkiye'nin kendine has koşulları ve mevcut veri kaynakları da göz önüne alınarak hâlihazırda Türkiye'deki kır-kent entegrasyonunu ortaya koyabilmek için araştırma kapsamında 7 ana başlık altında detayları **Ek 1**'de sunulan 132 gösterge belirlenmiştir. Ancak daha sonra detaylandırılacağı üzere bu değişkenlerden 66 tanesine ulaşılabilmektedir.

İktisadi faaliyetler

Kamu hizmetleri, çevresel faaliyetler ve diğer yatırımlar

İstihdam

Çevre

Üretim yapısı

Kırsal kalkınma

Toplumsal göstergeler

Bu 7 başlık ile amaç, ilçedeki sosyo-ekonomik değişim ve dönüşümleri olabildiğince kapsamlı bir şekilde görebilme. Herhangi bir başlık altında sıralanan göstergelerin diğerleri için belirleyici olduğu *a priori* olarak varsayılmamıştır.

4.3.1

KIRKEP İLÇELERİNİN BELİRLENMESİ

KIRKEP araştırması ilçelere odaklanmakta olup; ilçelerin seçiminde, nüfus ve kentle idari bütünlük dikkate alınmıştır. Araştırmanın kapsamı ağırlıklı olarak nüfus verilerine dayanan çeşitli kriterlere göre 2019 yılı Türkiye idari bölünüşü (81 il ve 973 ilçe) temel alınarak, sırayla aşağıdaki adımların uygulanmasıyla belirlenmiştir. Neticede 170 pilot ilçe tespit edilmiştir (**Ek 4**):

- 2019 yılında Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan ve yayımlanan “Nüfus Yoğunluğu ve Kentsel İşlevler ile Türkiye’de İlçelerin Kentleşme Düzeyinin Ölçülmesi” adlı çalışmaya göre (Sarı, Gökyurt ve Doğan 2019); kentleşme endeks değeri ve nüfus yoğunlaşması görece düşük, 3. endekste yer alan ilçeler (973 ilçeden 718 ilçeye ulaşılmıştır),
- “Kırsal Hizmetlerin Sunumunda Mahalli İdareler” adlı çalışmaya göre (Yardımcı 2017), 2012 yılında 14 ilde büyükşehir belediyeleri kuran ve büyükşehir yapısını değiştiren 6360 sayılı kanun öncesinde merkez/metropol ilçe olmayan ilçeler (718 ilçeden 673 ilçeye ulaşılmıştır),
- 2019 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS)’ne göre ilçe toplam nüfusu (merkez, belde ve köyler toplamı) 10.001 ve 27.000 arasında olan ilçeler¹⁷ (673 ilçeden 245 ilçeye ulaşılmıştır),
- 2019 yılı ADNKS’ye göre ilçe merkez nüfusu (sadece merkez nüfusu) 5.001 ve 20.000 arasında olan ilçeler¹⁸ (245 ilçeden 170 ilçeye ulaşılmıştır).

¹⁷ 5393 sayılı Belediye Kanunu’nda bazı kente dair hizmetlerin görülmesinde 10 bin nüfus bir eşik olarak belirlenmiştir. Diğer taraftan, “Nüfus Yoğunluğu ve Kentsel İşlevler ile Türkiye’de İlçelerin Kentleşme Düzeyinin Ölçülmesi” adlı çalışmada Türkiye için yeni kır-kent eşiğinin 27 bin olarak güncellenebileceği ifade edilmektedir.

¹⁸ 5393 sayılı Belediye Kanunu’nda 5 bin nüfus eşiği, belediye kurulması için alt sınır olarak belirlenirken; 20 bin nüfus ise, Türkiye’de kır-kent ayrımını teşkil eden, istatistiklerin derlendiği ve politika uygulamalarında hali hazırda en yaygın kabul gören eşiiktir.

4.3.2

VERİ TOPLAMA

Göstergelerin ve ilçelerin belirlenmesinden sonra veri toplama fazına geçilmiştir. Öncelikle, göstergelerin ölçülebilir hale getirilmesi (operationalization) ile geniş bir değişkenler listesi elde edilmiştir **(Ek 1)**. Bu listede yer alan değişken verileri kamu kurumlarından ve özel kuruluşlardan toplanmıştır.

Çalışmanın en önemli kısıtı da bu noktada öne çıkmıştır. Çalışmada yer alan bütün paydaşların yoğun çalışmalarına rağmen, nicel veri anlamında ideal bir veri setine ulaşmakta sorun yaşanmıştır. Ancak araştırma süresi içinde ulaşılabilecek azami sayıda veriye ulaşılmış ve dolayısı ile yapılabilecek en kapsamlı nicel analiz hayata geçirilmiştir. Bu fazın sonunda çalışma için çeşitli kaynaklardan örnekleme oluşturan 170 ilçeye dair 66 adet değişken toplanabilmiştir **(Ek 2)**.

4.3.3

VERİ TEMİZLİĞİ VE BİRLEŞTİRME

Veri toplama fazından sonra, ilk olarak toplanan verinin görselleştirmeler de kullanılarak betimsel bir analizi yapılmıştır. Bu betimsel analiz, veri temizliği ile eş zamanlı olarak yürütülmüştür. Bu sayede verideki eksiklik örüntüleri, değişkenlerin dağılımları, varsa değişkenlerde olabilecek anomaliler saptanmaya çalışılmıştır. Bu ön analizlerle değişkenlerin bir kısmında çıkan olası sorunların tespit edilip, mümkünse düzeltilerek verinin güvenilirliğinin artırılması amaçlanmıştır.

Bu değişkenler ayrı ayrı veri setleri halinde toplanabildiğinden, ilçe adları standardize edilip değişkenler birleştirilmiş ve örneklemdaki 170 ilçe için bütünlüklü bir veri tabanı haline getirilmiştir. İlk aşamada çok az varyasyon gösteren ya da tutarsızlıklar içeren değişkenler veri setinden çıkarılmıştır.

Daha sonra, istatistiki açıdan daha anlamlı sonuçlara ulaşabilmek adına belirli değişkenler birleştirilmiştir:

- İlçedeki erkek mevsimlik işçi sayısı ve kadın mevsimlik işçi sayısı birleştirilerek toplam mevsimlik işçi sayısı;
- İlçenin aldığı göçten dışarıya verdiği göç çıkarılarak ilçedeki net göç;
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı işletme belgeli tesis sayısı ile yatırım belgeli tesis sayısı birleştirilerek ilçedeki toplam T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı belgeli tesis sayısı;
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı işletme belgeli yatak sayısı ile yatırım belgeli yatak sayısı birleştirilerek ilçedeki toplam T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı belgeli yatak sayısı;

- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı işletme belgeli oda sayısı ile yatırım belgeli oda sayısı birleştirilerek ilçedeki toplam T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı belgeli oda sayısı;
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığına bağlı kamu ya da özel okul öncesi eğitim kurumu, ilköğretim kurumu ve orta öğretim kurum sayıları birleştirilerek, ilçedeki toplam T.C. Millî Eğitim Bakanlığına bağlı kurum sayısı;
- Türkiye genelinde pazar payı en yüksek 3 altyapı işletmecisinin ilçelerdeki geniş bant internet abonesi sayısı birleştirilerek ilçedeki toplam geniş bant internet abonesi sayısı;
- İlçede özel bankalar tarafından verilen toplam tarım kredisi ve takipte toplam kredi miktarı;
- İlçedeki pratisyen hekim sayısı, uzman hekim sayısı, diş hekimi sayısı, hemşire sayısı ve diğer sağlık personeli sayısı birleştirilerek ilçedeki toplam sağlık personeli sayısı hesaplanmıştır.

Bu aşamadan sonra elde kalan değişkenlerden bir lineer korelasyon matrisi oluşturulmuş, çok yüksek ikili korelasyona sahip¹⁹ değişkenlerin ikisinin de birden analizlerde yer alması doğru olmadığından, tekrar bir eleme yapılmıştır. Bu süreçlerin sonucunda analizlerde kullanılan 41 değişken **Ek 3**'te gösterilmiştir. Son olarak değişkenleri nüfusa göre normalize edebilmek için ilçedeki sulama kooperatifi sayısı, esnaf sayısı, toplam banka şubesi sayısı, teşkilatlanan parti sayısı, turizm tesisine gelen kişi sayısı, net göç, yatırım belgeli ve işletme belgeli oda sayısı, ilçedeki tarımsal üretici sayısı, dernek sayısı, T.C. Millî Eğitim Bakanlığına bağlı kurum sayısı, toplam geniş bant internet abonesi sayısı, traktör sayısı, özel bankalar tarafından verilen toplam tarım kredisi, özel bankalar tarafından verilen toplam takipteki kredi miktarı, kamu bankaları tarafından verilen toplam tarım kredisi, kamu bankaları tarafından verilen toplam takipteki kredi miktarı, kredi kartı işlem adedi, kredi kartı işlem tutarı ve toplam sağlık personeli sayısı her ilçenin nüfusuna bölünerek bir oran elde edilmiştir.

4.3.4

KULLANILAN METOTLAR

Bu çalışmada sırasıyla temel bileşenler analizi (TBA, *principal components analysis*), k-ortalama kümeleme (*k-means clustering*) ve coğrafi bilgi sistemleri (CBS, *geographical information systems*) tabanlı veri görselleştirme teknikleri kullanılmıştır.

TBA (Joliffe 2002) sosyal bilimlerde sıklıkla kullanılan bir boyutsallık azaltma (*dimensionality reduction*) yöntemidir. Burada boyutsallık azaltma ile kastedilen belli bir sayıda değişkenden oluşan bir veri setindeki maksimum varyasyonu olası minimum sayıdaki temel bileşenle açıklayacak kombinasyonu bulmaktır. Bu yöntem ağırlıklandırılmış endeks değişkenleri oluşturmak için de sıklıkla kullanılmakta ve karmaşık veri setlerini özetleyen daha az sayıda değişkenle ikame etmeye olanak sağlamaktadır.

¹⁹ Bu çalışma için bu değer >0,80 olarak belirlenmiştir.

TBA yapabilmek için genellikle değişkenlerin aynı ölçekte olması tercih edilir. Bu sebeple, TBA uygulamadan önce veri setini oluşturan 41 değişkenin her birinin Z skoru hesaplanarak standardize edilmiş ve birbirleriyle kıyaslanabilir hale getirilmiştir.

TBA algoritması veri setine uygulandıktan sonra kaç temel bileşenin veriyi optimum bir şekilde temsil ettiğini anlayabilmek için bileşenlerin özdeğerlerine (*eigenvalue*), her bileşenin veri setinin varyasyonunun ne kadarını özetlediğine ve bu ilişkiyi görselleştiren yamaç birikinti (*screeplot*) grafiklerine bakılarak karar verilir (Jolliffe 2002). Bu işlemlerin detayları tablo ve grafiklerle bulgular bölümünde özetlenmiştir ve sonuç olarak veriyi en iyi temsil ettiği düşünülen dört temel bileşende karar kılınmıştır. Her bir ilçe için her temel bileşen düzeyinde bileşen skorları hesaplanmış ve böylece 4 x 170'lik bir matris elde edilmiştir. Bunu takiben, yine her ilçe için dört bileşen skoru yüzde yirmilik dilimlere ayrılmış, en yüksek dilim 5, en düşük dilim ise 1 ile temsil edilerek skorların büyüklüklerini daha kolay anlatabilecek ordinal bir değişken elde edilmiştir.

Son olarak temel bileşen analizinin sonuçlarının daha iyi anlaşılabilmesi için coğrafi bilgi sistemlerinden gelen ilçe koordinatları R istatistikî hesaplama ortamına (*R statistical computing environment*, <https://www.r-project.org/about.html>) aktarılarak, Türkiye Haritası üzerinde görselleştirilmiştir.

Bu analiz ve görselleştirmelere ek olarak, ilçelerin, dört temel bileşende aldıkları skorlardaki benzerlikleri tespit etmek amacıyla kümelere ayrılmıştır. Bunun için, yazındaki yöntemler (Witten vd. 2016) kullanılarak optimum küme sayısı belirlenmiş ve K-ortalama kümeleme yöntemi ile ilçeler kümelere dağıtılmıştır. Hesaplamalar sonunda, 170 ilçenin dört kümede toplandığı görülmüştür. Küme analizinin detaylı tartışmasına **EK 5'**de yer verilmiştir.

05.

AMPIRİK UYGULAMA

Bu bölümde öncelikle temel bileşenlerin seçilme nedeni ve bu analizin sonuçları gösterilmektedir. Daha sonra belirlenen ilişkilerin entegrasyon açısından nasıl bir anlam taşıdığı analiz edilmektedir.

5.1

TEMEL BİLEŞENLER ANALİZİ

Metot bölümünde de açıklandığı gibi temel bileşenler analizinin amacı bir değişken grubunu en az sayıda temel bileşen ile mümkün olan en az enformasyon kaybı ile açıklayabilmektir. Burada açıklamadan kastedilen, *nedensel bir ilişki değil*, verideki maksimum varyasyonu koruyarak mümkün olan en az sayıda bileşenle *verinin bir özetini çıkarmaktır*.

Bu seçimin yapılabilmesi için öncelikle veri setini oluşturan tüm değişkenler temel bileşenler algoritması aracılığı ile, değişken sayısı kadar bileşen oluşturacak şekilde düzenlenmiştir. Bu bileşenlerin her biri, veri setindeki her değişkenin çeşitli lineer kombinasyonlarından oluşmaktadır. Tablo 2'de bu 41 bileşen arasından veriyi özetleyecek azami sayıda temel bileşenin seçilmesine olanak sağlayan metrikler ilk özdeğeri 1'in üzerinde olan 13 temel bileşen için verilmiştir (özdeğeri 1'in altında olan bileşenler atılmıştır).

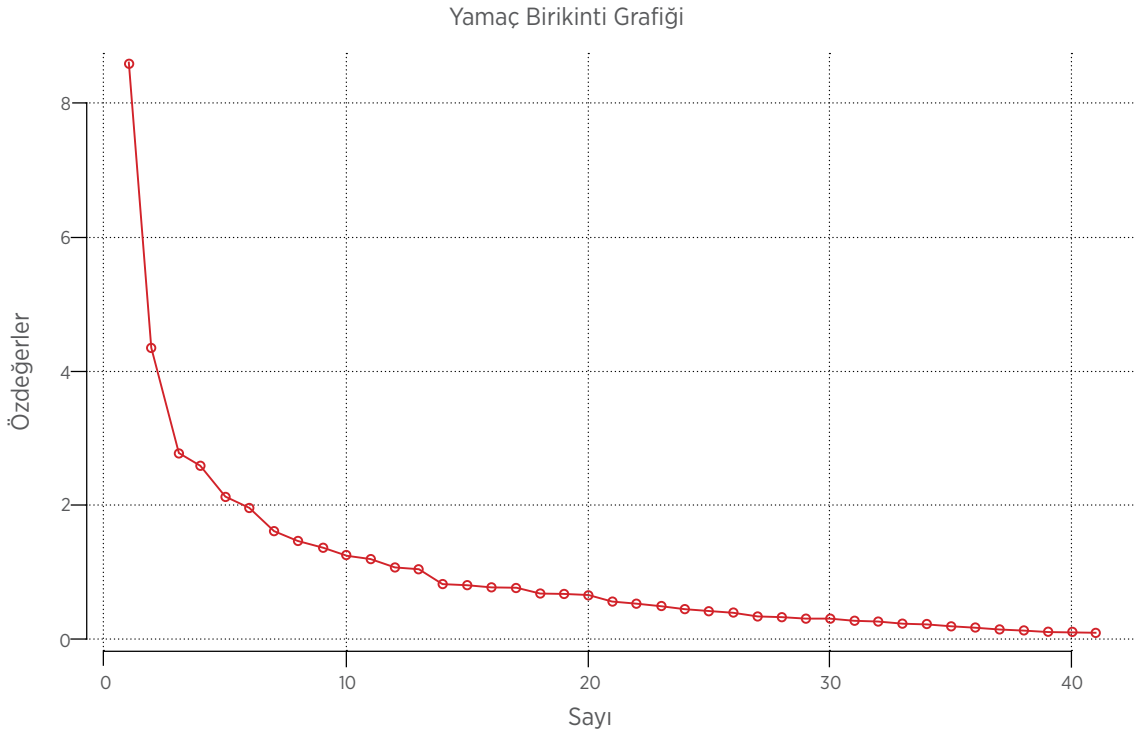
Tablo 2. Temel Değişkenler ve Metrikler

Bileşen	Öz Değer	Açıklanan Varyasyon Oranı	Kümülatif Varyasyon	Bileşen	Öz Değer	Açıklanan Varyasyon Oranı	Kümülatif Varyasyon
Bileşen 1	8.600	0.204	0.204	Bileşen 8	1.450	0.035	0.603
Bileşen 2	4.347	0.104	0.307	Bileşen 9	1.351	0.032	0.636
Bileşen 3	2.768	0.066	0.373	Bileşen 10	1.251	0.030	0.665
Bileşen 4	2.566	0.061	0.434	Bileşen 11	1.180	0.028	0.693
Bileşen 5	2.106	0.050	0.484	Bileşen 12	1.058	0.025	0.719
Bileşen 6	1.941	0.046	0.531	Bileşen 13	1.009	0.024	0.743
Bileşen 7	1.605	0.038	0.569				

Özdeğeri yüksek olan bir bileşen verideki toplam varyasyonun daha fazla bir miktarını açıklamaktadır. Tabloda her bir bileşenin özdeğerinin yanı sıra, toplam varyasyonun ne kadarını açıkladığı da verilmiştir. Örneğin bu tabloda ilk bileşen toplam varyasyonun %20,4'ünü, ikinci bileşen

%10,4'ünü, üçüncü bileşen yüzde %6,6'sını ve dördüncü bileşen de %6,1'ini açıklamaktadır. Bu dört değişkenin toplam açıkladığı varyasyon %43,4'tür.

Grafik 4. Özdeğerleri Gösteren Yamaç Birikinti Grafiği

Yukarıdaki gibi oluşturulan bir yamaç birikinti (*screeplot*) grafiğinde kırılmalara (*el/bow*) bakılarak optimum bileşen sayısı gözlemlenebilmektedir (Grafik 4). Söz konusu grafikten de anlaşılacağı üzere temel bileşenler analizi algoritmasının yapısı gereği bileşen sayısı arttıkça her bileşenin özdeğeri azalmaktadır. Grafikteki kırılmanın 4. bileşenden sonra olduğu değerlendirilmiş ve seçilen bu 4 bileşen ile ilenlenmiştir. 41 göstergenin bu dört bileşene yüklenmeleri (bileşen skor katsayıları matrisi) Tablo 3'te verilmiştir. Her bileşeni anlamlandırabilmek için, o bileşene yüklenmesi 0,25'ten büyük olan değişkenlere bakılmıştır. Bu bileşenler daha detaylı olarak daha sonraki bölümlerde yorumlanacaktır.

Optimum bileşen sayısına karar verildikten sonra, 170 ilçe için 4'er tane bileşen skoru üretilmiştir. Bu bileşen skorları, yorumlamanın kolaylaştırılabilmesi için büyükten küçüğe dizilmiş ve her bileşen yüzde 20'lik 5 dilime ayrılmıştır.

Tablo 3. Bileşenler ve Göstergeler

Sıra	Değişken	Bileşen 1 Esnaf & Zanaatkar	Bileşen 2 Tarım	Bileşen 3 Hizmetler	Bileşen 4 Sanayi
1	Sulama Kooperatifi Sayısı	0.0669	0.234	-0.0653	-0.0243
2	Esnaf Sayısı	0.2562	0.054	0.0094	-0.006
3	Yükseköğretim Kurumlar Sınavı (Ülke Geneli)	-0.1277	-0.09	0.089	0.0797
4	Yükseköğretim Kurumlar Sınavı (İl)	0.0503	0.007	-0.0532	-0.0897
5	Toplam Şube	0.0206	0.082	0.4209	-0.0625
6	Tesise Gelen Toplam Turist Sayısı	0.0351	0.0006	-0.0598	-0.0335
7	Ortalama Konaklama Süresi	-0.0887	0.024	-0.0927	-0.0078
8	Turizm Tesisi Doluluk Oranı	-0.0028	-0.01	-0.0502	-0.0427
9	Yatırım Belgeli Oda Sayısı	-0.0785	0	-0.0216	0.0032
10	Çiftçi Kayıt Sistemi Üretici	0.1467	0.134	-0.1642	-0.0973
11	Kadın İlk Evlenme Yaşı	0.2928	-0.2	-0.0468	-0.1096
12	Dernek Sayısı	0.291	-0.16	-0.0289	0.0075
13	Traktör Sayısı	-0.0243	0.358	0.0214	-0.0264
14	İlçe Nüfusu	-0.2519	-0.05	0.4502	0.0199
15	Hane Büyüklüğü	-0.3991	-0.03	0.0752	0.0899
16	Çalışma Çağı Nüfus	0.2706	0.008	-0.0491	0.0918
17	İmalat Sanayi İstihdamının Türkiye İçindeki Payı	-0.0078	-0.05	-0.0053	0.5052
18	Hizmet Sektörü İstihdamının Türkiye İçindeki Payı	-0.0075	-0.08	0.2661	-0.0038
19	Aktif Çalışan Kadın Sigortalı Oranı	0.0637	-0.04	-0.093	0.416
20	Primi Devlet Tarafından Ödenen Nüfusun İlçe Nüfusuna Oranı	-0.3501	0.008	0.0325	-0.1055
21	Okuryazar Kadın Oranı	0.157	0.164	-0.0529	0.1561
22	Yüksekokul veya Fakülte Mezunu Nüfusun 22 Yaş ve Üzeri Nüfusa Oranı	0.0998	-0.16	0.1126	-0.0391
23	Kişi Başı Tarımsal Üretim Değeri	-0.0016	0.353	-0.003	-0.0549

Sıra	Değişken	Bileşen 1 Esnaf & Zanaatkar	Bileşen 2 Tarım	Bileşen 3 Hizmetler	Bileşen 4 Sanayi
24	Organize Sanayi Bölgelerinde Üretim Yapılan Parsellerin Türkiye İçindeki Payı	-0.0855	0.01	-0.0676	0.4194
25	Sanayi Elektrik Tüketiminin Türkiye İçindeki Payı	0.0063	-0	0.0616	0.2887
26	Kişi Başı Mesken Elektrik Tüketimi	0.3065	-0.07	0.0095	0.017
27	Kişi Başı Sosyal Yardım Miktarı	-0.176	-0.03	-0.1061	-0.1942
28	Kişi Başı Banka Mevduatı Tutarı	0.1865	0.033	0.1788	-0.0886
29	Kişi Başı Banka Kredisi Tutarı	0.0809	0.2	0.267	0.0008
30	Kişi Başı Belediye Gideri	0.1494	0.085	-0.1288	-0.0814
31	Kredi Kartı İşlem Adeti	0.0896	-0.05	0.1454	0.1402
32	Kredi Kartı İşlem Tutarı	0.0289	-0	0.0883	0.0207
33	Net Göç	-0.1473	0.119	0.1233	0.0801
34	Toplam İşletme ve Yatırım Tesis	-0.0535	-0.01	-0.0333	-0.0304
35	Milli Eğitim Bakanlığı Toplam Birim Sayısı	-0.0131	0.065	-0.284	0.2527
36	Toplam Geniş Bant Abone Sayısı	0.1818	-0.02	0.0796	0.2005
37	Toplam Tarım Kredisi (Özel)	-0.0713	0.413	0.0903	-0.0043
38	Toplam Takipteki Kredi (Özel)	-0.0387	0.326	0.0765	0.0162
39	Toplam Tarım Kredisi (Devlet)	0.0108	0.406	-0.0394	-0.0397
40	Toplam Takipteki Kredi (Devlet)	-0.0261	0.097	0.1813	0.0146
41	Toplam Sağlık Personeli	0.0563	-0.05	0.0876	-0.1956

Bileşen

1

ESNAF / ZANAATKARLAR

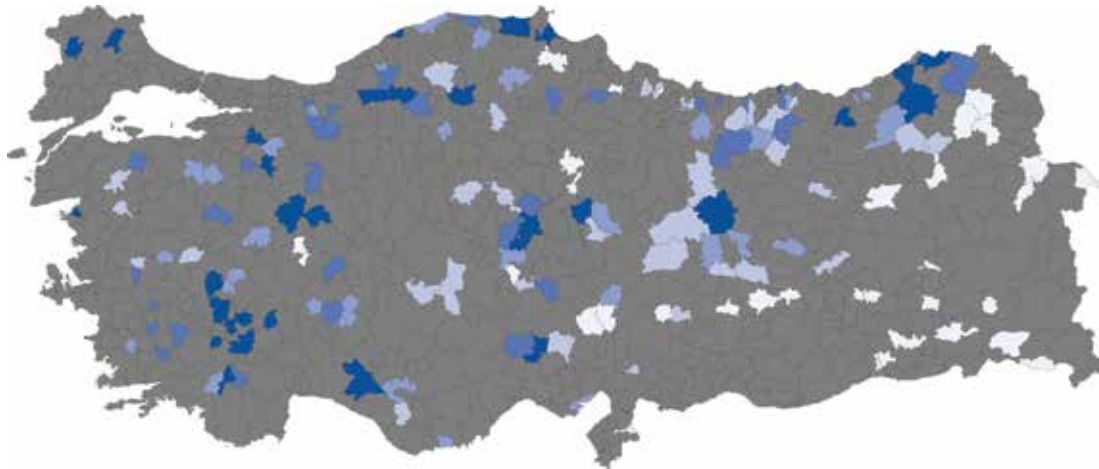
Esnaf ve Zanaatkar olarak isimlendirilen 1. Bileşen temel olarak 7 göstergeden oluşmaktadır. Tablo 4'te gösterildiği üzere kişi başına düşen esnaf sayısı, kişi başına düşen mesken elektrik tüketimi, kadın ilk evlenme yaşı, kişi başına düşen dernek sayısı ve çalışma çağı nüfusu bu bileşenle pozitif; hane büyüklüğü ve primi devlet tarafından ödenen nüfusun ilçe nüfusuna oranı ise negatif ilişkilendirilmiştir.

Tablo 4. Bileşen 1'e Yüklenen Göstergeler

Temel Bileşen	Pozitif Yüklenen Göstergeler	Negatif Yüklenen Göstergeler
 Esnaf / Zanaatkar	Kişi Başına Düşen Mesken Elektrik Tüketimi	Hane büyüklüğü
	Kişi Başına Düşen Esnaf Sayısı	Primi devlet tarafından ödenen nüfusun ilçe nüfusuna oranı
	Kadın İlk Evlenme Yaşı	
	Kişi Başına Düşen Dernek Sayısı	
	Çalışma Çağı Nüfusu	

Esnaf/zanaatkar bileşen skorlarının yüzde yirmilik dilimlere göre coğrafi dağılımı Harita 1'de gösterilmiştir.

Harita 1. Türkiye Haritasında Bileşen 1

5. (en üst) %20'lik Dilim 4. %20'lik Dilim 3. %20'lik Dilim 2. %20'lik Dilim 1. (en alt) %20'lik Dilim

Son olarak, Bileşen 1’de en yüksek skor alan 20 ilçe Tablo 5’te gösterilmiştir.

Tablo 5. Bileşen 1’de Yüksek Skor Alan 20 İlçe

Sıra	Düzy II	İl	İlçe	Sıra	Düzy II	İl	İlçe
1	TR81	Bartın	Amasra	11	TR42	Bolu	Mengen
2	TR90	Artvin	Arhavi	12	TR90	Trabzon	Çaykara
3	TR21	Kırkklareli	Pınarhisar	13	TR33	Afyonkarahisar	Dazkırı
4	TR90	Rize	Fındıklı	14	TR41	Bilecik	Söğüt
5	TR82	Sinop	Ayancık	15	TR82	Sinop	Türkeli
6	TR71	Nevşehir	Hacıbektaş	16	TR81	Karabük	Eskipazar
7	TR21	Edirne	Havsa	17	TR41	Eskişehir	Çifteler
8	TR32	Denizli	Bozkurt	18	TR61	Burdur	Göhlisar
9	TR62	Adana	Pozantı	19	TR33	Uşak	Ulubey
10	TR32	Denizli	Serinhisar	20	TR71	Nevşehir	Kozaklı

Bileşen

2

TARIM

Bileşen 2, tarım sektörüne ilişkin göstergelerle yüksek korelasyon göstermesi nedeniyle “Tarım Bileşeni” olarak isimlendirilmiştir. Bu bileşen Tablo 6’da listelenen 5 gösterge ile pozitif ilişkilendirilmiştir.

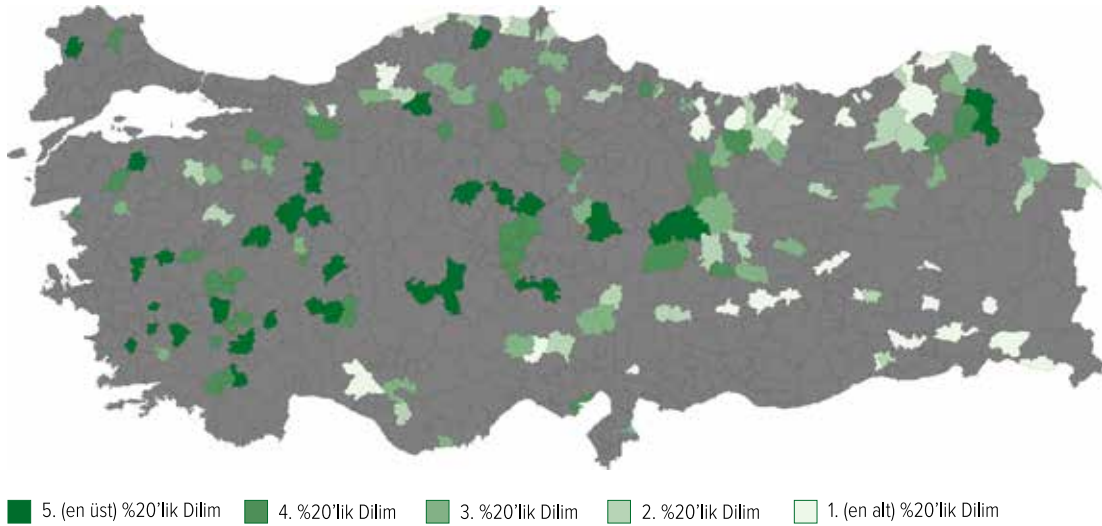
Tablo 6. Bileşen 2’ye Yüklenen Göstergeler

Temel Bileşen	Pozitif Yüklenen Göstergeler
 Tarım	Kişi Başına Düşen Traktör Sayısı
	Kişi Başına Düşen Tarımsal Üretim Değeri
	Kişi Başına Düşen Özel Bankalardan Kullanılan Tarım Kredisi
	Kişi Başına Düşen Özel Bankalardan Takibe Uğramış Kredi Miktarı
	Kişi Başına Düşen Kamu Bankalarından Kullanılan Toplam Tarım Kredisi

Tarım bileşen skorlarının yüzde yirmilik dilimlere göre coğrafi dağılımı Harita 2'de gösterilmektedir.

Özellikle mekân temelli çalışmalarda kırsallık, yani bir yerin kırsal olması, tarımın yoğunluğu ile ölçülebilen bir kavram olarak ele alınmaktadır. Buradan yola çıkarak, tarım bileşeninde 5. dilimde yer alan (yani en üst düzey yüzde 20'deki) ilçeler kırsallığın yoğun olduğu ilçeler olarak betimlenmektedir. Bu çalışmada ise söz konusu ilçelerde diğer bileşenlere dair göstergelerin zayıf seyretmesi gibi bir durum söz konusu değildir. Bu sebeple bu tarım bileşeninde ağırlığı olan bir ilçe pek tabi diğer göstergelerde de ağırlığa sahip olabilir ve kırsallıkla ilişkilendirilmeyen karakteristikler gösterebilir. Ek olarak, mekân temelli çalışmaların aksine, bu çalışmada kırsallık ve kentlilik önceden tanımlı (*a priori*) mekân-sektör ilişkisinden (kır-tarım, kent-sanayi gibi) ziyade, mekânlardaki farklı sektörlerin bir arada ve birbiriyle sosyal ve ekonomik olarak ilişkili olmalarına odaklanmaktadır. Bu sebeple de tarım bileşeninde 5. dilimde yer alan (yani en üst düzey yüzde 20'deki) ilçeler kırsallığın yoğun olduğu ilçeler olarak sınıflandırılmamaktadır.

Harita 2. Türkiye Haritasında Bileşen 2

Tablo 7'de Bileşen 2'de en yüksek skoru alan 20 ilçe gösterilmektedir.

Tablo 7. Bileşen 2’de Yüksek Skor Alan 20 İlçe

Sıra	Düzey II	İl	İlçe	Sıra	Düzey II	İl	İlçe
1	TR52	Konya	Altınekin	11	TR32	Denizli	Çal
2	TR21	Edirne	Havsa	12	TR33	Manisa	Ahmetli
3	TR71	Aksaray	Eskil	13	TR31	İzmir	Beydağ
4	TR41	Eskişehir	Alpu	14	TR61	Isparta	Gelendost
5	TR32	Aydın	Yenipazar	15	TR41	Eskişehir	Çifteler
6	TR72	Kayseri	Yeşilhisar	16	TR82	Kastamonu	Devrekani
7	TR33	Manisa	Gölmarmara	17	TR32	Aydın	Karpuzlu
8	TR72	Yozgat	Şefaati	18	TR41	Eskişehir	Seyitgazi
9	TR61	Burdur	Yeşilova	19	TR71	Kırşehir	Çiçekdağı
10	TR33	Afyonkara-hisar	Sultandağı	20	TR71	Nevşehir	Derinkuyu

Bileşen**3****HİZMETLER**

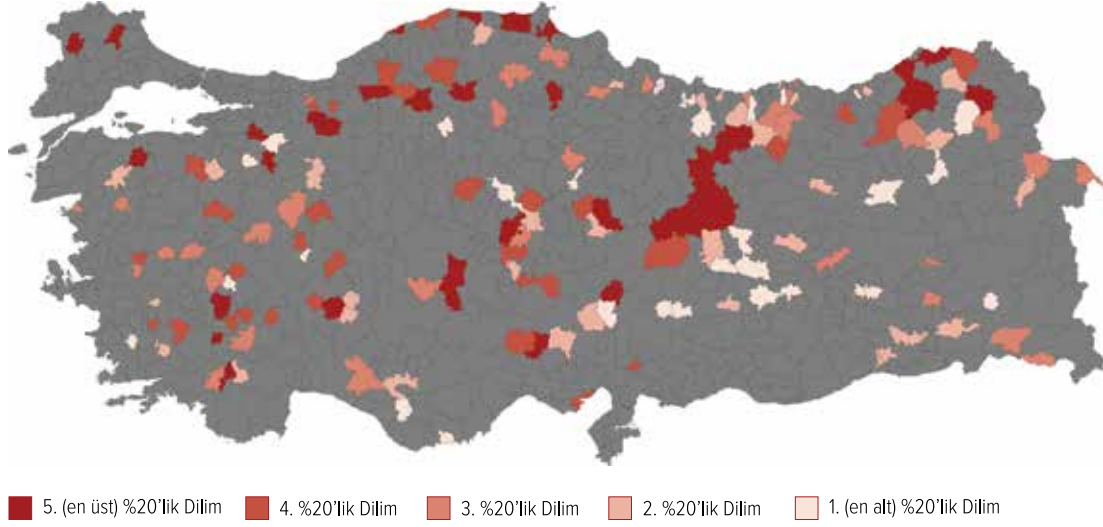
Hizmet başlığı altındaki bu bileşen, başat olarak pozitif yüklenen ve Tablo 8’de verilen göstergelerden oluşmuştur. Bunlar sırasıyla nüfusa göre toplam banka şubesi sayısı, ilçe nüfusu, hizmet sektörünün istihdamının Türkiye içindeki payı ve kişi başı alınan banka kredisi tutarıdır.

Tablo 8. Bileşen 3’e Yüklenen Göstergeler

Temel Bileşen	Pozitif Yüklenen Göstergeler
 Hizmet Sektörü	Nüfusa Göre Toplam Banka Şubesi Sayısı
	İlçe Nüfusu
	Hizmet Sektörünün İstihdamının Türkiye İçindeki Payı
	Kişi Başına Düşen Banka Kredisi Tutarı

Harita 3’te Hizmet bileşeninin yüzde 20’lik dilimlerinin coğrafi dağılımı gösterilmektedir.

Harita 3. Türkiye Haritasında Bileşen 3

Son olarak Tablo 9'da Bileşen 3'te skorları en yüksek 20 ilçe gösterilmektedir.

Tablo 9. Bileşen 3'te Yüksek Skor Alan 20 İlçe

Sıra	Düzy II	İl	İlçe	Sıra	Düzy II	İl	İlçe
1	TR90	Artvin	Arhavi	11	TR90	Artvin	Yusufeli
2	TR72	Sivas	Suşehri	12	TR72	Sivas	Gemerek
3	TR82	Sinop	Ayancık	13	TR62	Adana	Pozantı
4	TR82	Sinop	Gerze	14	TR32	Denizli	Çal
5	TR21	Kırklareli	Pınarhisar	15	TR82	Çankırı	Çerkeş
6	TR82	Kastamonu	İnebolu	16	TR90	Giresun	Şebinkarahisar
7	TR61	Isparta	Şarkikaraağaç	17	TR72	Sivas	Zara
8	TR61	Burdur	Göhlisar	18	TR82	Çankırı	İlgaz
9	TR41	Bilecik	Osmaneli	19	TR41	Bilecik	Söğüt
10	TR72	Sivas	Divriği	20	TR81	Bartın	Amasra

Bileşen

4

SANAYİ

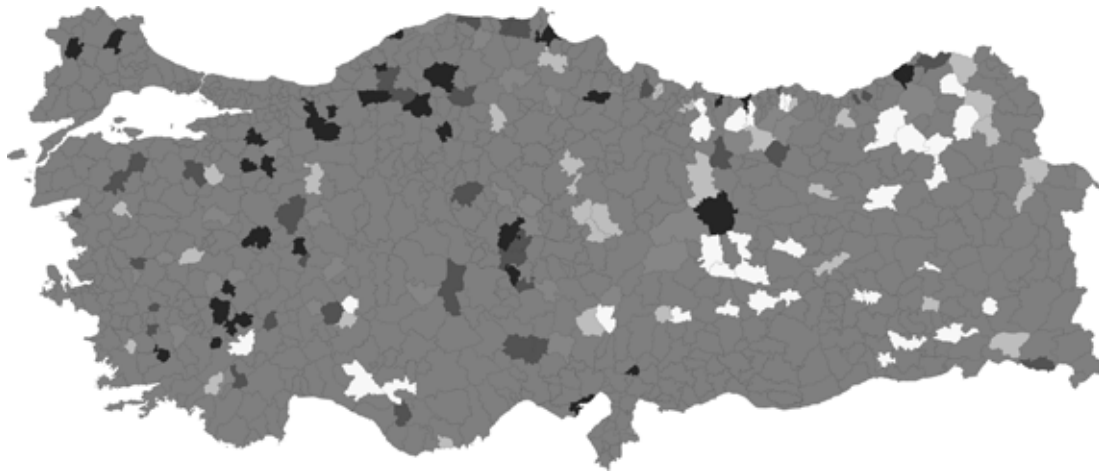
Bileşen 4, imalat sektörüne ilişkin göstergelerle yüksek korelasyon göstermesi nedeniyle “Sanayi Bileşeni” olarak adlandırılmıştır. Tablo 10’da listelenen 4 göstergeden oluşmuş ve hepsi ile pozitif ilişkilendirilmiştir. Bunlar sırası ile imalat sanayi istihdamının Türkiye içindeki payı, aktif çalışan kadın sigortalı sayısı, OSB’lerde üretim yapılan parselin Türkiye içindeki payı ve sanayi elektrik tüketiminin Türkiye içeresindeki payıdır.

Tablo 10. Bileşen 4’e Yüklenen Göstergeler

Temel Bileşen	Pozitif Yüklenen Göstergeler
 Sanayi	İmalat Sanayi İstihdamının Türkiye İçindeki Payı
	Aktif Çalışan Kadın Sigortalı Sayısı
	OSB’lerde Üretim Yapılan Parselin Türkiye İçindeki Payı
	Sanayi Elektrik Tüketiminin Türkiye İçindeki Payı

Harita 4’te Bileşen 4’ün yüzde 20’lik dilimlerinin harita üzerinde coğrafi dağılımını gösterilmektedir.

Harita 4. Türkiye Haritasında Bileşen 4

5. (en üst) %20’lik Dilim 4. %20’lik Dilim 3. %20’lik Dilim 2. %20’lik Dilim 1. (en alt) %20’lik Dilim

Tablo 11'de ise bileşen 4'te en yüksek skor alan 20 ilçe gösterilmektedir.

Tablo 11. Bileşen 4'te Yüksek Skor Alan 20 İlçe

Sıra	Düzy II	İl	İlçe	Sıra	Düzy II	İl	İlçe
1	TR82	Çankırı	Şabanözü	11	TR21	Edirne	Havsa
2	TR33	Afyonkarahisar	İscehisar	12	TR82	Çankırı	Çerkeş
3	TR42	Düzce	Gümüşova	13	TR82	Sinop	Gerze
4	TR41	Bilecik	Osmaneli	14	TR63	Osmaniye	Bahçe
5	TR41	Bilecik	Söğüt	15	TR42	Bolu	Mengen
6	TR41	Bilecik	Pazaryeri	16	TR42	Bolu	Mudurnu
7	TR42	Düzce	Kaynaşlı	17	TR32	Muğla	Kavaklıdere
8	TR21	Kırklareli	Pınarhisar	18	TR62	Adana	Yumurtalık
9	TR42	Düzce	Gölyaka	19	TR32	Denizli	Serinhisar
10	TR33	Afyonkarahisar	Dazkırı	20	TR81	Zonguldak	Gökçebey

5.2

ENTEGRASYON

İlçeler, TBA analizi ile belirlenen 4 bileşende aldıkları skorlara göre ve bu skorlar neticesinde en yüksekten en düşüğe doğru yüzde 20'lik dilimlere ayrılmıştır. İlçelerin bazıları her bileşende aynı yüzde 20'lik dilimde yer alırken, bazılarında yüzde 20'lik dilimlerin önemli ölçüde değiştiği gözlemlenmektedir.

Yukarıda da değinildiği üzere, bu araştırmada entegrasyon hem kırsala dair hem de kente dair özellikleri bir arada barındırma olarak tanımlanmış ve önceden tanımlı (a priori) olarak mekân-sektör ilişkilendirmesi (kır=tarım, kent=sanayi varsayımı) yapılmamıştır. Benzer şekilde, “kır ve kent birbirini dışlayan karakteristiklere sahiptir” veya “kırsal alanlar kentsel alanlara göre daha az gelişmiş mekânlardır” gibi varsayımlar da temelden reddedilmiştir. Bunun yerine, aynı mekân içerisinde sosyal ve ekonomik olarak farklı sektörlerin bir arada bulunup bulunmadığı, iş birliği içinde olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bunun için de ilçelerin belirlenen 4 bileşendeki performanslarına bakılmış, her bileşende hangi yüzde 20'lik dilimde konumlandırıldıkları analiz edilmiştir. Eğer bir ilçe 4 bileşende aynı yüzde 20'lik dilimde yer alıyorsa, kır-kent entegrasyonunu sağladığı; 4 bileşenden 3'ünde aynı yüzde 20'lik dilimdeyse, kır-kent entegrasyonu potansiyelinin yüksek olduğu kabul edilmiştir.

Metin Kutusu 2

Entegrasyon ve Kalkınma

Kır-Kent Entegrasyonu ve Kalkınma

“Sürdürülebilir ve entegre kalkınma” yaklaşımı, kalkınmanın motoru olarak kır ve kent entegrasyonunu görmektedir. Yani, sosyal, ekonomik ve kültürel olarak hem kırsal hem de kentli olarak tasnif edilebilecek yapı ve ilişkileri içeren ve kır ve kent arası birer “ara yüz” olan ilçelerde farklı sektörlerden çoklu gelir elde etme metotlarını kullanılmasını ve bu sayede sosyal ve ekonomik krizlere karşı direnç kazanılmasını önemsemektedir.

Araştırma dâhilinde bakılan 170 ilçe işte bu ara yüz ilçelerdir. Temel bileşenler analizi kullanılarak tespit edilen sektörler ise, esnaf/zanaatkâr, tarım, hizmetler ve sanayidir.

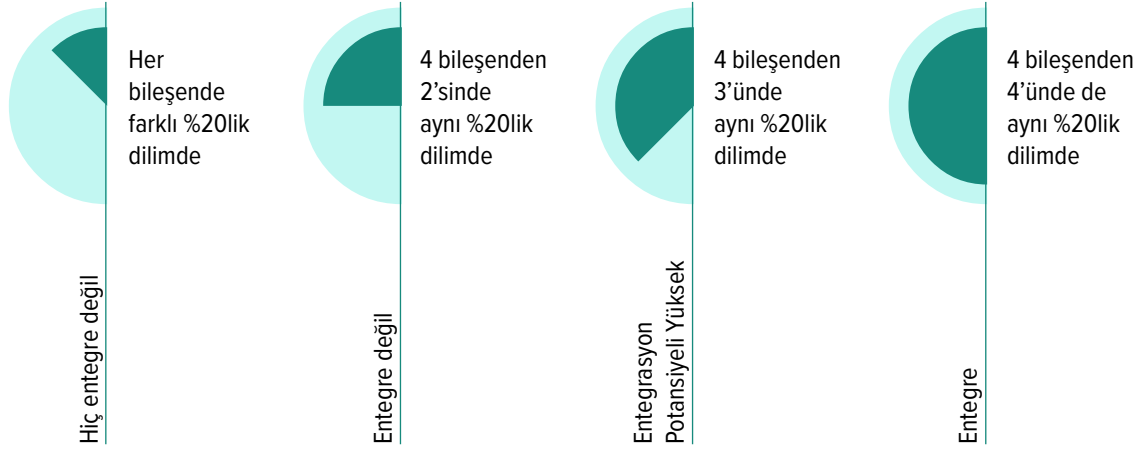
Entegre olarak tasnif edilen ilçeler, belirtildiği üzere, kırsal ve kentli yapı ve ilişkileri içeren, yani, sosyal, ekonomik ve kültürel olarak hem kırsal hem de kentli karakteristikleri içeren ilçelerdir. Bu bağlamda, ilçelerin farklı bileşenlerde aynı yüzde 20’lik dilimlerde olması önemlidir.

Ancak entegre ilçeler her zaman kalkınmış (her bileşende 4. ve 5. yüzde 20’lik dilimlerde yer alan) olmak zorunda değildir; entegre ve kalkınmamış da (her bileşende 1., 2. ve 3. yüzde 20’lik dilimde yer alan; örneğin Trabzon Düzköy) olabilirler. Aynı durum, entegrasyon potansiyeli yüksek ve entegre olmayan ilçeler için de geçerlidir: Aşağıda da görülebileceği üzere ilçeler, entegrasyon potansiyeli yüksek ve kalkınmış (örneğin Nevşehir Gülşehir), entegrasyon potansiyeli yüksek ve kalkınmamış (örneğin Adana Aladağ), entegre değil ve kalkınmış (örneğin Afyonkarahisar Çobanlar), entegre değil ve kalkınmamış (örneğin Çorum Bayat) şeklinde dağılmıştır.

Araştırma, ilçelerin entegrasyon düzeyini ölçmeye ve entegrasyonun, krizlere karşı nasıl bir direnç, kalkınma içinse nasıl bir dinamizm yaratabileceğini anlamaya ve açıklamaya odaklanmıştır. Bununla beraber, araştırmada kullanılan analiz metodu ve geliştirilen kavramsal çerçeve, tespit edilen farklı gruplardaki ilçelerin birbirleriyle karşılaştırılmasını pek mümkün kılmamaktadır. Örneğin, entegre ama kalkınmamış bir ilçenin mi, yoksa entegre olmayan ama kalkınmış bir ilçenin mi daha ‘kalkınmış’ olduğu sorusu burada kullanılan metot ve çerçeve ile cevaplanamaz.

Sonraki dönemlerde, kalkınma ve entegrasyon arasındaki ilişki kavramsal olarak da açıklanmalı (örneğin, bir ilçenin entegre ama kalkınmamış olduğunun ne anlama gelebileceği ve nasıl bir sosyal, ekonomik ve kültürel yapı, ilişki ve dinamiğe tekabül ettiği soruları cevaplanmalı) ve ilçelerin hem entegrasyon seviyelerinin hem de kalkınma seviyelerinin ölçüldüğü yeni bir metrik geliştirilmelidir. Şüphesiz ki kır-kent entegrasyonu; ekonomik kalkınma, sosyal güçlenme, toplumsal refah, topluluğun yapabilirlik kapasitesi, rekabet unsurları gibi parametrelerle ilişkisi, “sürdürülebilir ve entegre kalkınma” bağlamında oldukça belirleyici olacaktır.

Şekil 5. Entegrasyon Sınıflandırması

Sonuçlara yakından bakıldığında pilot 170 ilçe için şu hususlar gözlemlenmektedir:

- 1 Entegre ilçelerin sayısı azdır.
- 2 İlçelerin büyük bir çoğunluğu entegre değildir.
- 3 Hiç entegre olmayan ilçeler, 2 şekilde tezahür etmektedir:
 - a Bir bileşende üst yüzde 20'lik dilimlerde konumlanıp, diğer bileşenlerde alt yüzde 20'lik dilimlerde yer alan 'uzmanlaşmış' ilçeler
 - b Her bileşende farklı yüzde 20'lik dilimde olan ilçeler

Tablo 12. 170 İlçenin Entegrasyon Durumu ve Yüzde 20'lik Dilimlere Dağılımı

	1 (En alt %20)	2	3	4	5 (En üst %20)	Toplam
Entegre (E)	4	2	1	0	2	9
Entegrasyon Potansiyeli Yüksek (EPY)	11	4	1	4	11	31
Entegre Değil (ED)	11	21	26	26	22	106
Hiç Entegre Değil (HED)						24
Toplam						170

Tablo 13. 170 İlçenin Dağılımı

Sıra	İl	İlçe	Yüzde 20'lik Dilimi				Nihai Dilimi	Entegrasyon Durumu
			Bil.1	Bil.2	Bil.3	Bil.4		
1	Iğdır	Aralık	1	2	3	3	3	ED
2	Van	Bahçesaray	1	1	1	1	1	E
3	Siirt	Baykan	1	1	3	2	1	ED
4	Şırnak	Beytüşşebap	1	1	3	2	1	ED
5	Erzurum	Çat	1	3	1	1	1	EPY
6	Adıyaman	Çelikhan	1	1	2	1	1	EPY
7	Diyarbakır	Çüngüş	1	1	1	1	1	E
8	Sinop	Durağan	1	3	3	2	3	ED
9	Kahramanmaraş	Ekinözü	1	2	1	2	1 - 2	ED
10	Siirt	Eruh	1	1	2	1	1	EPY
11	Adana	Feke	1	3	2	2	2	ED
12	Batman	Gercüş	1	1	2	1	1	EPY
13	Muş	Hasköy	1	1	3	1	1	EPY
14	Diyarbakır	Hazro	1	2	1	1	1	EPY
15	Diyarbakır	Kocaköy	1	1	1	1	1	E
16	Erzurum	Köprüköy	1	3	1	1	1	EPY
17	Hatay	Kumlu	1	3	1	3	1 - 3	ED
18	Mardin	Ömerli	1	2	2	1	1 - 2	ED
19	Malatya	Pütürge	1	1	1	1	1	E
20	Adana	Saimbeyli	1	3	1	1	1	EPY
21	Kars	Selim	1	5	3	2	-	HED
22	Erzurum	Şenkaya	1	4	1	1	1	EPY
23	Ağrı	Taşlıçay	1	2	2	2	2	EPY
24	Iğdır	Tuzluca	1	3	3	2	3	ED
25	Mardin	Yeşilli	1	1	2	3	1	ED
26	Afyonkarahisar	İscehisar	1	3	4	5	-	HED
27	Kastamonu	Araç	2	3	4	5	-	HED

Sıra	İl	İlçe	Yüzde 20'lik Dilimi				Nihai Dilimi	Entegrasyon Durumu
			Bil.1	Bil.2	Bil.3	Bil.4		
28	Osmaniye	Bahçe	2	1	4	5	-	HED
29	Sivas	Zara	2	4	5	2	2	ED
30	Kastamonu	Cide	3	1	4	3	3	ED
31	Zonguldak	Gökçebeş	3	1	4	5	-	HED
32	Düzce	Gölyaka	3	2	4	5	-	HED
33	Nevşehir	Gölşehir	3	4	4	4	4	EPY
34	Bursa	Orhaneli	3	2	4	4	4	ED
35	Çankırı	Şabanözü	3	4	1	5	-	HED
36	Adana	Tufanbeyli	3	2	5	3	3	ED
37	Çankırı	Çerkeş	4	5	5	5	5	EPY
38	Kütahya	Emet	4	2	4	3	4	ED
39	Amasya	Gümüşhacıköy	4	3	5	3	3	ED
40	Düzce	Gümüşova	4	3	3	5	3	ED
41	Kastamonu	İnebolu	4	2	5	4	4	ED
42	Düzce	Kaynaşlı	4	1	4	5	4	ED
43	Giresun	Keşap	4	2	3	5	-	HED
44	Samsun	Ladik	4	2	3	5	-	HED
45	Bolu	Mudurnu	4	4	5	5	4 - 5	ED
46	Bilecik	Pazaryeri	4	3	1	5	-	HED
47	Isparta	Şarkikaraağaç	4	5	5	4	4 - 5	ED
48	Artvin	Şavşat	4	2	4	2	2 - 4	ED
49	Giresun	Şebinkarahisar	4	4	5	3	4	ED
50	Sivas	Suşehri	4	3	5	4	4	ED
51	Niğde	Ulukışla	4	3	4	4	4	EPY
52	Karabük	Yenice	4	1	4	4	4	EPY
53	Bartın	Amasra	5	2	5	5	5	EPY
54	Artvin	Arhavi	5	1	5	5	5	EPY
55	Sinop	Ayancık	5	2	5	4	5	ED

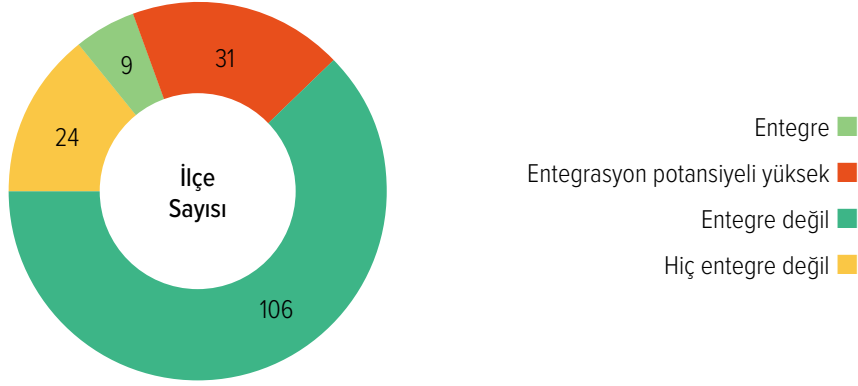
Sıra	İl	İlçe	Yüzde 20'lik Dilimi				Nihai Dilimi	Entegrasyon Durumu
			Bil.1	Bil.2	Bil.3	Bil.4		
56	Artvin	Borçka	5	1	5	4	5	ED
57	Denizli	Bozkurt	5	4	4	5	4 - 5	ED
58	Yozgat	Çayıralan	5	3	4	2	-	HED
59	Trabzon	Çaykara	5	1	4	2	-	HED
60	Afyonkarahisar	Dazkırı	5	4	4	5	4 - 5	ED
61	Sivas	Divriği	5	3	5	5	5	EPY
62	Karabük	Eskipazar	5	2	4	4	4	ED
63	Rize	Fındıklı	5	2	5	5	5	EPY
64	Sinop	Gerze	5	2	5	5	5	EPY
65	Burdur	Göhlisar	5	4	5	3	5	ED
66	Çankırı	İlgaz	5	3	5	4	5	ED
67	Bolu	Mengen	5	3	5	5	5	EPY
68	Bilecik	Osmaneli	5	4	5	5	5	EPY
69	Kırklareli	Pınarhisar	5	4	5	5	5	EPY
70	Adana	Pozantı	5	1	5	4	5	ED
71	Denizli	Serinhisar	5	4	5	5	5	EPY
72	Bilecik	Söğüt	5	3	5	5	5	EPY
73	Sinop	Türkeli	5	1	5	4	5	ED
74	Artvin	Yusufeli	5	1	5	3	5	ED
75	Ardahan	Göle	1	5	5	2	5	ED
76	Konya	Altınekin	2	5	3	3	3	ED
77	Kırşehir	Çiçekdağı	2	5	1	3	-	HED
78	Nevşehir	Derinkuyu	2	5	4	4	4	ED
79	Aksaray	Eskil	2	5	5	4	5	ED
80	Manisa	Gölmarmara	2	5	4	4	4	ED
81	Sivas	Kangal	2	5	5	3	5	ED
82	Kırıkkale	Keskin	2	5	4	4	4	ED
83	Kütahya	Altıntaş	3	5	3	5	5	ED

Sıra	İl	İlçe	Yüzde 20'lik Dilimi				Nihai Dilimi	Entegrasyon Durumu
			Bil.1	Bil.2	Bil.3	Bil.4		
84	Kastamonu	Devrekani	3	5	2	3	3	ED
85	Isparta	Gelendost	3	5	4	3	3	ED
86	Sivas	Gemerek	3	5	5	2	5	ED
87	Aydın	Karpuzlu	3	5	1	2	-	HED
88	Manisa	Köprübaşı	3	5	3	3	3	EPY
89	Uşak	Sivaslı	3	4	4	3	3 - 4	ED
90	Adana	Yumurtalık	3	4	4	5	4	ED
91	Manisa	Ahmetli	4	5	3	3	3	ED
92	Eskişehir	Alpu	4	5	2	2	2	ED
93	İzmir	Beydağ	4	5	2	4	4	ED
94	Burdur	Çavdır	4	5	2	4	4	ED
95	Aydın	Karacasu	4	5	4	3	4	ED
96	Balıkesir	Manyas	4	5	5	4	4 - 5	ED
97	Kırşehir	Mucur	4	4	5	5	4 - 5	ED
98	Yozgat	Şefaatli	4	5	4	3	4	ED
99	Afyonkarahisar	Sultandağı	4	5	4	3	4	ED
100	Aydın	Yenipazar	4	5	4	4	4	EPY
101	Kayseri	Yeşilhisar	4	5	4	3	4	ED
102	Denizli	Çal	5	5	5	5	5	E
103	Eskişehir	Çifteler	5	5	4	3	5	ED
104	Balıkesir	Gömeç	5	4	3	4	4	ED
105	Nevşehir	Hacıbektaş	5	4	3	4	4	ED
106	Edirne	Havsa	5	5	5	5	5	E
107	Isparta	Keçiborlu	5	5	4	4	4 - 5	ED
108	Eskişehir	Seyitgazi	5	5	3	4	5	ED
109	Uşak	Ulubey2	5	4	3	3	3	ED
110	Burdur	Yeşilova	5	5	3	1	5	ED
111	Nevşehir	Acıgöl	1	4	2	5	-	HED
112	Samsun	Asarcık	1	2	2	3	2	ED

Sıra	İl	İlçe	Yüzde 20'lik Dilimi				Nihai Dilimi	Entegrasyon Durumu
			Bil.1	Bil.2	Bil.3	Bil.4		
113	Ordu	Çaybaşı	1	2	1	2	1 - 2	ED
114	Yozgat	Çekerek	1	4	3	2	-	HED
115	Afyonkarahisar	Çobanlar	1	4	1	4	1 - 4	ED
116	Hakkâri	Çukurca	1	1	3	4	1	ED
117	Yozgat	Saraykent	1	3	1	2	1	ED
118	Adana	Aladağ	2	2	2	3	2	EPY
119	Balıkesir	Balya	2	4	2	4	2 - 4	ED
120	Elâzığ	Baskil	2	3	1	1	1	ED
121	Çorum	Bayat	2	4	3	2	2	ED
122	Ordu	Çatalpınar	2	3	1	3	3	ED
123	Giresun	Dereli	2	1	2	1	1 - 2	ED
124	Trabzon	Düzköy	2	2	2	2	2	E
125	Ordu	Gürgentepe	2	3	1	2	2	ED
126	Sivas	Gürün	2	4	4	3	4	ED
127	Ordu	İkizce	2	3	1	2	2	ED
128	Gümüşhane	Kürtün	2	1	3	3	3	ED
129	Erzurum	Narman	2	4	2	1	2	ED
130	Kahramanmaraş	Nurhak	2	2	1	1	1 - 2	ED
131	Elâzığ	Palu	2	1	3	2	2	ED
132	Samsun	Salıpazarı	2	4	3	4	4	ED
133	Kayseri	Sarıoğlan	2	5	2	2	2	EPY
134	Karaman	Sarıveliler	2	2	1	4	2	ED
135	Balıkesir	Savaştepe	2	3	3	2	2 - 3	ED
136	Manisa	Selendi	2	4	3	2	2	ED
137	Gümüşhane	Şiran	2	3	4	4	4	ED
138	Erzurum	Tortum	2	2	3	1	2	ED
139	Erzincan	Üzümlü	2	2	2	2	2	E
140	Giresun	Yağlıdere	2	2	1	1	1 - 2	ED
141	Malatya	Yazıhan	2	4	1	1	1	ED

Sıra	İl	İlçe	Yüzde 20'lik Dilimi				Nihai Dilimi	Entegrasyon Durumu
			Bil.1	Bil.2	Bil.3	Bil.4		
142	Giresun	Alucra	3	2	2	2	2	EPY
143	Malatya	Arapgir	3	2	1	1	1	ED
144	Mersin	Aydıncık	3	3	1	2	3	ED
145	Denizli	Çameli	3	4	3	2	3	ED
146	Konya	Doğanhisar	3	4	2	1	-	HED
147	Bilecik	Gölpazarı	3	4	1	3	3	ED
148	Rize	Güneysu	3	1	2	4	-	HED
149	Konya	Hadim	3	3	2	1	3	ED
150	Malatya	Hekimhan	3	2	2	1	2	ED
151	Konya	Hüyük	3	4	2	2	2	ED
152	Erzurum	İspir	3	2	4	1	-	HED
153	Ordu	Kabataş	3	3	1	2	3	ED
154	Rize	Kalkandere	3	1	1	4	1	ED
155	Uşak	Karahallı	3	4	1	5	-	HED
156	Çorum	Kargı	3	3	3	3	3	E
157	Bursa	Keles	3	3	2	2	2 - 3	ED
158	Ordu	Mesudiye	3	1	1	1	1	EPY
159	Tunceli	Pertek	3	3	2	1	3	ED
160	Trabzon	Tonya	3	2	3	1	3	ED
161	Artvin	Ardanuç	4	3	2	1	-	HED
162	Trabzon	Çarşıbaşı	4	2	3	3	3	ED
163	Muğla	Kavaklıdere	4	3	2	5	-	HED
164	Giresun	Piraziz	4	2	2	5	2	ED
165	Trabzon	Şalpazarı	4	1	1	1	1	EPY
166	Gümüşhane	Torul	4	1	3	3	3	ED
167	Ordu	Ulubey	4	1	2	1	1	ED
168	Antalya	Akseki	5	1	3	1	1	ED
169	Giresun	Eynesil	5	1	2	4	-	HED
170	Nevşehir	Kozaklı	5	4	2	3	-	HED

Grafik 5. 170 İlçenin Entegrasyon Durumu ve Yüzde 20'lik Dilimlere Dağılımı

Tablo 12'deki dağılıma bakılarak, entegre ilçelerin (9 ilçe), ağırlıklı olarak en alt yüzde 20'lik dilimde konumlandığı görülmektedir. 5. yüzde 20'lik dilime yerleşen ilçelerin sayısı ise oldukça azdır. Yani, TBA sonucu entegre olduğu tespit edilmiş ilçelerin büyük bir kısmı, aslında sosyal ve ekonomik potansiyelini iyi kullanamayan ilçelerdir. Bu noktada, araştırmanın ilk kavramsal bulgusu da ortaya çıkmaktadır: **Entegrasyon ve gelişmişlik arasında her zaman net bir ilişki yoktur.** Benzer şekilde, **entegre ilçelerde tek tip kalkınma politikaları, uygulamaları ve projeleri hayata geçirmek doğru değildir.** Araştırmanın sonraki evrelerinde farklı nicel ve nitel yöntemlerle hem en üst hem de en alt yüzde 20'lik dilimlerde konumlara bu ilçelere yakından bakılarak, entegre ilçelerin bu kendilerine has durumları daha iyi anlaşılmalıdır. Ayrıca, entegrasyon ve gelişmişlik/gelişmişlik arasında ne gibi bir ilişki olabileceği de kavramsal olarak detaylandırılmalı, Türkiye'ye özel bu durum teorik olarak değerlendirilerek de açıklanmalıdır.

Grafik 6. Entegre İlçelerin Yüzde 20'lik Dilimlere Dağılımı

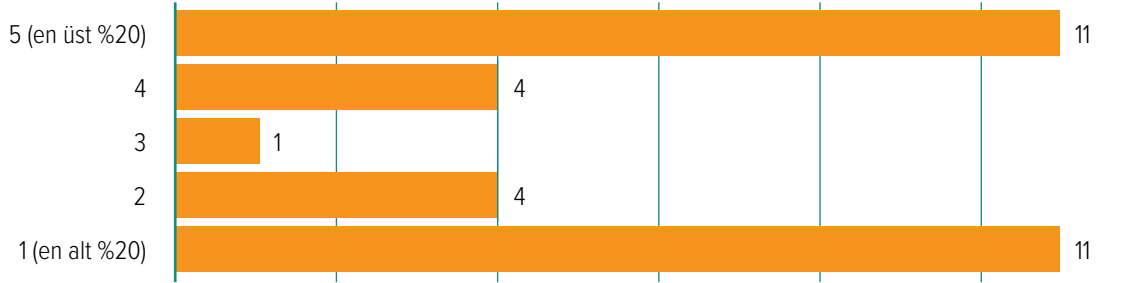
Grafik 6'da da görülebileceği üzere, entegre ilçelerin dağılımının alt yüzde 20'lik dilimlerde yoğun olması nedeniyle entegre ilçeler için **2 ayrı kalkınma politikasının** hayata geçirilmesi uygun olacaktır. Bunlardan ilki, **5. dilimde yoğunlaşmış ilçeler için, entegrasyonu koruyucu, rekabetçi ve standart yükseltici proje ve uygulamalardır.** Diğeriyse, **özellikle en alt yüzde 20'lik dilimdeki ilçeleri önceleyecek şekilde topyekûn refah artırıcı ya da yaşam standardını asgari bir düzeye çekecek olan proje ve uygulamalardır.** Özellikle alt dilimdeki ilçelerin sürdürülebilir ve entegre kalkınma söylemine uygun kalkınma yaklaşımlarıyla desteklenmelerinin uzun vadede daha da önem kazanacağı tahmin edilmektedir.

Tablo 14. Entegre İlçeler

Sıra	İl	İlçe	Yüzde 20'lik Dilimi				Nihai Dilimi
			Bil.1	Bil.2	Bil.3	Bil.4	
1	Van	Bahçesaray	1	1	1	1	1
2	Diyarbakir	Çüngüş	1	1	1	1	1
3	Diyarbakir	Kocaköy	1	1	1	1	1
4	Malatya	Pütürge	1	1	1	1	1
5	Denizli	Çal	5	5	5	5	5
6	Edirne	Havsa	5	5	5	5	5
7	Trabzon	Düzköy	2	2	2	2	2
8	Erzincan	Üzümlü	2	2	2	2	2
9	Çorum	Kargı	3	3	3	3	3

Grafik 7'de görüleceği üzere entegrasyon potansiyeli yüksek ilçelerin dağılımıysa 1. ve 5. yüzde 20'lik dilimlerde yoğunlaşmıştır. Burada yine yukarıda belirtilen bulgunun tekrarlandığı görülmektedir: **Entegrasyon ve gelişmişlik arasında net bir ilişki yoktur.** İlçeler, sosyal ve ekonomik potansiyellerini verimli kullanarak entegre olabildikleri gibi, potansiyellerini verimli kullanmalarını durumda da kuvvetli ve iç içe geçmiş sektörler arası bağlara sahip olabilirler. Buradan hareketle, entegre ilçelerde olduğu gibi, entegrasyon potansiyeli yüksek ilçelerde de 2 farklı tip kalkınma politikasının hayata geçirilmesi faydalı olacağı söylenebilir. Bunlardan ilki, üst yüzde 20'lik dilimlerde konumlanan ilçelere yönelik, **entegrasyonu arttırıcı ve destekleyici kalkınma proje, uygulama ve politikalarıdır.** İkincisi ise, alt yüzde 20'lik dilimlerde konumlanan ilçelere odaklanan, bu **ilçelerin hem entegre olmasına hem de alt yüzde 20'lik dilimlerden üst yüzde 20'lik dilimlere yükselmelerine olanak tanıyacak ivmelendirici kalkınma proje, uygulama ve politikalarıdır.**

Grafik 7. Entegrasyon Potansiyeli Yüksek İlçelerin Yüzde 20'lik Dilimlere Dağılımı

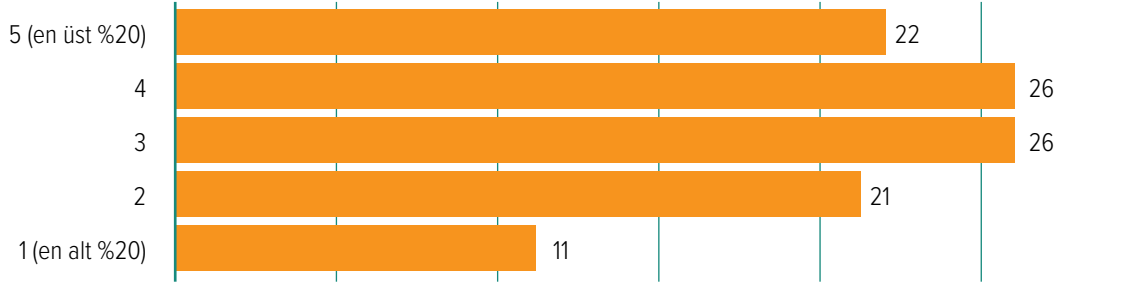
Tablo 15. Entegrasyon Potansiyeli Yüksek İlçeler

Sıra	İl	İlçe	Yüzde 20'lik Dilimi				Nihai Dilimi
			Bil.1	Bil.2	Bil.3	Bil.4	
1	Erzurum	Çat	1	3	1	1	1
2	Adıyaman	Çelikhan	1	1	2	1	1
3	Siirt	Eruh	1	1	2	1	1
4	Batman	Gercüş	1	1	2	1	1
5	Muş	Hasköy	1	1	3	1	1
6	Diyarbakir	Hazro	1	2	1	1	1
7	Erzurum	Köprüköy	1	3	1	1	1
8	Adana	Saimbeyli	1	3	1	1	1
9	Erzurum	Şenkaya	1	4	1	1	1
10	Ağrı	Taşlıçay	1	2	2	2	2
11	Nevşehir	Gülşehir	3	4	4	4	4
12	Çankırı	Çerkeş	4	5	5	5	5
13	Niğde	Ulukışla	4	3	4	4	4
14	Karabük	Yenice	4	1	4	4	4
15	Bartın	Amasra	5	2	5	5	5
16	Artvin	Arhavi	5	1	5	5	5
17	Sivas	Divriği	5	3	5	5	5

Sıra	İl	İlçe	Yüzde 20'lik Dilimi				Nihai Dilimi
			Bil.1	Bil.2	Bil.3	Bil.4	
18	Rize	Fındıklı	5	2	5	5	5
19	Sinop	Gerze	5	2	5	5	5
20	Bolu	Mengen	5	3	5	5	5
21	Bilecik	Osmaneli	5	4	5	5	5
22	Kırklareli	Pınarhisar	5	4	5	5	5
23	Denizli	Serinhisar	5	4	5	5	5
24	Bilecik	Söğüt	5	3	5	5	5
25	Manisa	Köprübaşı	3	5	3	3	3
26	Aydın	Yenipazar	4	5	4	4	4
27	Adana	Aladağ	2	2	2	3	2
28	Kayseri	Sarıoğlu	2	5	2	2	2
29	Giresun	Alucra	3	2	2	2	2
30	Ordu	Mesudiye	3	1	1	1	1
31	Trabzon	Şalpazarı	4	1	1	1	1

Tablo 12'de görüleceği gibi entegre olmayan ilçeler, pilot 170 ilçe içerisinde en kalabalık grubu oluşturmaktadır. Yani pilot 170 ilçenin büyük bir kısmı sadece 2 bileşende aynı yüzde 20'lik dilimde yer almıştır. Grafik 8'de görüleceği üzere, bu ilçelerin büyük bir kısmı 4 bileşenden 2'sinde 3. ve 4. yüzde 20'lik dilimlerde yer almıştır. Buradan yola çıkarak, entegre olmayan ilçelerin kendi dinamikleriyle sosyal ve ekonomik olarak belli bir devinimde olduğu ancak bu devinin entegrasyonu sağlamak için yeterli olmadığı sonucu çıkarılabilir. O halde, **entegre olmayan bu ilçelerde uygulanacak kalkınma politika, uygulama ve projeleri, entegrasyonu sağlamaya yönelik, karma politikalar olmalıdır.** Bu bağlamda iki önemli husus vardır: Bunlardan ilki, ilçelerin uzmanlaşmasının, yani ilçenin bir bileşende üst yüzde 20'lik dilimlerde yer alırken diğer bileşenlerde alt yüzde 20'lik dilimlerde yer almasının engellenmesidir. **Uygulanacak politika, uygulama ve projeler uzmanlaşmaya mahal vermemeli, ilçeyi her bileşende üst yüzde 20'lik dilimlere taşıyacak nitelikte olmalıdır.**

Grafik 8. Entegre Olmayan İlçelerin Yüzde 20’lik Dilimlere Dağılımı

İkinci önemli husus, ilçelerin hangi iki bileşende aynı yüzde 20’lik dilimde olduğudur. Bazı ilçeler, iki bileşende aynı yüzde 20’lik dilimde olup, diğer bileşenlerde farklı yüzde 20’lik dilimlere dağılmıştır (4-2-4-1 gibi). Bazı ilçelerse, 4 bileşen için 2 farklı yüzde 20’lik dilime konumlanmıştır (4-4-3-3 gibi). Özellikle ikinci grupta olan ilçelerin üst yüzde 20’lik dilimlerde (4-4-5-5 gibi) toplananlarında entegrasyonun sağlanmasının süregelen sosyal ve ekonomik devinim nedeniyle daha kolay ve hızlı olacağı söylenebilir. O halde, **bu ilçelerde uygulanacak kalkınma politika, uygulama ve projeleri, hem sektörler arasındaki farkları kapatarak ivmelenmeyi sağlayacak, hem de hâlihazırdaki sosyal ve ekonomik hareketliliği koruyacak ve destekleyecek nitelikte olmalıdır.**

Tablo 16. Entegre Olmayan İlçeler

Sıra	İl	İlçe	Yüzde 20'lik Dilimi				Nihai Dilimi
			Bil.1	Bil.2	Bil.3	Bil.4	
1	Iğdır	Aralık	1	2	3	3	3
2	Siirt	Baykan	1	1	3	2	1
3	Şırnak	Beytüşşebap	1	1	3	2	1
4	Sinop	Durağan	1	3	3	2	3
5	Kahramanmaraş	Ekinözü	1	2	1	2	1 - 2
6	Adana	Feke	1	3	2	2	2
7	Hatay	Kumlu	1	3	1	3	1 - 3
8	Mardin	Ömerli	1	2	2	1	1 - 2
9	Iğdır	Tuzluca	1	3	3	2	3
10	Mardin	Yeşilli	1	1	2	3	1
11	Sivas	Zara	2	4	5	2	2
12	Kastamonu	Cide	3	1	4	3	3
13	Bursa	Orhaneli	3	2	4	4	4
14	Adana	Tufanbeyli	3	2	5	3	3
15	Kütahya	Emet	4	2	4	3	4
16	Amasya	Gümüşhacıköy	4	3	5	3	3
17	Düzce	Gümüşova	4	3	3	5	3
18	Kastamonu	İnebolu	4	2	5	4	4
19	Düzce	Kaynaşlı	4	1	4	5	4
20	Bolu	Mudurnu	4	4	5	5	4 - 5
21	Isparta	Şarkikaraağaç	4	5	5	4	4 - 5
22	Artvin	Şavşat	4	2	4	2	2 - 4
23	Giresun	Şebinkarahisar	4	4	5	3	4
24	Sivas	Suşehri	4	3	5	4	4

Sıra	İl	İlçe	Yüzde 20'lik Dilimi				Nihai Dilimi
			Bil.1	Bil.2	Bil.3	Bil.4	
25	Sinop	Ayancık	5	2	5	4	5
26	Artvin	Borçka	5	1	5	4	5
27	Denizli	Bozkurt	5	4	4	5	4 - 5
28	Afyonkarahisar	Dazkırı	5	4	4	5	4 - 5
29	Karabük	Eskipazar	5	2	4	4	4
30	Burdur	Göhlisar	5	4	5	3	5
31	Çankırı	İlgaz	5	3	5	4	5
32	Adana	Pozantı	5	1	5	4	5
33	Sinop	Türkeli	5	1	5	4	5
34	Artvin	Yusufeli	5	1	5	3	5
35	Ardahan	Göle	1	5	5	2	5
36	Konya	Altınekin	2	5	3	3	3
37	Nevşehir	Derinkuyu	2	5	4	4	4
38	Aksaray	Eskil	2	5	5	4	5
39	Manisa	Gölmarmara	2	5	4	4	4
40	Sivas	Kangal	2	5	5	3	5
41	Kırıkkale	Keskin	2	5	4	4	4
42	Kütahya	Altıntaş	3	5	3	5	5
43	Kastamonu	Devrekani	3	5	2	3	3
44	Isparta	Gelendost	3	5	4	3	3
45	Sivas	Gemerek	3	5	5	2	5
46	Uşak	Sivaslı	3	4	4	3	3 - 4
47	Adana	Yumurtalık	3	4	4	5	4
48	Manisa	Ahmetli	4	5	3	3	3
49	Eskişehir	Alpu	4	5	2	2	2

Sıra	İl	İlçe	Yüzde 20'lik Dilimi				Nihai Dilimi
			Bil.1	Bil.2	Bil.3	Bil.4	
50	İzmir	Beydağ	4	5	2	4	4
51	Burdur	Çavdır	4	5	2	4	4
52	Aydın	Karacasu	4	5	4	3	4
53	Balıkesir	Manyas	4	5	5	4	4 - 5
54	Kırşehir	Mucur	4	4	5	5	4 - 5
55	Yozgat	Şefaattli	4	5	4	3	4
56	Afyonkarahisar	Sultandağı	4	5	4	3	4
57	Kayseri	Yeşilhisar	4	5	4	3	4
58	Eskişehir	Çifteler	5	5	4	3	5
59	Balıkesir	Gömeç	5	4	3	4	4
60	Nevşehir	Hacıbektaş	5	4	3	4	4
61	Isparta	Keçiborlu	5	5	4	4	4 - 5
62	Eskişehir	Seyitgazi	5	5	3	4	5
63	Uşak	Ulubey2	5	4	3	3	3
64	Burdur	Yeşilova	5	5	3	1	5
65	Samsun	Asarcık	1	2	2	3	2
66	Ordu	Çaybaşı	1	2	1	2	1 - 2
67	Afyonkarahisar	Çobanlar	1	4	1	4	1 - 4
68	Hakkari	Çukurca	1	1	3	4	1
69	Yozgat	Saraykent	1	3	1	2	1
70	Balıkesir	Balya	2	4	2	4	2 - 4
71	Elazığ	Baskil	2	3	1	1	1
72	Çorum	Bayat	2	4	3	2	2
73	Ordu	Çatalpınar	2	3	1	3	3
74	Giresun	Dereli	2	1	2	1	1 - 2

Sıra	İl	İlçe	Yüzde 20'lik Dilimi				Nihai Dilimi
			Bil.1	Bil.2	Bil.3	Bil.4	
75	Ordu	Gürgentepe	2	3	1	2	2
76	Sivas	Gürün	2	4	4	3	4
77	Ordu	İkizce	2	3	1	2	2
78	Gümüşhane	Kürtün	2	1	3	3	3
79	Erzurum	Narman	2	4	2	1	2
80	Kahramanmaraş	Nurhak	2	2	1	1	1 - 2
81	Elazığ	Palu	2	1	3	2	2
82	Samsun	Salıpazarı	2	4	3	4	4
83	Karaman	Sarveliler	2	2	1	4	2
84	Balıkesir	Savaştepe	2	3	3	2	2 - 3
85	Manisa	Selendi	2	4	3	2	2
86	Gümüşhane	Şiran	2	3	4	4	4
87	Erzurum	Tortum	2	2	3	1	2
88	Giresun	Yağlıdere	2	2	1	1	1 - 2
89	Malatya	Yazıhan	2	4	1	1	1
90	Malatya	Arapgir	3	2	1	1	1
91	Mersin	Aydıncık	3	3	1	2	3
92	Denizli	Çameli	3	4	3	2	3
93	Bilecik	Gölpazarı	3	4	1	3	3
94	Konya	Hadim	3	3	2	1	3
95	Malatya	Hekimhan	3	2	2	1	2
96	Konya	Hüyük	3	4	2	2	2
97	Ordu	Kabataş	3	3	1	2	3
98	Rize	Kalkandere	3	1	1	4	1
99	Bursa	Keles	3	3	2	2	2 - 3

Sıra	İl	İlçe	Yüzde 20'lik Dilimi				Nihai Dilimi
			Bil.1	Bil.2	Bil.3	Bil.4	
100	Tunceli	Pertek	3	3	2	1	3
101	Trabzon	Tonya	3	2	3	1	3
102	Trabzon	Çarşıbaşı	4	2	3	3	3
103	Giresun	Piraziz	4	2	2	5	2
104	Gümüşhane	Torul	4	1	3	3	3
105	Ordu	Ulubey	4	1	2	1	1
106	Antalya	Akseki	5	1	3	1	1

Tüm bunlar, şüphesiz uygulanacak kalkınma politika, uygulama ve projelerine ciddi bir ilçe temelli yaklaşımı gerekli kılmaktadır. Bunun içinse, sonraki aşamalarda entegre olmayan ilçelere daha yakından bakılmalıdır. Özellikle 4 bileşende ikiyeşerli olarak aynı yüzde 20'lik dilimlere yerleşmiş ilçelerde uygulanacak karma kalkınma politika, uygulama ve projelerinde ilçelerin hangi bileşende hangi yüzde 20'lik dilimlere yerleşmiş olduğu oldukça önemlidir. Tablo 16'da görüleceği üzere, bu ilçeler kendi içlerinde de oldukça varyasyon göstermektedir ve **hepsinde tek tip kalkınma politika, uygulama ve projelerinin hayata geçirilmesi mümkün değildir**. Nitekim bazı ilçeler birbirine yakın alt yüzde 20'lik dilimlerde toplandığı gibi (Ordu Çaybaşı gibi 1-2-1-2), bazıları da üst yüzde 20'lik dilimlerde (Balıkesir Manyas gibi 4-5-5-4) toplanmıştır. Bu ilçelerde **uygulanacak karma kalkınma politika, uygulama ve projelerinin, ivmelendirici ve destekleyici niteliklere sahip olacağı öngörülmektedir**.

Tablo 17. Entegre Olmayan İlçeler İçinde 4 Bileşende İkiyeşerli Olarak Yüzde 20'lik Dilimlere Dağılmış İlçeler

Sıra	İl	İlçe	Yüzde 20'lik Dilimi				Nihai Dilimi
			Bil.1	Bil.2	Bil.3	Bil.4	
1	Kahramanmaraş	Ekinözü	1	2	1	2	1 - 2
2	Hatay	Kumlu	1	3	1	3	1 - 3
3	Mardin	Ömerli	1	2	2	1	1 - 2
4	Bolu	Mudurnu	4	4	5	5	4 - 5
5	Isparta	Şarkikaraağaç	4	5	5	4	4 - 5
6	Artvin	Şavşat	4	2	4	2	2 - 4

Sıra	İl	İlçe	Yüzde 20'lik Dilimi				Nihai Dilimi
			Bil.1	Bil.2	Bil.3	Bil.4	
7	Denizli	Bozkurt	5	4	4	5	4 - 5
8	Afyonkarahisar	Dazkırı	5	4	4	5	4 - 5
9	Uşak	Sivaslı	3	4	4	3	3 - 4
10	Balıkesir	Manyas	4	5	5	4	4 - 5
11	Kırşehir	Mucur	4	4	5	5	4 - 5
12	Isparta	Keçiborlu	5	5	4	4	4 - 5
13	Ordu	Çaybaşı	1	2	1	2	1 - 2
14	Afyonkarahisar	Çobanlar	1	4	1	4	1 - 4
15	Balıkesir	Balya	2	4	2	4	2 - 4
16	Giresun	Dereli	2	1	2	1	1 - 2
17	Kahramanmaraş	Nurhak	2	2	1	1	1 - 2
18	Balıkesir	Savaştepe	2	3	3	2	2 - 3
19	Giresun	Yağlıdere	2	2	1	1	1 - 2
20	Bursa	Keles	3	3	2	2	2 - 3

Ancak bazı ilçeler birbirine yakın olmayan (Afyonkarahisar Çobanlar 1-4-1-4, Balıkesir Balya 2-4-2-4 ve Artvin Şavşat 4-2-4-2) yüzde 20'lik dilimlere yerleşmişlerdir. Yani 4 bileşenden 2'sinde yüksek skor alarak üst yüzde 20'lik dilimlere konumlanırken, diğer ikisinde düşük skor alarak alt yüzde 20'lik dilimlere konumlanmışlardır. Bu durum, bu ilçelerde hangi kalkınma uygulama ve projelerinin hayata geçirileceğine karar vermeyi oldukça zorlaştırmaktadır. **Bir yandan ilçenin hâlihazırda konumlandığı üst yüzde 20'lik dilimlerle ilişkili sosyal ve ekonomik faktör, süreç ve yapıların canlılıklarının korunmasına ve devamlılıklarının sağlanmasına, diğer yandansa alt yüzde 20'lik dilimlerle ilişkili sosyal ve ekonomik faktör, süreç ve yapıların iyileştirilmelerine ve SKA ışığında ivmelendirilmelerine ihtiyaç vardır.** Fakat, ilçelerdeki sosyal ve ekonomik girift yapılar, hanelerin farklı sektörlerden gelir elde ediyor olmaları ve hatta aynı sosyal yapının farklı ekonomik yapılara farklı etki edebiliyor olması (örneğin hane büyüklüğünün farklı sektörler için avantaj veya dezavantaj teşkil etmesi gibi) hayata geçirilecek politika, uygulama ve projelerin ne gibi niteliklere sahip olması gerektiğini öngörülemez hale getirmektedir. Bu durumda en sağlıklı yol, bu ilçelere nitel yöntemlerle yakından bakılarak proje ve uygulama geliştirmek olacaktır.

Tablo 18. Dağılımın Alt ve Üst Yüzde 20'lik Dilimlere Eşit Olduğu Entegre Olmayan İlçeler

Sıra	İl	İlçe	Yüzde 20'lik Dilimi				Nihai Dilimi
			Bil.1	Bil.2	Bil.3	Bil.4	
1	Sivas	Zara	2	4	5	2	2
2	Bursa	Orhaneli	3	2	4	4	4
3	Kütahya	Emet	4	2	4	3	4
4	Amasya	Gümüşhacıköy	4	3	5	3	3
5	Düzce	Gümüşova	4	3	3	5	3
6	Artvin	Şavşat	4	2	4	2	2 - 4
7	Artvin	Yusufeli	5	1	5	3	5
8	Ardahan	Göle	1	5	5	2	5
9	Sivas	Kangal	2	5	5	3	5
10	Kütahya	Altıntaş	3	5	3	5	5
11	Isparta	Gelendost	3	5	4	3	3
12	Sivas	Gemerek	3	5	5	2	5
13	Uşak	Sivaslı	3	4	4	3	3 - 4
14	Manisa	Ahmetli	4	5	3	3	3
15	Eskişehir	Alpu	4	5	2	2	2
16	Uşak	Ulubey2	5	4	3	3	3
17	Burdur	Yeşilova	5	5	3	1	5
18	Afyonkarahisar	Çobanlar	1	4	1	4	1 - 4
19	Balıkesir	Balya	2	4	2	4	2 - 4
20	Sivas	Gürün	2	4	4	3	4
21	Samsun	Salıpazarı	2	4	3	4	4
22	Gümüşhane	Şiran	2	3	4	4	4
23	Giresun	Piraziz	4	2	2	5	2

Benzer bir durum, dağılımın alt ve üst yüzde 20'lik dilimlere eşit olduğu (2-1-4-4 gibi veya 1-1-4-5 gibi) entegre olmayan diğer ilçeler için de geçerlidir. Tablo 17'de gösterilen bu ilçelere yakından bakılmalı, bileşenlerle ilişkili sektörler yakından incelenerek, sektörler arası bağları kuvvetlendirecek ve uzmanlaşmadan ziyade sürdürülebilir ve entegre kalkınmayı sağlayacak kalkınma politika, uygulama ve projelerine öncelik verilmelidir. Bu ilçeler için en temel problemlerden birinin uzmanlaşma olabileceği unutulmamalıdır.

Tablo 19. Hiç Entegre Olmayan İlçeler

Sıra	İl	İlçe	Yüzde 20'lik Dilimi				Nihai Dilimi
			Bil.1	Bil.2	Bil.3	Bil.4	
1	Kars	Selim	1	5	3	2	-
2	Afyonkarahisar	İscehisar	1	3	4	5	-
3	Kastamonu	Araç	2	3	4	5	-
4	Osmaniye	Bahçe	2	1	4	5	-
5	Zonguldak	Gökçeşey	3	1	4	5	-
6	Düzce	Gölyaka	3	2	4	5	-
7	Çankırı	Şabanözü	3	4	1	5	-
8	Giresun	Keşap	4	2	3	5	-
9	Samsun	Ladik	4	2	3	5	-
10	Bilecik	Pazaryeri	4	3	1	5	-
11	Yozgat	Çayıralan	5	3	4	2	-
12	Trabzon	Çaykara	5	1	4	2	-
13	Kırşehir	Çiçekdağı	2	5	1	3	-
14	Aydın	Karpuzlu	3	5	1	2	-
15	Nevşehir	Acıgöl	1	4	2	5	-
16	Yozgat	Çekerek	1	4	3	2	-
17	Konya	Doğanhisar	3	4	2	1	-
18	Rize	Güneysu	3	1	2	4	-
19	Erzurum	İspir	3	2	4	1	-
20	Uşak	Karahallı	3	4	1	5	-

Son olarak, Tablo 19'da listelenen hiç entegre olmayan ilçelerin aslında 4 bileşenden 1'inde uzmanlaşmış veya uzmanlaşmaya başlayan ilçeler olduğunu söylenebilir. Burada uzmanlaşma ile kastedilen, ilçenin, bir bileşen ile ilişkili sektörlerde diğer bileşenlere göre daha üst yüzde 20'lik dilimlere yerleşmesidir. Ancak, uzmanlaşma, ilçelerin kentli veya kırsal karakter taşıdığı anlamına gelmez. Daha ziyade sosyal ve ekonomik olarak uzmanlaştıkları bileşen etrafında belli bir devinim sağladıkları anlamına gelir. Buradan hareketle, **hiç entegre olmayan, yani uzmanlaşmış ilçelerde uygulanacak kalkınma politika, uygulama ve projelerinin, hâlihazırdaki bu devinimi göz önünde bulundurması ve diğer bileşenlerin ilişkili olduğu sektörlerle uzmanlaşmış sektörler arasındaki bağları kuvvetlendirmeyi öncelemesi elzemdir.** Ek olarak, Tablo 12'den de hatırlanacağı gibi, hiç entegre olmayan ilçelerin sayısının görece azdır. Yani, 170 ilçe arasında herhangi bir alanda uzmanlaşan ilçeler görece seyrek. Bu da **sürdürülebilir ve entegre kalkınma hedefinin uzun vadede, bu çalışmada ele alınan 170 ilçenin çoğunda gerçekleşebileceğine işaret etmesi açısından önemlidir.**

06.

SONUÇ VE
POLİTİKA ÖNERİLERİ

Bu araştırma, Türkiye’de kırsal ve kentsel ayrıma dayanan geleneksel kalkınma yaklaşımlarından farklı olarak, sürdürülebilir ve entegre kalkınma yaklaşımını teorik olarak geliştirmekte ve bu yaklaşıma dair Türkiye’nin durumunu tespit ederek politika önerilerinde bulunmaktadır. Sürdürülebilir ve entegre kalkınma yaklaşımı bütüncül ve bütünleşik kalkınma yaklaşımlarındaki keskin ayrımlardan sıyrılarak, kırsal ve kentli özelliklerin kır ve kent arasında bir “ara yüz” olan ilçelerde aynı anda yer alabileceğini ileri sürmekte, bu bir aradalığı, kır-kent entegrasyonunun temeli olarak almaktadır. Nitekim, kırsal ve kentli özellikleri eşanlı şekilde taşıyan ilçeler de sürdürülebilir ve entegre kalkınma yaklaşımının merkezindedir.

Araştırmanın kuramsal çerçevesini oluşturan sürdürülebilir ve entegre kalkınma yaklaşımı, entegrasyonu, (sektörleri kırsal veya kentli olarak tasnif etmeden) farklı sektörlerin bir arada bulunması ve bu sektörlerden çoklu gelir elde etme metodlarının kullanılarak ekonomik, sosyal ve kültürel hareket sağlanması olarak tanımlanmış ve sürdürülebilir kalkınmanın motoru olarak nitelendirmiştir. Entegre (yani, farklı sektörlerde devinim sağlayan) ilçelerin, tek bir sektörde uzmanlaşan ilçelere nazaran sosyal ve ekonomik krizlere karşı daha dirençli oldukları varsayımından yola çıkarak, ilçelerin kent ve kırsal arasındaki karşılıklı bağımlılık (*interdependency*), etkileşim ve iş birliğini etkinleştiren, iki mekân arasında ancak iki mekâna da yaslanan sosyal, kültürel ve ekonomik devinimler yarattıklarını savunmuştur. Bu bağlamda entegre kalkınma, entegre olmayan kalkınmaya göre daha sürdürülebilirdir; çünkü entegre kalkınma, krizlere daha dirençli, toplumsal refahın sosyal ve kültürel olarak da yükselmesine yol veren eşitlikçi gelişmelere daha açık, ekoloji bilinci yüksek, aynı zamanda ekonomik olarak da rekabetçi yapı, ilişki ve dinamiklerin ilçelerde ortaya çıkmasına ve kök salmasına olanak tanımaktadır.

Araştırma, bu teorik çerçeveyi çizecek göstergeler ile pilot olarak seçilen 170 ilçeyi sosyal ve ekonomik entegrasyon bağlamında veri temelli sınıflandırmıştır. Yukarıdaki tartışmalardan da görüleceği gibi ilçeler, “hiç entegre değil”, “entegre değil”, “entegrasyon potansiyeli yüksek” ve “entegre” olmak üzere farklılık göstermişlerdir. Bu farklılıklar göz önünde bulundurularak, sürdürülebilir ve entegre kalkınma hedefine ulaşmak için 3 ayrı yaklaşım geliştirilmiştir:

Şekil 6. Ekonomik Entegrasyon için Farklı Yaklaşımlar

Bunlardan ilki, en üst yüzde 20'lik dilimlerdeki “entegre” ve “entegrasyon potansiyeli yüksek” ilçelere yönelik koruyucu, rekabetçi ve güçlendirici politikaların, uygulamaların ve projelerin gerçekleştirildiği “destekleyici kalkınma” senaryosudur. Burada önemli olan, yereldeki sosyal ve ekonomik ivmenin korunması ve desteklenmesidir. Sosyal refahı önceleyen destekleyici kalkınma yaklaşımları bu dilimde yer alan ilçelerin potansiyellerini daha etkin kullanmalarına, entegrasyonlarını pekiştirmelerine olanak tanıyabilir.

İkinci yaklaşım, en alt yüzde 20'lik dilimlerdeki “entegre” ve “entegrasyon potansiyeli yüksek” ilçelerin temel altyapı ihtiyaçlarını gidermeye, yereldeki ekonomik ve beşerî sermayeyi güçlendirmeye yönelik süreçlere odaklanan ivmelendirici kalkınma senaryosudur. Burada amaç, bu ilçelerin sosyal ve ekonomik potansiyellerini daha verimli kullanmalarını sağlamak ve kalkınmayı yerelden ivmelendirmektir. Politikalar, uygulamalar ve projeler, sadece ekonomik gelişimden öte “sürdürülebilir ve entegre kalkınma” söyleminin önerdiği farklı sektörlerden çoklu gelir elde etme yöntemlerinin yaygınlaşmasını hedeflemelidir. Bu nedenle, daha uzun soluklu proje ve uygulamalar olmalıdırlar.

Üçüncü yaklaşım, entegre olmayan ilçelere odaklanan “karma kalkınma” yaklaşımıdır. İlk iki yaklaşımın uygun olmadığı bu ilçeler, yukarıda da tartışıldığı üzere bir veya iki bileşende diğer bileşenlere göre nispeten daha iyi performans gösteren “uzmanlaşmış” ve/ya uzmanlaşmaya başlamış ilçelerdir. Yani bu ilçelerde, “sürdürülebilir ve entegre kalkınma” söyleminin önerdiği farklı sektörlerden çoklu gelir elde etme yöntemleri görece daha az yaygındır. Bu uzmanlaşma, kalkınma için ivme yaratabilecek bir motor olabileceken, uzun vadede sürdürülebilir olmayan sonuçlar da doğurabilir. **Önerilen karma kalkınma yaklaşımı, bu güçlükleri göz önünde bulundurarak, birbirine yakın yüzde 20'lik dilimlerde yer alan bileşenlerde performans artırmayı hedefleyen proje, uygulama ve politikaları içerir. Amaç, ilçenin halihazırda nispeten daha yüksek yüzde 20'lik dilimde konumlandığı bileşendeki performansını düşürmeden, diğer bileşenlerdeki performansını yükseltmek, böylece oluşturulan temel ile de ilçede “sürdürülebilir ve entegre kalkınma”yı mümkün kılmaktır.**

Üretilen Sorular ve Önerilen Çalışma Alanları

Bu araştırma sürdürülebilir ve entegre kalkınma yaklaşımının çerçevesini çizen ve bu çerçeve üzerine politika önerileri geliştiren öncül bir çalışmadır. Bu raporu baz alan, sürdürülebilir ve entegre kalkınma anlayışını geliştirecek daha detaylı çalışmalar yapılması kalkınma yazını ve kalkınma politikalarının mahiyetini geliştirerek Türkiye'nin kalkınmasına olumlu katkı sunacaktır. Bir sonraki adım olarak, KIRKEP araştırmasında yapılan sınıflandırma çalışması geliştirilmeli ve kalkınma senaryoları yerelden gelen nitel verilerle detaylandırılmalıdır. Örneğin, entegrasyon derecelendirmesinin yapılması faydalı olacaktır. Burada derecelendirme ile kastedilen, ilçenin her bileşende üst yüzde 20'lik dilimlerde olması (4-4-5-4 yüzde 20'lik dilimleri gibi) entegre ve kalkınmış olduğu; bileşenlerde eşitsiz bir dağılımın (1-4-2-2 yüzdelik dilimleri gibi) entegrasyonda sorun olduğu ve ilçenin kalkınması ile ilgili somut bir çıkarım yapılamayacağının belirtilmesidir. Benzer

şekilde ilçenin her bileşende aynı ya da benzer alt yüzde 20'lik dilimlerde olmasıysa (2-2-3-3 gibi) entegrasyon potansiyelinin kullanılmamış, buna bağlı olarak kalkınma potansiyelini de yeterince değerlendirememiş olduğu anlamına geldiği söylenebilir. Ancak böyle bir derecelendirme yapılmadan önce ilçelere nitel yöntemlerle yakından bakılmalı, yerel dinamikler çok daha iyi anlaşılmalıdır. Derecelendirmeye ek olarak, KIRKEP araştırmasının aşağıda belirtilen 4 ana soru ekseninde genişletilmesi, Türkiye'ye özel sürdürülebilir ve entegre kalkınma söyleminin ampirik ve teorik olarak modellenmesi için önemlidir.

Bu dört sorudan ilki, entegre olmayan ilçeler ile ilgilidir. Tekrarlamak gerekirse, entegre olmayan ilçeler, dört bileşenden sadece ikisinde aynı yüzde 20'lik dilimde olan ilçelerdir. Bu sınıftaki ilçeler özelindeki en önemli soru, bu ilçelerin hangi bileşenlerde aynı yüzde 20'lik dilimlerde olduğudur. Nitekim, eğer ilçeler farklı bileşenlerde birbirine yakın yüzde 20'lik dilimlerde konumlanmışlarsa, iyi planlanmış sürdürülebilir ve entegre kalkınma uygulama ve projelerinin bu ilçelerde daha ciddi farklar yaratacağı ve bu ilçeleri sürdürülebilir ve entegre kalkınma hedefine yaklaştıracacağı öngörülebilir. Ancak, dört bileşenden ikisinde üst yüzde 20'lik dilimlerde, kalan ikisindeyse alt yüzde 20'lik dilimlerde konumlanan ilçelere yönelik politika, uygulama ve proje geliştirmek oldukça zor olacaktır. Zira bu ilçelerin, dört bileşenin ikisinde görece uzmanlaştıkları ve bu bağlamda da kırsal ve/ya kentsel karakteristiklerinin öne çıkmaya başlayacağı tahmin edilmektedir. Ancak bu öngörü ve tahminler, gelecek araştırmalarda hipotezleştirilerek farklı yöntemlerle test edilmelidir.

İkinci temel soru, ilçe bazında entegrasyonun motoru olabilecek sektör üzerinedir. Araştırmada mekân-sektör ilişkilendirmesinin *a priori* olarak yapılmaması, teorik olarak, ilçeyi kalkındıracak “motor” sektörü de belirsizleştirmiştir. Bu, özellikle entegre ve entegrasyon potansiyeli yüksek sınıfında olup bileşenlerde alt yüzde 20'lik dilimlerde yer alan ilçeler için önemlidir. Nitekim, bu ilçelerin uzmanlaşmaya mahal vermeden alt yüzde 20'lik dilimlerden üst yüzde 20'lik dilimlere çekilmeleri elzemdir. Bu da sektörleri birbirine bağlayan aynı zamanda entegrasyon için de tetikleyici olabilecek “motor” bir sektörün tespitini gerektirmektedir. Ancak, bu araştırmada kullanılan yöntem ve ölçme metotları, bu tespiti mümkün kılmamaktadır. Gelecek araştırmalarda ilçelere farklı nitel ve nicel yöntemlerle birebir yakından bakılarak, bu motor sektör tespit edilmelidir.

Üçüncü soru, tarım ve entegre kalkınma ilişkisidir. Kimi ilçeler tarım bileşeninde alt dilimlerde yer alırken, diğer bileşenlerde üst dilimlerde yer almışlardır. Bu gözlemden yola çıkarak, bu ilçelerin tarımsız kalkındıkları söylenebilir. Ancak bu kalkınmanın dinamikleri daha net anlaşılmalı, kır-kent entegrasyonu özelinde tarımın önemsizleşmesinin ilçelere sosyal ve ekonomik etkileri daha detaylı incelenmelidir. Bunun için de nitel ve nicel yöntemlerle bu ilçelere yakından bakılmalı ve “tarımsız kalkınma” kavramsal olarak modellenmelidir. Benzer şekilde tarımda üst dilimlerde yer alan ancak diğer bileşenlerde alt dilimlerde konumlanan, yani bir anlamda tarımda uzmanlaşan ilçelerin kalkınma dinamikleri daha iyi anlaşılmalıdır. Nitekim tarımla kalkınma rotasıyla ilgili de net bir model, veri veya tanım bulunmamaktadır. Gelecek araştırmalar, tarımla kalkınma rotasını da tanımlamalı, kır-kent entegrasyonu özelinde oluşturduğu kalkınmayı netleştirmelidir. Böylece ortaya çıkacak iki ana kalkınma rotası, geliştirilecek uygulama, politika ve projeler için de aydınlatıcı olacaktır.

Dördüncü soru, entegrasyon ve gelişmişlik arasındaki ilişki üzerinedir. Belirtildiği üzere kimi ilçeler entegre veya entegrasyon potansiyeli yüksek ilçeler olmakla beraber, bileşenlerin alt yüzde 20'lik dilimlerinde toplanmışlardır. Bu da ilçelerde entegrasyonun, gelişmişlik ekseninde kırılabilceğini, entegrasyon ve gelişmişlik arasında her zaman net ve pozitif orantılı bir ilişki olmayabileceğini göstermektedir. Dahası, bu alt yüzde 20'lik dilimlerde konumlanan ilçelerdeki sosyal ve ekonomik entegrasyonun tezahürleri şüphesiz ki 4. ve 5. yüzde 20'lik dilimlerde konumlanan ilçelerdeki entegrasyon tezahürlerinden farklıdır. Gelecek araştırmalar, hem farklı nitel ve nicel yöntemler kullanarak bu alt kümelerdeki entegrasyonu daha iyi anlamalı, hem de kavramsal olarak geliş(me) me ve entegrasyon arasındaki ilişkiyi çerçevelemelidir. Nitekim, ilçelerde uygulanacak politika, uygulama ve projeler için ilçelerin entegre olup olmadıkları kadar gelişmiş olup olmadıkları da belirleyici olacaktır.

EK 1

GÖSTERGELER (PLANLANAN)

1 İktisadi Faaliyetler
1.1 Gelir
1.1.1 Kişi başına düşen gelir (en yakın şehre oran) ya da ortalama aylık kazanç
1.1.2 Hane halkının gelir çeşitliliği (Emekli, çalışan, çiftçi)
1.1.3 Sigortalı sayısı (Kadın sigortalı çalışan oranı)
1.2 İktisadi Ekosistem
1.2.1 İlçede açılan yeni işletme/girişim sayısı ve işletmenin faaliyet alanı (kapanan işletme sayısı dâhil)
1.2.2 İlçedeki işletmelerin bölge ve ülkeyle ticaret etkileşimi (kaç km uzağa, kaç farklı bölgeye ticaret yapabiliyor)
1.2.3 Çiftçi Kayıt Sistemi
1.2.4 Esnaf Kayıt Sistemi
1.2.5 Banka sayısı, çeşitliliği ve ATM sayısı (kişi başı, en yakın şehre oranla)
1.2.6 Sektörel ayırmada toplam kredi kartı harcama tutarları
1.2.7 Emlak sitelerinden ilanlar üzerinden & uzman görüşleri
1.2.8 İlçe Marka Tanınırlığı
1.2.8.1 Coğrafi işaretler
1.2.8.2 Tabiat parkı
1.2.8.3 Kültürel Varlıkları
1.2.9 Turizm Potansiyeli
1.2.9.1 Konaklama Yatak Kapasitesi
2 Kamu Hizmetleri, Çevresel Faaliyetler ve Diğer Yatırımlar
2.1 Kamu Hizmetleri Yaygınlığı
2.1.1 Kişi başı düşen kamu görevlisi/nüfusa oranı (Sağlık çalışanı ve öğretmen)

2.1.2	Üniversitelerin ilçelerde fakülte & yüksekokul varlığı
2.2	Kamu Hizmetleri ve Yerel Yönetim Kalitesi
2.2.1	Kişi başına düşen toplam belediye / il özel idaresi / köylere hizmet götürme birliği harcaması
2.2.2	Yeşil alan, çocuk parkı sayısı / İlçe nüfusuna oranı
2.2.3	Toplu taşımanın yaygınlığı ve gelişmişliği
2.2.4	Yaygın Eğitim Kurumları
3	Çevre
3.1	Geri dönüşüm & atık tesisleri
3.2	Ormanlaştırma
3.3	Enerji kaynağı envanteri
3.4	Çevresel Kirlenme
3.4.1	Su
3.4.1.1	Evsel Atık Su
3.4.1.2	Endüstriyel Atık Su
3.4.2	Hava
3.4.3	Toprak
4	İstihdam
4.1	Çalışan sayısında sanayi, hizmetler, tarımın oranı (tarım dışı çalışan nüfusunun toplam nüfusa oranı)
4.2	İlçedeki işletmelerde çalışanların mesleki dağılımı
4.3	Kadın çalışanların toplam çalışanlara oranı (en yakın şehre oran)
4.4	Çalışanların demografik yaş dağılımı
5	Üretim yapısı
5.1	Sektörel desen
5.2	Sanayi faaliyetlerinin toplam faaliyetler içindeki payının değişimi
5.3	Kırsal turizm – kayıt dışı

6 Kırsal Kalkınma
6.1 Kooperatifler, birlikler ve dernekler yoğunluğu
6.1.1 Toplam kooperatif sayısı
6.1.2 Toplam birlik sayısı
6.1.3 Toplam dernek sayısı
6.1.4 Aktif tarımsal kooperatif sayısı
6.1.5 Üretim ya da satış hacimleri
6.2 Küçük aile işletmelerinin oranı
6.3 Tarımda ürün kompozisyonu ve mahsul çeşitliliği
6.3.1 Bitkisel üretim ve kompozisyonu
6.3.2 Hayvansal üretim (büyükbaş ve küçükbaş; su ürünleri) ve kompozisyonu
6.4 Tarım destekleme mekanizmaları
6.4.1 Kamu Bankaları Toplam kredi
6.4.2 Kamu Bankaları Tarım kredileri
6.4.3 Kamu Bankaları Uzun vadeli/ işletme kredisi
6.4.4 Kamu Bankaları Kısa vadeli
6.4.5 Kamu Bankaları Takipte olan tarım kredileri
6.4.6 Kamu Bankaları Tarım Kredi Kooperatifleri Toplam Kredi Kullanımı
6.4.7 Kamu Bankaları TKK Takipte olan tarım kredileri
6.4.8 Özel Bankalar Toplam kredi
6.4.9 Özel Bankalar Tarım kredileri
6.4.10 Özel Bankalar Uzun vadeli/ işletme kredisi
6.4.11 Özel Bankalar Kısa vadeli
6.4.12 Özel Bankalar Takipte olan tarım kredileri
6.4.13 Özel Bankalar Tarım Kredi Kooperatifleri Toplam Kredi Kullanımı

6.4.14 Özel Bankalar TKK Takipte olan tarım kredileri
6.4.15 Ayni destekler
6.4.16 Satış destekleri
6.4.17 Üretim destekleri
6.5 IPARD LEADER Uygulaması / YEG
6.6 Tarım teknolojileri (damla sulama, traktör vb.)
6.6.1 Tarım dijital teknolojileri
6.7 Sulanabilir tarım arazisi
6.8 Veteriner sayısı
6.9 Mevsimlik ve yerli tarım işçi sayısı
6.9.1 Tarım işçilerinin demografik dağılımı (ilçe bazında)
6.10 Traktör satışı
7 Toplumsal göstergeler
7.1 Demografik Göstergeler
7.1.1 İlçedeki nüfus değişim oranı
7.1.2 Nüfus yoğunluğu (en yakın şehre oranla)
7.1.3 Alınan Göç
7.1.4 Verilen Göç
7.1.5 Erkek ortalama evlilik yaşı
7.1.6 Kadın ortalama evlilik yaşı
7.1.7 Boşanma Oranı
7.2 Eğitim
7.2.1 LGS ve YKS başarı sıralaması (en yakın şehre oranı)
7.2.2 Ortalama okula gitme süresi (en yakın şehre oran)
7.2.3 15 yaş üzeri ortaokul (lise) diploması olan nüfusun Türkiye oranıyla kıyaslama

7.2.4	Son 10 yılda köylerdeki ilkokulların varlığı (değişim %)
7.2.5	Özel kreş, teknik lise, meslek lisesi, yüksekokul sayısı
7.2.6	İlköğretimde öğretmen yaş ortalaması
7.2.6	Lise ve dengi okullarda öğretmen yaş ortalaması
7.2.7	İlköğretimde öğretmenlerin aynı ilçede ortalama görev süresi (son 10 yıl)
7.2.8	Lise ve dengi okullarda öğretmenlerin aynı ilçede ortalama görev süresi (son 10 yıl)
7.2.9	İlköğretimde derslik sayısı
7.2.10	Lise ve dengi okullarda derslik sayısı
7.2.11	İlköğretimde derslik başına öğrenci sayısı
7.2.12	Lise ve dengi okullarda derslik başına öğrenci sayısı
7.2.13	İlköğretimde öğretmen başına öğrenci sayısı
7.2.14	Lise ve dengi okullarda öğretmen başına öğrenci sayısı
7.3	Teşkilatlanmış Parti Sayısı
7.4	Sağlık
7.4.1	Kamuya Ait Sağlık Kuruluşlarında Yatak kapasitesi
7.4.2	Kamuya Ait Sağlık Kuruluşlarında Pratisyen doktor sayısı
7.4.3	Kamuya Ait Sağlık Kuruluşlarında Uzman doktor sayısı
7.4.4	Kamuya Ait Sağlık Kuruluşlarında Diş hekimi sayısı
7.4.5	Kamuya Ait Sağlık Kuruluşlarında Hemşire sayısı
7.4.6	Kamuya Ait Sağlık Kuruluşlarında Hasta bakıcı sayısı
7.4.7	Kamuya Ait Sağlık Kuruluşlarında Diğer sağlık personeli sayısı
7.4.8	Kamuya Ait Sağlık Kuruluşlarında hekime yapılan müracaat sayısı (diş hekimi hariç)
7.4.9	Kamuya Ait Sağlık Kuruluşlarında Diş hekimlerine yapılan müracaat sayısı
7.4.10	Özel Sektöre Ait Sağlık Kuruluşlarında Yatak kapasitesi
7.4.11	Özel Sektöre Ait Sağlık Kuruluşlarında Pratisyen doktor sayısı

7.4.12 Özel Sektöre Ait Sağlık Kuruluşlarında Uzman doktor sayısı
7.4.13 Özel Sektöre Ait Sağlık Kuruluşlarında Diş hekimi sayısı
7.4.14 Özel Sektöre Ait Sağlık Kuruluşlarında Hemşire sayısı
7.4.15 Özel Sektöre Ait Sağlık Kuruluşlarında Hasta bakıcı sayısı
7.4.16 Özel Sektöre Ait Sağlık Kuruluşlarında Diğer sağlık personeli sayısı
7.4.17 Özel Sektöre Ait Sağlık Kuruluşlarında hekime yapılan müracaat sayısı (diş hekimi hariç)
7.4.18 Özel Sektöre Ait Sağlık Kuruluşlarında Diş hekimlerine yapılan müracaat sayısı
7.4.19 Bebek ölüm oranı
7.5 Kadınların Konumu
7.5.1 15 yaş üstü kızların okula gitme oranı
7.5.2 Kızların üniversiteye gitme oranı
7.5.3 Kadın cinayetlerinin yaygınlığı ve şiddete karşı kadın dayanışma ağları
7.6 Sosyal Yaşam ve İletişim
7.6.1 İlçedeki sanat/kültür merkezi sayısı (koltuk sayısı/toplam nüfus) (en yakın şehre kıyasla)
7.6.2 Eğlence mekânı sayısı
7.6.3 Yaşam beklentisi (en yakın şehre oranla)
7.6.4 Düzenli şenlik, festival, kermes sayısı
7.6.5 Geniş bant internet abone sayısı

EK 2

TEMİN EDİLEN DEĞİŞKENLER LİSTESİ

Sıra	Toplanan Değişkenler	Veri Kaynağı (Yıl)
1	Sulama Kooperatif Sayısı	Tarım ve Orman Bakanlığı (2019)
2	Kooperatif Ortak Sayısı	Tarım ve Orman Bakanlığı (2019)
3	İlçedeki Esnaf Sayısı	Ticaret Bakanlığı (2020)
4	İlçe YKS Ülke Sırası	ÖSYM (2020)
5	İlçe YKS İl Sırası	ÖSYM (2020)
6	Toplam Banka Şubesi Sayısı	Türkiye Bankalar Birliği (1961-2019)
7	Teşkilatlanmış Parti Sayısı	Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı (2020)
8	Alınan Göç	TÜİK (2019)
9	Verilen Göç	TÜİK (2019)
10	Tesise Gelen Toplam (Turizm İşletme ve Belediye Belgeli Tesisler)	Kültür ve Turizm Bakanlığı (2019)
11	Geceleme Toplam (Turizm İşletme ve Belediye Belgeli Tesisler)	Kültür ve Turizm Bakanlığı (2019)
12	Ortalama Kalış (Turizm İşletme Belgeli ve Belediye Belgeli Tesisler)	Kültür ve Turizm Bakanlığı (2019)
13	Doluluk Oranı (Turizm İşletme Belgeli ve Belediye Belgeli Tesisler)	Kültür ve Turizm Bakanlığı (2019)
14	İşletme Belgeli Tesis Sayısı (Bakanlık Belgeli)	Kültür ve Turizm Bakanlığı (2020)
15	İşletme Belgeli Oda Sayısı (Bakanlık Belgeli)	Kültür ve Turizm Bakanlığı (2020)
16	İşletme Belgeli Yatak Sayısı (Bakanlık Belgeli)	Kültür ve Turizm Bakanlığı (2020)
17	Yatırım Belgeli Tesis Sayısı (Bakanlık Belgeli)	Kültür ve Turizm Bakanlığı (2020)
18	Yatırım Belgeli Oda Sayısı (Bakanlık Belgeli)	Kültür ve Turizm Bakanlığı (2020)
19	Yatırım Belgeli Yatak Sayısı (Bakanlık Belgeli)	Kültür ve Turizm Bakanlığı (2020)
20	ÇKS 2019 Üretici Sayısı	ÇKS (2019)
21	Erkek İlk Evlenme Yaşı	TÜİK (2019)
22	Kadın İlk Evlenme Yaşı	TÜİK (2019)

Sıra	Toplanan Değişkenler	Veri Kaynağı (Yıl)
23	İlçedeki Dernek Sayısı	İçişleri Bakanlığı (2020)
24	Erkek Mevsimlik İşçi	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2019)
25	Kadın Mevsimlik İşçi	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2019)
26	MEB Okul Öncesi Toplam Birim (Devlet) öğrenci mi?	MEB (2019-2020)
27	Okul Öncesi Toplam Birim (Özel)	MEB (2019-2020)
28	MEB Orta Öğretim Toplam öğrenci mi, derslik mi?	MEB (2019-2020)
29	MEB İlköğretim Toplam	MEB (2019-2020)
30	Broadband (ilçe abone sayısı)	TTnet, Demirören TV Dijital Platform İşletmeciliği, Vodafone Net İletişim Hizmetleri, Superonline İletişim Hizmetleri, Turknet İletişim Hizmetleri (2019-2020)
31	Traktör Sayısı	EGM-Türkiye Noterler Birliği (2019-2020)
32	Kadına Karşı Şiddet: Cinayet Sayısı	EGM (2019-2020)
33	Kadına Karşı Şiddet: Cinayet Dışı Olaylar	EGM (2019-2020)
34	İlçe Nüfusu	TÜİK (2019)
35	On Beş Yaş Üzeri İlçe Nüfusu	TÜİK (2019)
36	Toplam Tarım Kredisi	Akbank, Denizbank, Halkbank, Şekerbank, TTKMB, Vakıfbank Ziraat Bankası, İş Bankası (2019-2020)
37	Toplam Takipte Kredi	Akbank, Denizbank, Halkbank, Şekerbank, TTKMB, Vakıfbank Ziraat Bankası, İş Bankası (2019-2020)
38	Genel Doğurganlık Hızı	TÜİK (2019)
39	Ortalama Hane Büyüklüğü	TÜİK (2019)
40	Çalışma Çağındaki Nüfusun İlçe Nüfusuna Oranı	TÜİK (2019)
41	İmalat Sanayi İstihdamının Türkiye İçindeki Payı	SEGE (2017)
42	Hizmet Sektörü İstihdamının Türkiye İçindeki Payı	SEGE (2017)
43	Aktif Çalışan Kadın Sigortalı Oranı	SEGE (2017)
44	Primi Devlet Tarafından Ödenen Nüfusun İlçe Nüfusuna Oranı	SEGE (2017)
45	Okuryazar Kadın Oranı	TÜİK (2019)
46	Yüksekokul/Fakülte Mezunu Nüfusun 22 Yaş ve Üzeri Nüfusa Oranı	TÜİK (2019)

Sıra	Toplanan Değişkenler	Veri Kaynağı (Yıl)
47	Kişi Başı Tarımsal Üretim Değeri	SEGE (2017)
48	OSB'lerde Üretim Yapılan Parsellerin Türkiye İçindeki Payı	SEGE (2017)
49	Sanayi Elektrik Tüketiminin Türkiye İçindeki Payı	SEGE (2017)
50	Kişi Başı Mesken Elektrik Tüketimi	SEGE (2017)
51	Kişi Başı Sosyal Yardım Miktarı	SEGE (2017)
52	Kişi Başı Banka Mevduatı Tutarı	SEGE (2017)
53	Kişi Başı Banka Kredisi Tutarı	SEGE (2017)
54	Kişi Başı Belediye Gideri	SEGE (2017)
55	Kişi Başı Belediye Geliri	SEGE (2017)
56	Kredi Kartı İşlem Adedi	Bankalararası Kart Merkezi (2019-2020)
57	Kredi Kartı İşlem Tutarı	Bankalararası Kart Merkezi (2019-2020)
58	Veteriner Sayısı	Tarım ve Orman Bakanlığı (2020)
59	Pratisyen Hekim Sayısı	Sağlık Bakanlığı (2019)
60	Uzman Hekim Sayısı	Sağlık Bakanlığı (2019)
61	Diş Hekimi Sayısı	Sağlık Bakanlığı (2019)
62	Hemşire Sayısı	Sağlık Bakanlığı (2019)
63	Diğer Sağlık Personeli Sayısı	Sağlık Bakanlığı (2019)
64	Hastane Yatak Sayısı (kamu+özel)	Sağlık Bakanlığı (2019)
65	Hastanelere Müracaat Sayısı	Sağlık Bakanlığı (2019)
66	Diş Hekimine Müracaat Sayısı	Sağlık Bakanlığı (2019)

EK 3

ANALİZDE KULLANILAN DEĞİŞKENLER LİSTESİ

	Analizde Kullanılan Değişkenler
1	Sulama Kooperatif Sayısı
2	İlçedeki Esnaf Sayısı
3	İlçe YKS Ülke Sırası
4	İlçe YKS İl Sırası
5	Toplam Banka Şubesi Sayısı
6	Teşkilatlanan Parti Sayısı
7	Net Göç
8	Tesise Gelen Toplam (Turizm İşletme Belgeli ve Belediye Belgeli Tesisler)
9	Ortalama Kalış (Turizm İşletme Belgeli ve Belediye Belgeli Tesisler)
10	Doluluk Oranı (Turizm İşletme Belgeli ve Belediye Belgeli Tesisler)
11	Yatırım Belgeli Oda + İşletme Belgeli Oda Sayısı
12	ÇKS 2019 Üretici Sayısı
13	Kadın İlk Evlenme Yaşı
14	İlçedeki Dernek Sayısı
15	MEB Toplam Birim Sayısı
16	Toplam Broadband
17	Traktör Sayısı
18	İlçe Nüfusu
19	Toplam Tarım Kredisi Özel
20	Toplam Tarım Kredisi Devlet
21	Toplam Takipte Kredi Özel
22	Toplam Takipte Kredi Devlet
23	Ortalama Hane Büyüklüğü
24	Çalışma Çağındaki Nüfusun İlçe Nüfusuna Oranı
25	İmalat Sanayi İstihdamının Türkiye İçindeki Payı

26	Hizmet Sektörü İstihdamının Türkiye İçindeki Payı
27	Aktif Çalışan Kadın Sigortalı Oranı
28	Primi Devlet Tarafından Ödenen Nüfusun İlçe Nüfusuna Oranı
29	Okuryazar Kadın Oranı
30	Yüksekokul veya Fakülte Mezunu Nüfusun 22 Yaş ve Üzeri Nüfusa Oranı
31	Kişi Başı Tarımsal Üretim Değeri
32	OSB'lerde Üretim Yapılan Parsellerin Türkiye İçindeki Payı
33	Sanayi Elektrik Tüketiminin Türkiye İçindeki Payı
34	Kişi Başı Mesken Elektrik Tüketimi
35	Kişi Başı Sosyal Yardım Miktarı
36	Kişi Başı Banka Mevduatı Tutarı
37	Kişi Başı Banka Kredisi Tutarı
38	Kişi Başı Belediye Gideri
39	Kredi Kartı İşlem Adedi
40	Toplam Sağlık Personeli Sayısı

EK 4

İLÇELER

Sıra	İl	Sıra	İlçe
1	Adana	1	Aladağ
		2	Feke
		3	Pozantı
		4	Saimbeyli
		5	Tufanbeyli
		6	Yumurtalık
2	Adıyaman	7	Çelikhan
3	Afyonkarahisar	8	Çobanlar
		9	Dazkırı
		10	İscehisar
		11	Sultandağı
4	Ağrı	12	Taşlıçay
5	Amasya	13	Gümüşhacıköy
6	Antalya	14	Akseki
7	Artvin	15	Ardanuç
		16	Arhavi
		17	Borçka
		18	Şavşat
		19	Yusufeli
8	Aydın	20	Karacasu
		21	Karpuzlu
		22	Yenipazar
9	Balıkesir	23	Balya
		24	Gömeç
		25	Manyas
		26	Savaştepe

Sıra	İl	Sıra	İlçe
10	Bilecik	27	Gölpazarı
		28	Osmaneli
		29	Pazaryeri
		30	Söğüt
11	Bolu	31	Mengen
		32	Mudurnu
12	Burdur	33	Çavdır
		34	Göhlhisar
		35	Yeşilova
13	Bursa	36	Keles
		37	Orhaneli
14	Çankırı	38	Çerkeş
		39	Ilgaz
		40	Şabanözü
15	Çorum	41	Bayat
		42	Kargı
16	Denizli	43	Bozkurt
		44	Çal
		45	Çameli
		46	Serinhisar
17	Diyarbakır	47	Çüngüş
		48	Hazro
		49	Kocaköy
18	Edirne	50	Havsa
19	Elazığ	51	Baskil
		52	Palu
20	Erzincan	53	Üzümlü

Sıra	İl	Sıra	İlçe
21	Erzurum	54	Çat
		55	İspir
		56	Köprüköy
		57	Narman
		58	Şenkaya
		59	Tortum
22	Eskişehir	60	Alpu
		61	Çifteler
		62	Seyitgazi
23	Giresun	63	Alucra
		64	Dereli
		65	Eynesil
		66	Keşap
		67	Piraziz
		68	Şebinkarahisar
		69	Yağlıdere
24	Gümüşhane	70	Kürtün
		71	Şiran
		72	Torul
25	Hakkâri	73	Çukurca
26	Hatay	74	Kumlu
27	Isparta	75	Gelendost
		76	Keçiborlu
		77	Şarkikaraağaç
28	Mersin	78	Aydıncık
29	İzmir	79	Beydağ
30	Kars	80	Selim
31	Kastamonu	81	Araç
		82	Cide
		83	Devrekani
		84	İnebolu

Sıra	İl	Sıra	İlçe
32	Kayseri	85	Sarıoğlu
		86	Yeşilhisar
33	Kırklareli	87	Pınarhisar
34	Kırşehir	88	Çiçekdağı
		89	Mucur
35	Konya	90	Altınekin
		91	Doğanhisar
		92	Hadim
		93	Hüyük
36	Kütahya	94	Altıntaş
		95	Emet
37	Malatya	96	Arapgir
		97	Hekimhan
		98	Pütürge
		99	Yazıhan
38	Manisa	100	Ahmetli
		101	Gölmarmara
		102	Köprübaşı
		103	Selendi
39	K.maraş	104	Ekinözü
		105	Nurhak
40	Mardin	106	Ömerli
		107	Yeşilli
41	Muğla	108	Kavaklıdere
42	Muş	109	Hasköy
43	Nevşehir	110	Acıgöl
		111	Derinkuyu
		112	Gülşehir
		113	Hacıbektaş
		114	Kozaklı
44	Niğde	115	Ulukışla

Sıra	İl	Sıra	İlçe
45	Ordu	116	Çatalpınar
		117	Çaybaşı
		118	Gürgentepe
		119	İkizce
		120	Kabataş
		121	Mesudiye
		122	Ulubey
46	Rize	123	Fındıklı
		124	Güneysu
		125	Kalkandere
47	Samsun	126	Asarcık
		127	Ladik
		128	Salıpazarı
48	Siirt	129	Baykan
		130	Eruh
49	Sinop	131	Ayancık
		132	Durağan
		133	Gerze
		134	Türkeli
50	Sivas	135	Divriği
		136	Gemerek
		137	Gürün
		138	Kangal
		139	Suğehri
		140	Zara
51	Trabzon	141	Çarşıbaşı
		142	Çaykara
		143	Düzköy
		144	Şalpazarı
		145	Tonya
52	Tunceli	146	Pertek

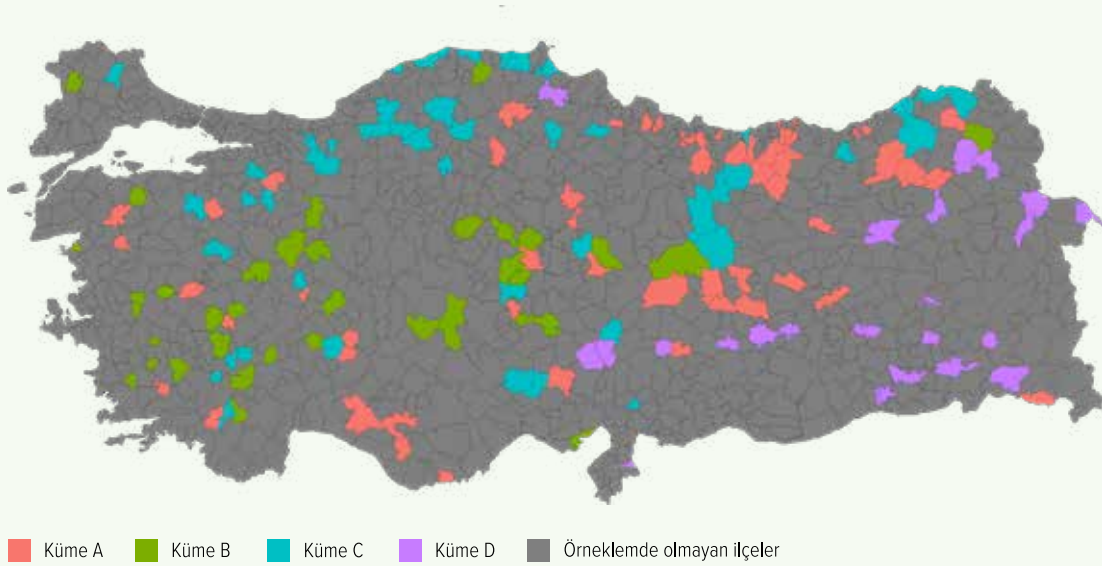
Sıra	İl	Sıra	İlçe
53	Uşak	147	Karahallı
		148	Sivaslı
		149	Ulubey
54	Van	150	Bahçesaray
55	Yozgat	151	Çayıralan
		152	Çekerek
		153	Saraykent
		154	Şefaati
56	Zonguldak	155	Gökçebey
57	Aksaray	156	Eskil
58	Karaman	157	Sarıveliler
59	Kırıkkale	158	Keskin
60	Batman	159	Gercüş
61	Şırnak	160	Beytüşşebap
62	Bartın	161	Amasra
63	Ardahan	162	Göle
64	İğdır	163	Aralık
		164	Tuzluca
65	Karabük	165	Eskipazar
		166	Yenice
66	Osmaniye	167	Bahçe
67	Düzce	168	Gölyaka
		169	Gümüşova
		170	Kaynaşlı

EK 5**ENTEGRASYON BAĞLAMINDA KÜME ANALİZİ**

Araştırma kapsamında her ne kadar benzer idari bağlılıktaki, nüfus büyüklüğündeki ve nitelikteki ilçelerden seçilerek nihai olarak 170 ilçe ele alınmış olsa da bu ilçelerin gösterge skorlarındaki benzerliklere göre kendi aralarında ayrışabileceği ve kümeleneyeceği öngörülmüştür. Bu kapsamda, 4 bileşenin 170 ilçedeki skorları göz önüne alınarak nasıl gruplandırılabilceğinin anlaşılabilmesi için K-ortalama kümeleme algoritmasına başvurulmuş, yapılan testler sonucunda, ilçelerin dört kümeye ayrılabilceği ortaya çıkmıştır. Bu kümeler, herhangi bir gelişmişlik düzeyi yerine, 4 bileşen temelinde birbirlerine benzeyen ilçelerin gruplandırılmasıdır.

Bu dört kümenin coğrafi olarak dağılımı Harita 5'te gösterilmektedir.

Harita 5. Türkiye Haritasında Kümeler

Haritaya bakarak, özellikle mor renkli (Küme D) ilçelerin Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da toplandığı rahatlıkla söylenebilir. Ancak coğrafi konum, kümelerin bileşenler ve entegrasyon özelinde performansını açıklamaya yeterli olmamaktadır. Sonraki çalışmalarda, ilçelerin kümelere neden bu şekilde dağıldığı daha detaylı verilerle ve hatta saha çalışmaları ile araştırılmalıdır.

Çalışmanın bir önceki bölümlerinde kırsal ve kentsel entegrasyonun tespiti amacıyla elde edilen sonuçlar, kümeleme analizi ekseninde irdelendiğinde ilginç sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

Tablo 20. Kümelerdeki Entegre Ve Entegrasyon Potansiyeli Yüksek İlçelerin Dağılımı

Küme	Toplam İlçe Sayısı	Entegre İlçe Sayısı	Toplama Oranı	Entegrasyon Potansiyeli Yüksek İlçe Sayısı	Toplama Oranı
A	60	3	%5	5	%8.3
B	36	2	%5.5	2	%5.5
C	49	0	%0	14	%28.5
D	25	4	%16	10	%40
Toplam	170	9	%5	31	%18.2

Tablo 20 ilçelerin kümelere dağılımını ve her kümedeki entegre ve entegrasyon potansiyeli yüksek ilçelerin sayısını ve o küme içerisindeki yüzdesini göstermektedir. 170 ilçenin 60 tanesi A kümesinde, 36 tanesi B kümesinde, 49 tanesi C kümesinde, 25 tanesi ise D kümesinde yer almaktadır. (Kümelerin coğrafi dağılımı için, bkz. Harita 5).

Yukarıda yapılan tanıma göre, A kümesindeki ilçelerin yüzde 5'i (3 ilçe) entegre, yüzde 5'i (3 ilçe) ise entegrasyon potansiyeli yüksektir. Bu oranlar B kümesi için yüzde 5,5 (2 ilçe) ve yüzde 5,5 (2 ilçe) şeklinde, C kümesi için yüzde 0 (0 ilçe) ve yüzde 28,7 (14 ilçe) şeklinde, son olarak D kümesi için yüzde 16 (4 ilçe) ve yüzde 40 (10 ilçe) şeklinde gerçekleşmiştir. Toplam 170 ilçenin yüzde 5'i (9 ilçe) entegre, yüzde 18,2'si (31 ilçe) entegrasyon potansiyeli yüksektir.

Küme A

Tablo 21. A Kümesindeki Entegre İlçeler

Sıra	İl	İlçe	Bil. 1	Bil. 2	Bil. 3	Bil. 4
1	Trabzon	Düzköy	2	2	2	2
2	Erzincan	Üzümlü	2	2	2	2
3	Çorum	Kargı	3	3	3	3

Tablo 22. A Kümesinde Entegrasyon Potansiyeli Yüksek İlçeler

Sıra	İl	İlçe	Bil. 1	Bil. 2	Bil. 3	Bil. 4
1	Adana	Aladağ	2	2	2	3
2	Kayseri	Sarıoğlu	2	5	2	2
3	Giresun	Alucra	3	2	2	2
4	Ordu	Mesudiye	3	1	1	1
5	Trabzon	Şalpazarı	4	1	1	1

Görüldüğü üzere, Küme A'da yer alan toplam 60 ilçeden sadece 3'ü entegre (%5), diğer 5'inin de entegrasyon potansiyeli yüksektir. Buradan yola çıkılarak, Küme A'da toplanan ilçelerin görece az entegre oldukları, yani ilçelerin çoğunun her bileşende farklı yüzde 20'lik dilimlerde oldukları söylenebilir. Ayrıca, entegre ve entegrasyon potansiyeli yüksek ilçeler ağırlıklı olarak ikinci en alt yüzde 20'lik dilimde yoğunlaşmışlardır. Bu da ilçelerin sosyal ve ekonomik potansiyellerini tam kullanmadıklarını göstermektedir.

Küme A'daki az sayıdaki entegre ve entegrasyon potansiyeli yüksek ilçede sürdürülebilir ve entegre kalkınmayı destekleyecek kalkınma politikaları uygulanması tavsiye edilmektedir. Entegre ilçelerde bütünsel kalkınma uygulama ve projeleri desteklenerek, tüm bileşenlerde topyekûn üst dilimlere çıkmaları sağlanmalıdır. Entegrasyon potansiyeli yüksek ilçelerdeyse, en yüksek dilimde oldukları bileşen hedef alınarak, alt dilimlerde olan bileşenlerde performanslarını artırıcı proje ve uygulamalara öncelik verilmelidir. Ancak, sadece bir bileşene odaklanan ve o bileşende performans yükseltmeyi sağlayacak uzmanlaştırıcı proje ve uygulamalardan kaçınılmalıdır. Özellikle Kayseri-Sarıoğlu gibi yalnızca bir bileşende (tarım) zaten üst yüzde 20'lik dilimde olan ilçelere bu bağlamda özellikle dikkat edilmelidir.

Küme B

İncelenen 170 ilçe içerisinde, her bileşende en üst yüzde 20'lik dilimdeki 2 entegre ilçe bu kümede yer almaktadır.

Tablo 23. B Kümesindeki Entegre İlçeler

Sıra	İl	İlçe	Bil. 1	Bil. 2	Bil. 3	Bil. 4
1	Denizli	Çal	5	5	5	5
2	Edirne	Havsa	5	5	5	5

Tablo 24. B Kümesindeki Entegrasyon Potansiyeli Yüksek İlçeler

Sıra	İl	İlçe	Bil. 1	Bil. 2	Bil. 3	Bil. 4
1	Manisa	Köprübaşı	3	5	3	3
2	Aydın	Yenipazar	4	5	4	4

Bununla beraber, entegre ve entegrasyon potansiyeli yüksek tüm ilçelerin tarım bileşeninde üst dilimlerde yer alması dikkat çekicidir. Yani, entegre ve/ya entegrasyon potansiyeli yüksek ilçelerin hepsi, tarımda aktif olarak değer üreten ilçelerdir. Buradan yola çıkarak, bu ilçeler için tarımın entegrasyonu başlatan, hızlandıran ve yönlendiren bir motor olduğu tahmin edilebilir. Ancak gelecek araştırmalarda bu tahmin, hipotezleştirilerek test edilmelidir.

Küme C

Bu bölümün başında yapılan tanıma göre, Küme C’de entegre ilçe bulunmamaktadır. Diğer bir deyişle, her bileşende aynı yüzde 20’lik dilimde olan ilçe yoktur. Ancak, entegrasyon potansiyeli yüksek (3 bileşende aynı yüzde 20’lik dilimde olan) ilçelerin sayısı bir hayli yüksektir.

Ek olarak, Küme C’deki ilçelerin, her bileşende 4. ve 5. yüzde 20’lik dilimlere yoğunlaştığı gözlemlenmiştir. Yani Küme C’deki ilçeler her bileşende yüksek skor alan ilçelerdir.

Tablo 25. C Kümesindeki Entegrasyon Potansiyeli Yüksek İlçeler

Sıra	İl	İlçe	Bil. 1	Bil. 2	Bil. 3	Bil. 4
1	Artvin	Arhavi	5	1	5	5
2	Bartın	Amasra	5	2	5	5
3	Bilecik	Söğüt	5	3	5	5
4	Bilecik	Osmaneli	5	4	5	5
5	Bolu	Mengen	5	3	5	5
6	Çankırı	Çerkeş	4	5	5	5
7	Denizli	Serinhisar	5	4	5	5
8	Karabük	Yenice	4	1	4	4
9	Kirklareli	Pınarhisar	5	4	5	5
10	Nevşehir	Gülşehir	3	4	4	4
11	Niğde	Ulukışla	4	3	4	4
12	Rize	Fındıklı	5	2	5	5
13	Sinop	Gerze	5	2	5	5
14	Sivas	Divriği	5	3	5	5

Küme C’deki ilçelerin yüzde 28.5’inin entegrasyon potansiyeli yüksektir. Ayrıca bu ilçelerin çoğu bileşenlerin 4. ve/ya 5. dilimlerinde yoğunlaşmışlardır. Yani Küme C’deki bu ilçelerin sosyal ve ekonomik potansiyellerini iyi kullanmaktadırlar.

Buradan yola çıkarak, Küme C’deki ilçelerin, refahlarını kalıcı hale getirmek ve entegrasyon potansiyeli yüksek ilçeleri entegre ilçeler hale getirmek amacıyla, bu ilçelerde koruyucu ve güçlendirici politika, proje ve uygulamalar hayata geçirilmelidir.

Ek olarak, tarım bileşeninde üst dilimlerde yer alan ilçelerin, diğer bileşenlerde de üst dilimlerde yer aldığı gözlemlenmiştir. Oysa diğer bileşenlerde üst dilimlerde yer alan ilçeler, tarım bileşeninde de üst dilimlerde yer aldıkları gözlemlenmemiştir. Yani, entegrasyon potansiyeli yüksek ilçelerde tarım güçlendirilmesi gereken bir alan olarak öne çıkarken, entegre ilçelerde tarımın, diğer sektörlerle beraber geliştiği tespit edilmiştir. Küme özelinde politika geliştirmeden önce, bu ilçelerde tarımın, entegrasyonu başlatan, hızlandıran ve yönlendiren bir motor mu yoksa diğer sektörlerin peşi sıra, onlardan kaynak transferi yaparak gelişen bir sektör olup olmadığı ayrıca detaylı araştırılmalıdır.

Küme D

Tablo 26. D Kümesindeki Entegre İlçeler

Sıra	İl	İlçe	Bil. 1	Bil. 2	Bil. 3	Bil. 4
1	Van	Bahçesaray	1	1	1	1
2	Diyarbakır	Çüngüş	1	1	1	1
3	Diyarbakır	Kocaköy	1	1	1	1
4	Malatya	Pütürge	1	1	1	1

Tablo 27. D Kümesindeki Entegrasyon Potansiyeli Yüksek İlçeler

Sıra	İl	İlçe	Bil. 1	Bil. 2	Bil. 3	Bil. 4
1	Erzurum	Şenkaya	1	4	1	1
2	Adana	Saimbeyli	1	3	1	1
3	Diyarbakır	Hazro	1	2	1	1
4	Muş	Hasköy	1	1	3	1
5	Batman	Gercüş	1	1	2	1
6	Siirt	Eruh	1	1	2	1
7	Erzurum	Çat	1	3	1	1
8	Erzurum	Köprükoy	1	3	1	1
9	Adıyaman	Çelikhan	1	1	2	1
10	Ağrı	Taşlıçay	1	2	2	2

Yukarıdaki tablolardan da görüleceği üzere, Küme D'deki ilçelerin yüzde 40'ının entegrasyon potansiyeli yüksek, yüzde 16'sıysa tam entegredir. Ancak entegrasyon, her bileşenin en alt diliminde sağlanmıştır. Buradan yola çıkılarak, bu ilçelerin sosyal ve ekonomik potansiyellerini kullan(a)madıkları tespit edilmiştir. Nitekim, Küme D'den sadece 2 ilçenin (Kars Selim ve Erzurum Şenkaya) 4 bileşenden sadece tarım bileşeninde en üst 2 dilimde yer alabilmesi, Küme D'deki ilçelere acilen odaklanması gerektiğinin en net göstergesidir.

Küme D'deki ilçelerin en alt dilimde toplanan yüksek entegrasyon düzeyi, bu ilçelerde sürdürülebilir ve entegre kalkınmayı destekleyecek kalkınma politikalarının, uygulamaların ve projelerin zaruri olduğunu belirginleştirmektedir. Ayrıca Küme A'nın aksine, her bileşende farklı yüzde 20'lik dilimlerde yer alan ilçelerin sayısı Küme D'de daha azdır. Bu da bu kümedeki ilçelerde topyekûn kalkındırıcı politikalar yürütülebileceğine, sürdürülebilir ve entegre kalkınma için örnek projeler geliştirilebileceğine işaret etmektedir. Ancak, yukarıda da değinildiği gibi, sadece bir bileşene odaklanan ve o bileşende performans yükseltmeyi sağlayacak uzmanlaştırmacı proje ve uygulamalardan kaçınılmalıdır. Bu bağlamda tarım bileşeninde üst dilimlerde yer alan Kars Selim ve Erzurum Şenkaya ilçelerinde özellikle hassas olunmalıdır.

REFERANSLAR

- Abreu, I., Nunes, J.M., & Meslas, F.J. (2019). Can Rural Development Be Measured? Design and Application of a Synthetic Index to Portuguese Municipalities. *Social Indicators Research: An International and Interdisciplinary Journal for Quality-of-Life Measurement* 145(3): 1107-1123.
- Akbulut, B. & Adaman, F.. (2018). Kalkınma Sorunsalı, Kırsal Kalkınma ve Eleştirel Bir Çerçeve Önerisi. In F. Gür & M. Bayramoğlu (Eds.). *Sürdürülebilir Yaşam Penceresinden Yerel ve Kırsal Kalkınma*. İstanbul: Ozyegin University Press, s.16-31.
- Amanor, K. S. (2009). Global Food Chains, African Smallholders and World Bank Governance. *Journal of Agrarian Change*, 9(2): 247-262.
- Augere-Granier, Marie-Laure (2016) *Bridging the Rural-Urban Divide: Rural-Urban Partnerships in the EU*. EU Parliament Briefing. Brussels: European Parliamentary Research Service.
- Aydın, Z. (2010). Neo-liberal Transformation of Turkish Agriculture. *Journal of Agrarian Change* 10(2): 149-187.
- Baydar, O. (1999). *75 Yılda Köyden Şehirlere*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Bartels, L. E.; Bruns, A. & Simon, D. (2020) Towards Situated Analyses of Uneven Peri-Urbanisation: An (Urban) Political Ecology Perspective. *Antipode* 52(2): 1237-1258.
- Boratav, K. (2007). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Borbora, S. (2014). Financing Value Chains for Developing Rural Livelihoods. *International Journal of Managing Value and Supply Chains*, 5(1): 9-18.
- Buğra, A., & Keyder, Ç. (2003). *New Poverty and the Changing Welfare Regime of Turkey*. Ankara: UNDP.
- Buğra, A., & Keyder, Ç. (2006). Turkish welfare regime in transformation. *Journal of European Social Policy*, 16(3), 211-228.
- Candaş, A., Volkan, Y., Sevda, G. & Burcu Y. Ç. (2010). *Türkiye'de Eşitsizlikler: Kalıcı Eşitsizliklere Genel Bir Bakış*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu.
- Chung, H. (2010) Building an Image of Villages-in-the-City: A Clarification of China's Distinct Urban Spaces. *International Journal of Urban and Regional Research* 34(2): 421-37.
- Cone, C., & Kkaliouras, A. (1995). Community Supported Agriculture: Building Moral Community or an Alternative Consumer Choice. *Culture and Agriculture*, 59(2): 187-197.
- Dubois, A., A. Copus And M. Hedstorm (2011). Local Embeddedness and Global Links in Rural Areas: Euclidean and Relational Space in Business Networks. In C. Heldberg And R. Carmo (Eds.) *Translocal Ruralism: Mobility and Connectivity in European Rural Space*. Dordrecht, Netherlands: Springer.
- Eder, M. (2010). Retreating State: Political Economy of Welfare Regime Change in Turkey. *Middle East Law and Governance* (2), 152-184.
- Erman, T. (2016) *Mış Gibi Site: Ankara'da bir TOKİ-Gecekondu Dönüşüm Sitesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Escobar, Arthuro. (1994). *Encountering Development: The Making and the Unmaking of the Third World*. Princeton: Princeton University Press.

- ESDP (1999) *European Spatial Development Perspective: Towards Balanced and Sustainable Development of the Territory of the European Union*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- FAO (2003). *Food security: concepts and measurement*. Retrieved from Trade Reforms and Food Security: Conceptualizing the Linkages: <http://www.fao.org/3/y4671e/y4671e06.htm>
- FAO (2020) *Food Systems: Our Approach*. URL: <http://www.fao.org/food-systems/our-approach/en/>
- FAO (2019) *FAO Framework for the Urban Food Agenda*. Rome: FAO.
- Gül, H. E. & Çevik, B. (2014) *2010 ve 2012 Verileriyle Türkiye’de İllerin Gelişmişlik Düzeyi Araştırması*. İstanbul: İş Bankası Yayınları
- Gür, F. & Bayramoğlu M. (2018). *Sürdürülebilir Yaşam Penceresinden Yerel ve Kırsal Kalkınma*. İstanbul: Ozyegin University Press.
- Gür, F. (2015) *Yunt Dağlarında Kırsal Sosyoloji ve Turizm Algısı*. Manisa: Ege Derneği Yayınları.
- Goodman, D., DuPuis, M., & Goodman, M. (2012). *Alternative Food Networks: Knowledge, Practice and Politics*. New York: Routledge.
- Hao, P., Geertman, S., Hooimeijer, P. & Sliuzas, R. (2013) Spatial Analysis of the Urban Village Development Process in Shenzhen, China. *International Journal of Urban and Regional Research* 37(6): 2177-97.
- Jolliffe, I. T. (2002). *Principal Components Analysis (2nd Ed.)*. New York: Springer.
- Kageyama, A. (2008). *Desenvolvimento rural: Conceitos e aplicação ao caso brasileiro*. Porto Alegre: UFR-GS Editora.
- Kazgan, Gülten. (1999). 1980’lerde Türk Tarımında Yapısal Değişme. In O. Baydar (Ed.), *75 Yılda Köylerden Şehirlere*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, s. 31-36.
- Kazgan, Gülten. (2013). *Tarım ve Gelişme*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kazgan, Gülten. (2013). *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2009): ‘Ekonomi Politik’ Açısından Bir İnceleme*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Keivani, R. & Mattingly, M. (2007) The Interface of Globalization and Peripheral Land in the Cities of the South: Implications for Urban Governance and Local Economic Development. *International Journal of Urban and Regional Research* 31(2): 459-74.
- Kelly, P.F. (1999), Everyday Urbanization: The Social Dynamics of Development in Manila’s Extended Metropolitan Region. *International Journal of Urban and Regional Research*, 23: 283-303.
- Keyder, Ç. (1993). *Ulusal Kalkınmacılığın İflası*. İstanbul: Metis Yayınları
- Keyder, Ç. (2014). 2000’lerde Devlet ve Tarım. In Ç. Keyder, & Z. Yenil, *Bildiğimiz Tarımın Sonu: Küresel İktidar ve Köylülük*. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 191-218.
- Keyder, Ç., & Yenil, Z. (2011). Agrarian Change Under Globalization: Markets and Insecurity in Turkish Agriculture. *Journal of Agrarian Change*, 11(1), 60-86.
- Koyuncu-Lorasdağı, B. & Keyman, F. (2020) *Sekiz Kentin Hikayesi: Türkiye’de Yeni Yerellik ve Yeni Orta Sınıflar*. İstanbul: Metis Yayınları.

La Via Campesina. (2003). *Food Sovereignty*. Retrieved 02 25, 2020.

URL: <https://viacampesina.org/en/food-sovereignty/>

Liu, Y., C. Huang, Q. Wang, J. Luan, M. Ding. (2018). Assessment of Sustainable Livelihood and Geographic Detection of Settlement Sites in Ethnically Contiguous Poverty-Stricken Areas in the Aba Prefecture, China. *ISPRS Int. J. Geo-Inf.* 7(1): 16.

Muchopa, C. L. (2013). Agricultural Value Chains and SmallHolder Producers Relations in the Context of Supermarket Chain Proliferation in Southern Africa. *International Journal of Managing Value and Supply Chains*, 4(3): 33-44.

OECD (2006). *The New Rural Paradigm: Policies and Governance*. Paris: OECD Publishing.

OECD (2013) *Rural-Urban Partnerships: An Integrated Approach to Economic Development*. Paris: OECD Publishing.

OECD (2019) *Rural 3.0: People-Centred Rural Policy. Policy Highlights*. Paris: OECD Publishing.

OECD (2021). *Perspectives on Decentralisation and Rural-Urban Linkages in Korea*. Paris: OECD Publishing.

Owusu, G. (2008) The Role of Small Towns in Regional Development and Poverty Reduction in Ghana. *International Journal of Urban and Regional Research* 32(2): 453-72.

Pamuk, Ş. (2014). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Pamuk, Ş. (2018). *Uneven Centuries: Economic Development of Turkey since 1820*. Princeton: Princeton University Press

Patel, Raj. (2007). *Stuffed and Starved: The Hidden Battle for the World Food System*. New York: Portobello Books.

RURBAN (2010) *Urban-Rural Linkages*. European Commission: Regional Policy. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/what/territorial-cohesion/urban-rural-linkages/

Sarı, V. İ., Gökyurt, F. & Doğan, T. (2019). *Nüfus Yoğunluğu ve Kentsel İşlevler İle Türkiye'de İlçelerin Kentleşme Düzeyinin Ölçülmesi*. Ankara: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı.

Şenses, F. (2007). Turkey's Stabilization and Structural Adjustment Programme — In Retrospect and Prospect. *The Development Economies*, 29(3): 210-234.

T.C. Kalkınma Bakanlığı (2018). *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı.

Tekeli, İ. (1984). Ekonomik Bunalımın ve Bunalımdan Çıkmak için İzlenen Politikaların Toplumsal Sonuçları. In İ. Tekeli (Ed.), *Türkiye'de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım*. Ankara: Tarih Vakfı Yayınları, s. 229-256.

Tekeli, İ. (2014). *Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Tekeli, İ., & İlkin, S. (1999). Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları (Modernleşme Çabaları). In O. Köymen, 75 *Yılda Köyden Şehirlere*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, s. 43-56.

TEPAV & The World Bank (2015) *Anadolu Kaplanları'nın Yükselişi: Türkiye Şehirleşme İncelemesi*. Washington: World Bank Publications.

- Türkkan, C. (2017). What is Being Sustained? Sustainability and Food Exchange Sites: A Case Study of Istanbul. In *Women, Urbanization and Sustainability: Practices of Survival, Adaptation and Resistance*. Anita Lacey (ed.). New York: Palgrave Macmillian, pp.119-153.
- Türkkan, C. (2018). Feeding the Global City: Urban Transformation and Urban Food Supply Chain in 21st Century Istanbul. *Journal of Urbanism: International Research on Placemaking and Urban Sustainability*, 13(1), 13-37.
- Türkkan, C. (2019). Clean Foods, Motherhood and Alternative Food Networks in Contemporary Istanbul. *Gender, Place and Culture: A Journal of Feminist Geography*, 26(2), 181-202.
- Türkkan, C. (2020). "Kent Nasıl Beslenir? Gıda, Biyoiktidar ve Güvencesizlik". In *Otoriter Neoliberalizmin Gölgesinde: Kent, Mekân, İnsan*. Şerife Geniş (ed.). İstanbul: Nika Yayınları, s. 297-315.
- UKKS (2015). *Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (2014-2020)*. Ankara: Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı.
- UN (2004) *An Integrated Approach to Rural Development: Dialogues at the Economic and Social Council*. New York: UN Press.
- UNDP & UNCDF (2011) *Turkey: Integrated Local Rural Development*. New York: UN.
- Wales, M. (2008) *Investment in Agriculture and Rural Development*. Rome: FAO.
- Wallerstein, I (1974) *The Modern World-System*. New York: Academic Press.
- Wallerstein, I (2004). *World-systems analysis: An introduction*. Durham: Duke University Press.
- Wang, Y. P., Wang, Y. & Wu, J. (2009) Urbanization and Informal Development in China: Urban Villages in Shenzhen. *International Journal of Urban and Regional Research* 33(4): 957-73.
- Wise, Timothy. (2019). *Eating Tomorrow: Agribusiness, Family Farmers and the Battle for the Future of Food*. New York: The New Press.
- Witten, I. H., Frank, E. & Hall, M. (2016). *Data Mining: Practical Machine Learning Tools and Techniques (3rd ed.)*. Cambridge, MA: Morgan Kaufmann.
- Wong, S. W., Tang, B. S. & Liu, J. (2018) Village Redevelopment and Desegregation as a Strategy for Metropolitan Development: Some Lessons from Guangzhou City. *International Journal of Urban and Regional Research* 42: 1064-1079.
- Yağcı, A. (2018). Yeşil Devrimden Biyoteknolojiye Tarımsal Kalkınmada İnovasyon ve Tohum Tartışmaları. In F. Gür & M. Bayramoğlu. (Eds.). *Sürdürülebilir Yaşam Penceresinden Yerel ve Kırsal Kalkınma*. İstanbul: Ozyegin University Press, s.62-86
- Yardımcı, B. (2021). *Türkiye'nin Kırsal Kalkınma Politikalarında Paradigma Değişikliği, Kalkınma Notları, 2*.
- Yardımcı, Burak. (2017). *Kırsal Hizmetlerin Sunumunda Mahalli İdareler*. Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı Basılmamış Planlama Uzmanlığı Tezi.
- Yer-Sis (2020a). *Türkiye'de Kentsel ve Kırsal Hizmet Merkezleri Raporu, Türkiye'de Kentsel ve Kırsal Yerleşim Sistemleri Araştırması*. Ankara: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, s.141
- Yer-Sis (2020b). *Türkiye'de Kırsal Yerleşimler Saha Çalışması Raporu, Türkiye'de Kentsel ve Kırsal Yerleşim Sistemleri Araştırması*. Ankara: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, s.65-66

